

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 9/04

Poul Sveistrup

**Levnedsløb og kommentarer til hans
syerskeundersøgelse**

Gudrun Sveistrup Jacobsen

Roskilde University, Denmark

Research Paper no. 9/04

Poul Sveistrup

**Levnedsløb og kommentarer til hans
syerskeundersøgelse**

Gudrun Sveistrup Jacobsen

Roskilde University, Denmark

Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Denmark.

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 60 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The later can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- ❖ Welfare State and welfare society
- ❖ Public organisation and poliy analysis
- ❖ Innovation and processes of change in service and industry
- ❖ Institutions, actors and institutionalisation
- ❖ Public sector economics, organisation and planning

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Anders Chr. Hansen.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

For godt 100 år siden i 1894 blev resultaterne af en sociologisk undersøgelse af over 800 københavnske syerskers leve- og arbejdsvilkår offentliggjort. (En socialstatistisk undersøgelse, kaldte man det dengang).

Min oprindelige interesse i at gennemgå de her foreliggende arbejder af min bedstefar Poul Sveistrup udsprang fra et ønske om at undersøge om, de sociologiske metoder, han havde brugt i sin undersøgelse af de københavnske syerskers levevilkår, kunne stå for en moderne metodisk-teknisk gennemgang, dels ved selve interviewteknikken, dels ved bearbejdelsen af de indsamlede data. Denne gennemgang findes i kapitel 3, og konklusionen på min undersøgelse er, at hans arbejde er forbløffende moderne på en lang række punkter, og at det egentlig først er ved anvendelsen den statistiske teori om tilfældig udvælgelse af respondenter, samt ved anvendelsen af EDB-teknikken ved bearbejdelsen af spørgeskemaerne, man kan siges, at være nået længere med hensyn til at bearbejde et materiale med så mange spørgsmål. Det må have været en særdeles arbejdskrævende opgave for Poul Sveistrup og hans medarbejdere, at gennemføre så mange krydstabuleringer og standardberegninger ved håndkraft.

Det var imidlertid ikke nok for mig, at se på hans undersøgelse som sådan og som en enkeltstående begivenhed. Var de metoder, han benyttede, de i samtiden anvendte i samfundsforskning? Hvordan fik han sin undersøgelse finansieret? Hvad havde motiveret ham til at gennemføre det store arbejde? Hans undersøgelse lagde op til at fremskaffe materiale, som kunne danne grundlag for en bedre arbejderlovgivning, men fik det nu også de politiske følger, som det lagde op til? Alle disse spørgsmål har, for mig, ført et stort undersøgelsesarbejde med sig, som man nok mange gange kan sige, har krævet meget mere specialviden end den, som var mit udgangspunkt, fordi det har krævet så megen anden historisk analyse, som ikke ligger indenfor min uddannelsesmæssige kompetence. Til gengæld har det været meget spændende og lærerigt for mig at beskæftige mig med. Jeg tror også, at en gennemgang som den foreliggende vil have - om end ikke mange læsere - så dog alligevel et passende antal.

Det har imponeret mig meget at analysere den faglige og metodiske standard, der ligger bag denne undersøgelse. Jeg anser den metode, der er anvendt både ved indsamling af data og bearbejdningen heraf, for at være af nutidig standard på nær enkelte undtagelser.

Resultaterne af selve undersøgelsen har stor historisk interesse, og derfor er selve undersøgelsesrapporterne scannet ind og offentliggjort på hjemmesiden her www.SSC.RUC.dk/forskning/andet/syersker/index.html

Her har jeg i kapitel 1 givet et indtryk af forskeren Poul Sveistrups liv, uddannelse og arbejdsvilkår i øvrigt. I kapitel 2 har jeg givet en fremstilling af samtidens opfattelse af samfundsvidenskabelig metode. Dette danner en naturlig baggrund for det udførte arbejde. Desuden har jeg i kapitel 3 gennemgået selve undersøgelsens metodik ud fra en nutidig vurdering.

Selve de historiske oplysninger om syerskerne arbejdstid, beskæftigelsesforhold, løn og vilkår i øvrigt, såsom kost, helbred, den kulturelle standard og deres tilfredshed med tilvæ-

relsen, er naturligvis betydningsfulde at have kendskab til for eftertiden, men det er også vigtigt for samfundsfagets videnskabelige udøvere at have kendskab til de kvalificerede metoder, der blev benyttet i denne 100 år gamle undersøgelse.

Undersøgelsen er blevet til på privat initiativ, den har været støttet af Carlsbergfonden den Raben-Lewetzauske fond og af Dansk Kvindesamfund.

Hensigten med indsamlingen og bearbejdningen af materialet var, at påvise nødvendigheden af lovgivningsmæssige initiativer til forbedring af arbejdsvilkårene for denne meget dårligt stillede del af befolkningen.

Dersom de udfyldte spørgeskemaer havde været bevarede, ville de have givet anledning til en yderligere bearbejdning med moderne teknik af de mange spørgsmål om levevilkårene i København i slutningen af forrige århundrede - og dermed til ny viden om vigtige sociale og kulturelle forhold i datidens København.

Roskilde Universitetscenter, 1. august 1994.

Færdiggjort i Bendejun i sommeren 2004

Jeg takker for hjælp til scanningen af Poul Sveistrups bøger og korrekturlæsningen heraf af min søster Rigmor Sveistrup og af oldebørnene Jens Sveistrup Jacobsen og Morten Sveistrup Kjerulf

Poul Sveistrup

Levnedsløb og kommentarer til hans syerskeundersøgelse

Af Gudrun Sveistrup Jacobsen, Roskilde Universitetscenter,
Roskilde

INDHOLDSFORTEGNELSE

KAPITEL 1	8
Poul Sveistrups levnedsløb.....	8
1.1 Kortfattet resumé af Poul Sveistrups levnedsløb.	8
1.2 Poul Sveistrups offentlige liv 1875 - 1895.	10
1.2.1 Tiden som samfundsforsker og folkeoplyser.....	10
1.3 Ansættelsen i rigsdagens sekretariat 1877 - 1895.....	10
1.3.1 Udarbejdelsen af forfatningslovene.....	10
1.3.2 Deltagelse i organisationsarbejde og oplysningsarbejde i tiden som sekretær i folketinget. (1877 - 95).....	15
1.3.3 Kvindesagen og Dansk Kvindesamfund. Syerskeundersøgelsen.	15
1.3.4 Fredssagen.....	20
1.3.5 Udenlandsrejserne og rejseskildringerne.	22
1.3.6 Afslutningen på folketingssekretariatsarbejdet.	23
1.4 Poul Sveistrups offentlige liv 1895 - 1911.....	25
1.4.1 Birkedommertiden	25
1.4.2 Den politiske karriere og valg til folketinget.	26
1.4.2.1 Det politiske ståsted.	26
1.4.2.2 Rigsdagsvirksomheden	28
1.4.2 Vurderinger af Poul Sveistrups politiske ståsted og indsats.	30
1.4.3.1 Hans egen vurdering.	30
1.4.3.2 Nekrologernes vurdering.....	30
1.5 Poul Sveistrups familie- og privatliv	32
1.5.1 Familie	32
1.5.2. Uddannelse og religiøs holdning.	33
1.5.3 Ægteskab og dagligliv	33
1.5.4 Familieliv i øvrigt	36
1.5.5 Udtalelser om ham som menneske og privatmand.....	37
1.5.6 Privat afsluttende holdning til livet	38

KAPITEL 2	39
Metoder i socialstatistiske og sociologiske undersøgelser for 100 år siden i Danmark	39
2.2 Behovet for forskning og identifikation af initiativtagere til socialstatistisk forskning	39
2.3 Korte biografier af de socialstatistiske forskere	42
2.3.1 Marcus Rubin. 1854 - 1923.....	42
2.3.2 Harald Westergaard (1853 - 1936).....	44
2.3.3 Th. Sørensen (1839 - 1914)	45
2.4 Metodeproblemer i samtidens forskning	46
2.4.1 Om problemformuleringerne for de socialstatistiske undersøgelser, hypoteser og om indsamling af data.....	46
2.4.2 Tidens idealer om bearbejdning af statistisk materiale	48
2.4.3 Beskrivelse af statistisk materiale	50
 KAPITEL 3	 51
Syerskeundersøgelsens historie og metoder.....	51
3.2 Undersøgelsens historie.....	51
3.2.1 Dansk Kvindesamfunds initiativ i 1889.....	51
3.2.2 Gennemførelsen af 1. etape af undersøgelsen	52
3.2.3 Den første ansøgning til Carlsbergfondet	53
3.2.3 Den anden ansøgning til Carlsbergfondet	56
3.3 Beskrivelse og vurdering af undersøgelsens metodik	57
3.3.1 Undersøgelsens videnskabsteoretiske holdning	57
3.3.1 Formålet med undersøgelsen, evt. dens problemformulering.....	58
3.3.1.2 Undersøgelsens hypoteser	60
3.3.1.3 Undersøgelsens teori og dens forbilleder	64
3.3.2. Undersøgelsens metode	65
3.3.2.1 Opfattelsen af spørgeskemaer som metode.....	65
3.3.2.2 Betydningen af antallet af og udvælgelsen af respondenter....	66
3.3.2.3 Spørgsmålenes indhold og udformning	67
3.3.2.3 Respondenterne og deres forståelse af spørgsmålene	74
3.3.2.4 Besvarelsernes pålidelighed og interviewernes egnethed til opgaven.....	76
3.3.3 Den udførte bearbejdelse af spørgeskemaerne og den udførte hypotesetestning	77
3.3.3.1 Om stikprøveusikkerheden	78
3.3.3.2 Om fordelinger.....	79
3.3.3.3 Om hypotesetestning	80
3.3.3.4 Om standardberegning	81
3.3.3.5 Om rangordning	82
3.3.4 Poul Sveistrups kritik af egne arbejder og af andres oplysninger..	82
 LITTERATUR	 86

KAPITEL 1

Poul Sveistrups levnedsløb

Med denne korte biografi prøver jeg på at tegne et portræt af mennesket Poul Sveistrup, hvor både hans offentlige facetter som samfundsforsker, folkeoplyser, agitator og politiker belyses, men hvor jeg også forsøger at give et indtryk af hans familie og af hans private menneskelige udvikling.

Den særlige interesse, jeg har viet til de metoder, han benyttede i sin samfundsforskning, er gennemgået i kapitel 3. Jeg har herunder prøvet på at gøre rede for, hvorledes disse metoder kan bedømmes på baggrund af de, i samtiden, almindeligt benyttede samfundsbeskrivende metoder, samt under hensyn til de vilkår, samfundsforskningen havde i Danmark for over 100 år siden.

1.1 Kortfattet resumé af Poul Sveistrups levnedsløb.

Poul Sveistrup bliver i Dansk Biografisk Leksikon¹ og i Salmonsens Konversationsleksikon² betegnet som socialstatistiker og politiker. Af uddannelse var han teolog og jurist.

Han blev født 2. juni 1848 i Rind som ældste søn af præsten Peter Sveistrup og Balthasarine f. Bolvig Krarup. Han blev student fra Horsens statsskole i 1865 og begyndte at studere teologi. Han vandt 1869 universitetets guldmedaille for en afhandling om Blaise Pascal som apologet og blev cand theol i 1871. Derefter gav han sig - efter i et par år at have studeret kulturhistorie - til at studere jura, og 1875 blev han juridisk kandidat.

Han ansattes i 1877 - efter at have været juridisk sagførerfuldmægtig et par år - som revisionsassistent, senere som protokolsekretær, ved folketinget.

1895 blev han udnævnt til birkedommer på Samsø og i 1902 til herredsfoged i Fjends-Nørlyng herreder, hvor han boede i Viborg. I 1906 udnævntes han til birkedommer i Helsingø (Kronborg vestre birk), hvor han var ansat til sin død i 1911.

Politisk tilhørte han Venstrereformpartiets moderate fløj, til trods for at hans sympatier var radikale i kvindesag og fredssag, men han forblev i partiet ved de radikales udskillelse i 1905. Han opstilledes til folketinget i Odense 1890 og 1892, i Viborg i 1898, og i Kerteminde 1901. Han blev valgt som folketingsmand for Viborg 1903-09. I forbindelse med hans stillingtagen i befæstningssagen³, lod han sig opstille i Næstved i 1910 på en fællesliste, men blev ikke valgt.

¹Dansk Biografisk Leksikon (red. Poul Engelstoft) 1943, side 192. Biografien er udarbejdet af Harald Westergaard (Poul Engelstoft), samt 3. udg. Kbh 1983, bd. 14, p 238 f. (Biografien udarb. af Helge Larsen).

²Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XXII p 659.

³Jfr. Redegørelsen i kapitel 1.4.2

Han giftede sig 1891 med lærerinde Alma Julie Dorothea Jensen, datter af amtsforvalter (sidst i København) Niels Lauritz Jensen og Agnetine Petersen. De fik to børn, Poul Peter, 1892 -1967, og Agnete, 1894 - 1949. Og det var efter den tids forhold bemærkelsesværdigt, at hans kone fortsatte sin lærergerning, både efter deres giftermål og efter begge børnenes fødsel.

I perioden 1877-95, hvor han var ansat ved folketinget, gennemførte han et stort folkeoplysende arbejde, holdt mange foredrag rundt om i landet, udarbejdede i Studentersamfundets regi en vejledning om oprettelse og drift af brugsforeninger, bl.a. om de juridiske regler for deres ledelse. Han foretog desuden adskillige udenlandsrejser, hvorfra han i en række provinsblade skrev folkeoplysende og underholdende rejsebreve med samfundsbeskrivende indhold.

På foranledning af folketingets daværende formand Christoffer Krabbe redigerede han det omfangsrige statsretlige værk, "*Bestaaende Forfatningslove I-IV, 1880-86, med Noter om forskellige Landes Forfatninger, Valglove, og lovgivende Forsamlings Forretningsordner*". Heraf udarbejdede han selv adskillige afsnit, bl.a. om Norges, Sveriges, Østrigs og Ungarns forfatninger, samt om den amerikanske forfatning. Et tillæg til dette værk udkom i 1897. I 1887 og i 1890 udgav han en "*rigsdagskalender*" med biografisk oplysninger om rigsdagsmændene samt et tillæg til den sidste i 1892.

Med den hensigt at indsamle materiale for at kunne begrunde forbedringer af lovgivningsmæssig art for den arbejdende befolkning, ganske særligt for kvinderne, foranledigede og gennemførte han i forbindelse med Dansk Kvindesamfund en stor interviewundersøgelse af arbejdende kvinders kår. Han var redaktør af "*Kvinden og Samfundet*", der var Dansk Kvindesamfunds medlemsblad, 1887-89, og sad i en årrække i bestyrelsen. En del af resultaterne fra undersøgelsen udkom i 1894 i bogen "*Syersker. Et Bidrag til Belysning af de københavnske Syerskers Livsvilkår*". Denne bog indeholdt navnlig oplysninger om syerskerne beskæftigelses- og lønforhold, deres arbejdstid og deres helbred. Senere optoges to artikler som tillæg til rapporten i "*Nationaløkonomisk Tidsskrift*", i 1899 om "*Syerskernes Kostudgifter*" og i 1901 om deres "*Tilfredshed*". Desværre er alle spørgsmål i hele det omfattende spørgeskemamateriale ikke færdigbehandlet og beskrevet. Og desværre er de udfyldte spørgeskemaer ikke bevarede.

1888-94 var han medlem af *Dansk Fredsforenings* hovedbestyrelse, var dens formand et år og deltog i *Fredskongressen i Paris 1900*.

Efter at være blevet birkedommer på Samsø (1895-1902) tog han sit folkeoplysende arbejde op og stiftede en række folkelige foreninger, bl.a. en folkelig universitetsforening, en foredragsforening, en folkebogsamling og en tyendespareforening. Øens husmandsforening var han en tid formand for. I Viborg (1902-06) stiftede han ligeledes en universitetsforening og en folkebogsamling.

Som nævnt var han valgt som folketingsmedlem for Venstre i 1903 – 1909.

Han er med på det store gruppebillede af Maria Lupplau, "*Fra Kvindevalgrets Kampens Tid*", der hænger i folketinget.

Han døde den 17. april 1911 efter kort tids sygdom.

Den nedenfor følgende gennemgang af Poul Sveistrups liv, tager udgangspunkt i hans samfundsmæssige indsats i årene efter hans juridiske embedseksamen i 1875. Først gøres rede for hans samfundsforskning og hans politiske karriere, og derefter i slutningen af kapitlet for hans familieforhold, hans uddannelse og hans religiøse udvikling, der har betydning for forståelsen af hans samfundsforskning og hans øvrige indsats.

1.2 Poul Sveistrups offentlige liv 1875 - 1895.

1.2.1 Tiden som samfundsforsker og folkeoplyser

Da det efter en religiøs krise ifølge hvilken han ikke kunne gå ind for mirakeltroen stod ham⁴ klart, at han ikke kunde være præst, studerede han efter sin teologiske embedseksamen i 1872 jura og bestod i januar 1875 den fuldstændige juridiske eksamen med bedste karakter *laudabilis* i alle fag.

Poul Sveistrup anførte selv i denne sin korte levnedbeskrivelse, at han i disse studieår blev venstremænd⁵, idet han "anså det for at være stridende mod grundloven at føre regering uden hjemmel i en af rigsdagen vedtagen finanslov".

I den tid hvor han studerede, deltog han i Studentersamfundets møder, der startede som en række politiske debatter, og som senere udmøntede sig i det oplysende arbejde, Samfundet i øvrigt satte i gang, og hvori han også deltog aktivt. Han traf her mange af de personer, han senere arbejdede sammen med. Således var Niels Neergaard⁶ og Laurits Zeuthen, som han arbejdede sammen med om forfatningslovene, og Marcus Rubin og Harald Westergaard, som han samarbejdede med om syerskeundersøgelsen, alle med i det organisationsarbejde og dette folkeoplysende arbejde, der her blev påbegyndt.

Efter sin eksamen 1875 blev han fuldmægtig hos overretssagfører J.L. Larsen samt bistod derudover Professor Goos⁷ ved udarbejdelsen af en fremstilling af den nordiske strafferet.

1.3 Ansættelsen i rigsdagens sekretariat 1877 - 1895.

1.3.1 Udarbejdelsen af forfatningslovene.

Fra december 1877 blev han ansat som revisionsassistent ved folketinget, nærmest i følge anbefaling⁸ fra professor Goos med den specielle opgave, at udarbejde en oversigt med noter

⁴ En del af denne gennemgang bygger på Poul Sveistrups eget håndskrevne manuskript, dateret den 21. oktober 1908, til beskrivelse af hans levnedsløb til brug ved tildelingen af ridderkorset. Han begynder manuskriptet således: Mit levnedløb *nedskrevet* uden støtte af skriftlige optegnelser men som det afspejler sig i min erindring, er i korthed følgende: ...

⁵ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

⁶ Niels Neergaard og Laurits Zeuthen nævnes senere i dette kapitel, og Marcus Rubin og Harald Westergaards betydning for Poul Sveistrup gøres der rede for i kapitel 2 og 3.

⁷ Dansk Biografisk Haandleksikon, Kjbh. 1920 oplyser, at Goos, der var professor, og hvis hovedværk var indenfor strafferet, var kultusminister fra 1891 i ministeriet Estrup og justitsminister 1900-01 i det Sehested'ske kabinet. I 1910-13 var han formand for landstinget. Hans betydning var dels som juridisk lærer og dels som praktisk fængselsmand.

⁸ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

over en række landes gældende forfatningslove som en håndbog for folketingets medlemmer.

Denne udkom i årene 1880 til 1886 med titlen: *Poul Sveistrup, Udgiver, Bestaaende Forfatningslove I-IV, 1880-86, med Noter om forskellige Landes Forfatninger, Valglove, og lovgivende Forsamlings Forretningsordner.*

Poul Sveistrup var således redaktør, idet han dog også selv havde udarbejdet adskillige afsnit, bl.a. om Norges, Sveriges, Østrigs og Ungarns forfatninger, samt om den amerikanske forfatning. Tillige havde han forestået arbejdet med noterne til landenes statsretlige lovgivning, som er meget omfattende.

Der udkom derudover et tillæg i 1897 med de til og med 1895 foretagne ændringer og tilføjelser til landenes forfatninger og valglove (men ikke til forretningsordnerne).

I forordet til 4'ede og sidste bind, der kom maj 1886 fremhævede Poul Sveistrup, der jo stod som redaktør og udgiver, at det var herredsfoged Christopher Krabbe⁹, der som folketingets formand i 1877 satte arbejdet i gang, og at det således skyldes ham, at et "*Værk af denne Beskaffenhed er blevet udgivet i det danske Sprog*". (Krabbe, der var venstremand, var i mellemtiden midlertidigt gået ud af folketinget i 1884 i protest mod provisorielovene, men kom ind igen i 1895). Tillige fremhævede Poul Sveistrup i dette forord, at "*denne Samling af Forfatningslove adskiller sig fra de Samlinger af Forfatningslove, der findes på de europæiske Hovedsprog*¹⁰, dels ved at Valglove og Forretningsordner for de lovgivende Forsamlinger er medtaget, men også Love om Ministeransvarlighed, hvor sådanne findes". Tillige adskiller den sig ved de fyldige oplysninger, der findes i noterne. Han bemærkede dog samtidig: "*at disse udenlandske samlinger i reglen omfatter et større antal stater*".

Samlingen¹¹ blev udarbejdet på grundlag af den af folketingets formand fastsatte plan¹², der indbefattede, at der antoges en del medarbejdere til behandlingen og oversættelsen af de enkelte grundlove etc. Redaktørens opgave¹³ var, foruden at vælge de love og bestemmelser, der skulle medtages, også at gennemse og forhandle med medarbejderne om sproget, noternes art og indhold. Medarbejderne var hver for sig ansvarlige for oversættelsernes og noternes rigtighed. Dette arbejde blev ret omfangsrigt, idet det nåede op på i alt 3 250 spalter¹⁴, dvs. 2-3000 normalsider.

⁹ Christoffer Krabbe (1833-1913) var en af hovedmændene for venstregruppernes sammenslutning 1870 til det forenede Venstre. Medlem af folketinget 1864-1884 og igen 1895-1910. Medlem af venstrereformpartiet til 1905, derefter tilhørende det radikale venstre. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XIV p 572 f.

¹⁰ Daresté, Les constitutions modernes, seneste udgave 1910, Posener (på tysk eller på det pågældende lands eget sprog), Die Staatsverfassungen des Erdballs, 1909. Forretningsordner findes for sig i Moreau-Delpech, Les règlements des Assemblées législatives, i to bind, 1906-7. Hertil kommer May's berømte samling om det engelske parlament (11. udg 1906) og Plate's samling med Preussen og det tyske rige.

¹¹ Den nøjagtige titel var, Poul Sveistrup, Udgiver, Bestaaende Forfatningslove, Valglove og Forretningsordner i forskellige Lande, Første Del København 1880, Anden Del i 1881 og tredje Del. Fjerde Del, København 1886 og Tillæg, København 1897.

¹² Forord til 1'ste bind.

¹³ Forord til 1'ste bind.

¹⁴ Bd 1, 652 spalter, bd. 2, 526, bd. 3, 926, bd. 4, 670, og tillægget 476 spalter, ialt 3250 spalter med tæt gotisk skrift, og noterne, der fyldte fra 10 til 30 % af siderne med endnu mindre skrift.

Det første bind kom til at omfatte staterne Danmark, Norge, Sverrig¹⁵, Nederlandene, Belgien, Frankrig, Det tyske Rige og Preussen. Det andet bind omfattede Østerrig, Ungarn, Sveits, Italien og det tredje bind kom til at omfatte England, der jo var karakteristisk ved ikke at have egentlige forfatningslove, men hvor man forfatningsmæssigt henholdt sig til Magna Charta, loven af 1701 og anden almindelig lovgivning. Fjerde og sidste del behandlede USA, herunder forfatningslovene for staterne Massachusetts, New York og Illinois, samt valgloven for Massachusetts. Dertil kom de britiske kolonier, Canada og Victoria¹⁶, samt et tillæg og et register til hele værket.

Der var i sagens natur også mange medarbejdere. Således deltog fuldmægtig, senere departementschef A.F.Asmussen¹⁷, kultusministeriet (kirke- og undervisningsministeriet), cand.phil., senere bibliotekar ved rigsdagen Emil Elberling¹⁸, assistent, translator T.T. Græbe, indenrigsministeriet, cand.mag., senere også cand.polit. redaktør og statsminister N.T.Neergaard¹⁹, overretssagfører, translator i italiensk m.fl. sprog V.Richter²⁰ og cand.jur., senere overretssagfører L.Zeuthen²¹ i arbejdet.

Af samlingen udkom første del 1880 med titlen "*Bestående forfatningslove, Valglove og Forretningsordener i forskellige Lande*". Hans stilling som redaktør gav ham, som naturligt var, "*meget arbejde*", som han selv skrev i sin egen levnedbeskrivelse.

I det første bind har Zeuthen udarbejdet afsnittene om Danmark, Det tyske Rige og Preussen. Asmussen har skrevet om Nederlandene. Græbe om Belgien og Frankrig. Poul Sveistrup skrev selv om Norge og Sverrig.

I anden del, der udkom april 1881, er afsnittet om Sveits udarbejdet af Neergaard, om Italien af V. Richter, Østrig og Ungarn er skrevet af udgiveren selv, idet de gamle ungarske love dog er oversat fra latin.

Tredie Del om Storbritannien og Irland er udarbejdet af Emil Elberling. Det omfatter foruden lovstoffet to artikler om den engelske statsordnings historiske udvikling og om den bestående statsordning i Storbritannien og Irland.

¹⁵ Her er benyttet Poul Sveistrups originale stavning af landenes navne.

¹⁶ Se note 15

¹⁷ A. F. Asmussen (1840-1914). Embedsmand og filantrop. Oprettede åndssvageanstalter bl.a. Ebberødgård. Udsendte "Ny gejstlig Stat" og "Meddelelser ang. det højere Skolevæsen i Danmark". Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd II p 249

¹⁸ Rudolf Emil Elberling (f. 1835). Historiker med kendskab til Amerikas og Europas nyeste historie. 1880-1912 Rigsdagens bibliotekar, udgav bl.a. i 1908 et skrift "Mindedage for danske Kvinder" med de sidste 60 års kvindesags historie. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd VI, p 853

¹⁹ Niels T. Neergaard (f. 1854). Historisk hovedværk: Danmark under Junigrundloven. Udgav skriftet "Tilskueren". Ledede studentersamfundets arbejderundervisning Valgt til folketinget 1887, og 1892. Efter Frede Bojsen leder af det moderate Venstre. I 1908 sammenslutning med J.C. Christensens parti. Statsminister i 1908-09. Forelagde i 1909 de nye forsvarslove i folketinget. Skiftende ministerposter. I 1920 igen statsminister. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XVII p 792 f

²⁰ Vilhelm Richter (1840-1911) Personallhistoriker, udg "Den juridiske Stat" m.fl. personallhistoriske håndbøger. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XX p 149

²¹ Laurits Zeuthen blev jurist i 1878 og var volontør i justitsministeriet i 1880-83. Han stiftede Studentersamfundets Rets hjælp og var dens formand i 1885-89. Derudover var han bestyrelsesmedlem i Dansk Kvindesamfund fra 1884-87. Stiftede et legat.

Fjerde og sidste del er skrevet af udgiveren selv og behandlede USA, herunder forfatningslovene for staterne Massachusetts, New York og Illinois, samt valgloven for Massachusetts. Dertil kom de britiske kolonier, Canada og Victoria, samt et tillæg og et register til hele værket.

Efter at der var gået nogen år efter afslutningen af det fjerde bind, ansøgte Poul Sveistrup selv, idet Krabbe ikke var i folketinget i denne periode, kirke- og undervisningsministeriet om en understøttelse til udgivelse af et tillæg til samlingen, der skulle omfatte de i de mellemliggende år udkomne love og bestemmelser, der ændrede eller udvidede de love, der var medtaget i samlingen. Denne understøttelse blev givet for årene 1893-96, dog med den begrænsning, at tillægget kun skulle omfatte forfatningslove og valglove, men ikke de lovgivende forsamlings forretningsordner. Disse udgjorde i den forløbne tiårsperiode et meget omfangsrigt stof.

Idet han ikke blev færdig efter planen i 1896, fordi han da i mellemtiden var blevet udnævnt til birkedommer på Samsø, og således ikke mere var ansat i folketinget, jfr. nedenfor, ansøgte han ministeriet om et tillæg til understøttelsen, for at gøre det muligt at medtage love udkommet i 1896, men dette blev afslået.

Tillægget til *Forfatningerne Ny Forfatningslove og Valglove i forskellige Lande* (1886-1895) Kbh 1897. blev udarbejdet med bistand af Translatør F. Bajer²², Bibliotekar Emil Elberling, cand polit Valdemar Helsing, Forfatter Alfred Ipsen²³, cand mag et polit N.T. Neergaard, Overretssagfører V. Richter og Overretssagfører L. Zeuthen og er igen udgivne af Poul Sveistrup.

Det omfattende kildemateriale blev, hvor det ikke allerede fandtes i rigsdagens bibliotek (bogsamling, kaldtes den), fremskaffet af rigsdagens bureau fra de lovgivende forsamlings bureauer eller fra de danske konsuler i de enkelte lande.

Arbejdet med indsamling af forbilleder indenfor andre landes forfatninger og med juridiske kommentarer kom til at danne grundlag for folketingets arbejde med den nye grundlov, der blev vedtaget i 1915. Der findes en kortfattet redegørelse for grundlovsforslagets politiske forløb i *Venstre 100 år*, bind 2. Man får ved gennemlæsningen et stærkt indtryk af, at det var valglovenes tildeling af kandidater til Jylland og valg af medlemmer til landstinget, der var afgørende betydning for I. C. Christensens stillingtagen til forslagene. Christoffer Krabbe, der jo oprindeligt som folketingsformand havde taget initiativet til, at få igangsat Poul Sveistrups arbejde, var - efter en pause under provisorielovene - gået ind i folketinget igen i 1895 efter forliget om bevillingslovene. Han var da tilknyttet venstrepartiet, og stillede straks sit eget valglovsforslag, der dog ikke blev vedtaget. Dette blev genfremsat i tinget de næste mange år, stadig uden at blive vedtaget. Således skriver "*Venstre i 100 år*", at han efter at have tilsluttet sig de radikale i 1905 i 1906 stillede sit eget grundlovsforslag²⁴, som dog heller ikke blev vedtaget.

²² Frederik Bajer (1837-1922) Politiker og forfatter. Folketingsmand 1872-1895). Stifter og formand for Dansk Fredsforening 1882-1892. Sammen med sin kone Mathilde Bajer medstifter af Dansk Kvindesamfund. Betydelig forfattervirksomhed i fredssagen og det nordiske samarbejdes tjeneste. Præsident for den internationale Fredsforening. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd II p 524 f og Holger Andersen, Den danske rigsdag og det interparlamentariske arbejde, i Den danske Rigsdag 1849 - 1949, bd 6.

²³ Peter Alfred Buntzen Ipsen (f.1852). Teolog, forfatter. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XII p 484

²⁴ H.Lund m.fl. Venstre i 100 år. Venstres Landsorganisation 1970.

Man var også opmærksom på Poul Sveistrups grundlæggende arbejde og dets betydning som håndbog for politikerne i vore nabolande. Den 25. januar 1911 foreslog²⁵ Rudolf Kjellén den svenske rigsdag, at udgive et lignende værk på svensk. Da hans begrundelser for forslaget er generelle, citerer jeg dem her, for at redegøre for den betydning, Poul Sveistrups arbejde har haft.

Kjellén skrev, at det har national interesse i demokratiets tidsalder, at fremskaffe et materiale, der kan give uddannelse for den menige borger med henblik på organisationen af det parlamentariske arbejde. Det vil først og fremmest sige, at fremskaffe grundlove og/eller tilsvarende "konstitutionelle regler" på landets eget sprog. Dernæst valglove og forretningsordner. Dette har en rent praktisk politisk interesse, nemlig at rydde forhindringerne til side for, at den brede befolkning kan lære andre folks offentlige og parlamentariske rettigheder at kende.

Han nævner de nye grundlove, der er vedtaget i den forløbne tid, som der vil være et behov for at lære at kende i Sverige, og han harcellerer over, at et lille land som Danmark allerede i 1877 har fundet anledning til, at få et sådant arbejde udgivet. Dettets særlige fortjeneste er, anfører han, at det udover grundlove, hvor der nok findes europæiske forbilleder²⁶, også indeholder valglove, hvortil der netop ikke findes sådanne forbilleder, og at det i det hele taget indeholder alle tre statsretlige kategorier (som jo traditionelt omfatter den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt). Kjellén nævner, at den danske samling tillige indeholder fyldige oplysninger som kommentarer (i noter under teksten)

Herefter fremkommer Kjellén med et budget og sammenligner de, af ham beregnede, omkostninger med de oplysninger han har, (som dog - anfører han - ikke var af officiel natur), om, at udgifterne til det danske værks første 4 bind var omkring 21.000 kr, men at redaktørens løn ikke indgik heri, idet publikationen ansås for at tilhøre udgiverens embedspligter som revisionsassistent ved folketinget.

Kjellén anslår for Sverige, at oversætter- og forfatterhonorarer vil blive 10.000 kr, og han anslår redaktionsomkostninger til 7.500 kr.

Et eksempel på nyere tids brug af "*forfatningslovene*" er Sven Clausens citeringer herfra i hans bog om de vestlige statsteorier²⁷ om den engelske og den amerikanske forfatning.

Poul Andersen benytter ligeledes hans værk bl.a. i sin artikel om rigsdagen og domstolene²⁸.

I 1887 og i 1890 udgav Poul Sveistrup en "rigsdagskalender" og et tillæg til den sidste i 1892. V. Elberling skrev i sin artikel: "*Rigsdagsmændenes livsstilling*"²⁹ herom, at de var *små i omfang, men vægtige af indhold*. Poul Sveistrup(s)...basis for disse kalendere var folketingsvalgene 1887, 1890 og 1892,

²⁵ Motion i Första kammaren, nr 22. Bihang til Riksd. Prot. 1911. 1 Saml, 2 Afd. 1 band. 12 Häft. (Nr 22-24)

²⁶ Daresté, Les constitutions modernes, seneste udgave 1910, Posener (på tysk eller på det pågældende lands eget sprog), Die Staatsverfassungen des Erdballs, 1909. Forretningsordner findes for sig i Moreau-Delpech, Les règlements des Assemblées législatives, i to bind, 1906-7. Hertil kommer May's berømte samling om det engelske parlament (11. udg 1906) og Plate's samling med Preussen og det tyske rige.

²⁷ Sven Clausen, De vestlige statsteorier, Kbh 1952.

²⁸ Professor dr.jur Poul Andersen, Rigsdagen og domstolene i Den danske Rigsdag 1849 - 1949, bd 5 p 490 og 503.

²⁹ Den danske Rigsdag 1849 - 1949 bd 4 side 352

og de giver i kortest muligt omfang og affatning ... medlemmernes fulde navn, fødselsår og -dag, fødested, eksamener, livsstilling, ejendomsforhold, tillidsbæver og valg til forskellige lovgivende forsamlinger, dertil faders navn og livsstilling, kort sagt alt, hvad der behøves for at give et indtryk af manden, hans milieu, uddannelse og erhverv. Sveistrup ... viser i disse skrifter sin evne som socialstatistiker, og der ligger bag den et stort ... men ikke af samtiden særligt påskønnet arbejde. Elberling anfører videre, at fra 1899 tog rigsdagen selv dette arbejde op og fortsatte det i omtrent samme form indtil 1915, hvorefter det ophørte

1.3.2 Deltagelse i organisationsarbejde og oplysningsarbejde i tiden som sekretær i folketinget. (1877 – 95)

I den tid hvor Poul Sveistrup var ansat ved folketinget fortsatte og udvidede han det organisationsarbejde og det folkeoplysende arbejde, han havde påbegyndt i studentersamfundets regi i studietiden.

Samtidig med sit statsretlige arbejde deltog han i studentersamfundets folkeoplysende småskriftserie ved at udarbejde en pjece på 36 sider om oprettelse og drift af brugsforeninger³⁰. Han afslutter denne med at skrive: *Hermed anbefales Brugsforeningssagen til arede Læseres videre Drøftelse. Maatte denne i enkelte Tilfælde føre til, at ny Foreninger oprettes, og i andre Tilfælde bevirke, at Interessen for de allerede bestaaende forøges, og at der maatte gjøres en og anden Ændring i deres Love og Forretningsgang, da vil Maalet med dette lille Skrift være naaet.*

Han deltog meget i Dansk Kvindesamfunds agitation og var aktiv i den såkaldte fredssag (jfr. nedenfor). Dette engagement kostede ham i 1893 avancementet til bureauchef for rigsdagen, fordi han som embedsmand ikke ”kunne tillade sig at agitere politisk, hverken for kvindernes valgret eller for fredssagen”, (jfr. nedenfor).

Samtidig skrev han i firserne i folkeoplysende øjemed en række artikler - fortrinsvis i provinspressen! Hans interessefelter var meget vide. Jeg har bevaret et lille hefte med foredrag, han har holdt i 1880-81³¹, som viser bredden i hans interessefelt, idet der er foredrag fra højskoler og kirkemøder, fra pigeskole - og landbrugsskoleindvielser, samt i anledning af indsamlinger til Sønderjylland og til den amerikanske mission.

1.3.3 Kvindesagen og Dansk Kvindesamfund. Syerskeundersøgelsen

³⁰ Studentersamfundets Smaaskrifter Nr 45-46. Om Brugsforeninger af Poul Sveistrup, I 1887 i andet tusinde (ekspl)

³¹ 1880, 26.2 i Giesten Friskole, 6.5 i Askov ved Pigeskolens Aabning, 6.7 i Gjettrup, Mindefest om Fredericia, 13.7 ved Højerup Kirke i Stevns ved Kirkemøde, 18.7 Veien Haandværkerforenings Skovfest, 30.7 Kirkeligt Møde i Skibelund, 15.8 do i Ribe Plantage, 20.9 Forerag i Varde (Indsamling til SS (Sønderjylland)), 8.10 I Vinding Højskole for amerikansk Mission, 20.10 I Balle for SS, 21.10 I Børkop for amerikansk Mission, 23.9 I København for amerikansk Mission, 2.11 Ladelundgaard Landbrugsskoles Aabning. 1881 31.3 Ved Bryllup i Skodborgholm, 26.6 I Torpegaard Skov ved Ringe Station, 6.7 I Føvling, 10.7 I Vejen Skov, 12.7 I Balle, 13.7 I Bredsten Kirke for amerikansk Mission, 2.8 I Askov ved Vennemødets Aabning, 23.8 I Fru Heins Skole i Odense, 7.10 I Stenderup, Føvling Sogn.

I sin levnedbeskrivelse skrev Poul Sveistrup selv om denne tid, at han foruden med det førnævnte arbejde (forfatningslovene) i firserne, beskæftigede sig³² med agitation for kvindesagen, og at han en række år var medlem af bestyrelsen for Dansk Kvindesamfund. Ifølge Dansk Kvindesamfunds Historie³³ er han nævnt som bestyrelsesmedlem i 1887 og igen, at han blev indvalgt igen til bestyrelsen i 1890³⁴. I 1903 blev han nyvalgt på et fællesmøde i Rønne, hvor man ønskede at styrke Kvindesamfundets stilling³⁵ og i 1906 gik han ud igen³⁶.

Der deltog en række mænd i Dansk Kvindesamfunds arbejde. I samfundets historie³⁷ står at læse, at navne som: *Herman Trier*³⁸, *N. Neergaard*, *Zeuthen*, *Høgsbro*³⁹, *Sveistrup* og *Rubin borger allesammen for, at det ikke var konservative Sympatier, der afholdt Dansk Kvindesamfund fra at slutte sig⁴⁰ til det politiske Fremskridts Rækker ... det var en Livsbetingelse for Kvindebevægelsen den Gang ... at holde sig udenfor Partistriden. Ingen forstod dette bedre end aktive Politikere som Høgsbro og Sveistrup, der med paaskønnelsesværdig Ombu for Dansk Kvindesamfunds Tarv vogtede for at præge det med deres eget politiske Syn ...*

Socialdemokraten skrev således i sin ret venligsindede nekrolog bl.a., at han i arbejdet for kvindesagen stod sammen med mænd⁴¹ som Svend Høgsbro og Frederik Bajer.

Poul Sveistrup er afbildet⁴² sammen med en række medlemmer af Dansk Kvindesamfund, Kvindeligt Fremskridtsforening og Valgretsforeningen på det store gruppebillede af Maria Lupplau, "*Fra Kvindevalgrets kampens første Dage*", der hænger i folketinget. Her var en del mænd med. Foruden Poul Sveistrup, Frederik Bajer, Herman Trier, samt socialdemokraterne V.T. Holst og A.C. Meyer.

I 1887 deltog han i arbejdet med at få gennemført kvindernes valgret til kommunerne og er med til at forfatte en henvendelse til regering og rigsdag. Den fik følgende ordlyd: *Til ... Vi underskrevne Kvinder ...foreslår som ... Ændringer i den gældende Lovgivning, at Kvinder kunne deltage i det kommunale Liv.*

Vi tillader os at minde om, at dette alt finder sted i adskillige andre Lande. Særlig fremhæve vi det med os saa nøje forbundne Island, vort Naboland Sverige og endelig ikke mindst det store britiske Rige, hvor Kvindernes Deltagelse i det kommunale Liv forlængst har rundet Hævd i vid Udstrækning. ... Han gjorde

³² Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

³³ Gyrithe Lemche, Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar, Kbh 1939 p 67 f.

³⁴ op cit p 91

³⁵ op cit p 172

³⁶ op cit p 247

³⁷ Gyrithe Lemche, Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar, Kbh 1939 p 84

³⁸ Herman Martin Trier (1845-1925) Skolemand og politiker. Stiftede studentsamfundet og ledede dets arbejderundervisning 1883-98, folketingsmand 1884-87 og 1890- 1909. Derefter landstingsmand. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XXIII p 751

³⁹ Svend Høgsbro (1855-1910) Grundvigianer, højesteretssagfører bl.a. forsvarer i sager mod socialdemokratiet, medlem af Dansk Kvindesamfunds Hovedbestyrelse 1884-1900. Folketingsmand 1895-1909. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XII p 119

⁴⁰ Min fremhævelse.

⁴¹ Nekrolog Socialdemokraten 19. april 1911

⁴² Billedet er sammen med dets historie og navnene på de portrætterede kvinder og mænd skildret i "Grundtvig og Danmark", Udstillingskatalog ved Povl Eller, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 1983.

således god brug af sine erfaringer fra arbejdet med forfatningslovene. Forslaget blev vedtaget i folketinget, men faldt i landstinget.

I 87-88 arbejdede han for Bajers forslag om ægteskabets formueretlige stilling⁴³, i 1889 støttede han Anne Bruuns arbejde for at skaffe lærerinderne lige løn for lige arbejde,⁴⁴ og deltog, i det hele taget, i kravet om kvindernes ret til at gå på seminarier og til at avancere i skolerne. Man bliver beklemt, når man læser de officielle svar henvendelserne fik. Lønforhøjelsen blev nægtet under henvisning til ...*Kvindernes bekendte Nøjsomhed*.

I 1888 gav han⁴⁵ i medlemsbladet "*Kvinden og Samfundet*", i en stor artikel, en redegørelse for de kvindelige telegrafisters kår med en lavere løn end mænd og ingen adgang til de bedst lønnede stillinger. En deputation fik af trafikministeren at vide: "*at det var med Velberaad Hu, Kvinderne var udelukket fra de overordnede Stillinger, da Kvinder ikke kunne føre Tilsyn med Mænd*."

Dansk Kvindesamfund skrev i sin nekrolog: "*I nogle Aar var han Medredaktør af "Kvinden og Samfundet", og i Styrelsen for Dansk Kvindesamfund har hans solide juridiske Kundskaber i sin Tid været til stor Gavn for vor Sag. Det var ham, der med Energi og Interesse ledede den første dygtige Undersøgelse af Syerskernes Kaar*."

I slutningen af 80'erne påbegyndte han denne store undersøgelse af de arbejdende kvinders levevilkår, for at kunne indsamle materiale, der kunne danne baggrund for, at indføre lovmæssige forbedringer for den arbejdende befolkning. En del af dette materiale blev senere i bearbejdet form offentliggjort i rapporten "*Syersker. Et Bidrag til Belysning af de københavnske Syerskers Livsvilkaar*" og i artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift, og hvis metode er gennemgået i kapitel 3. Selve rapporterne er scannet ind og ligger på adressen www.SSC.RUC.dk/forskning/andet/syersker/index.html

Han formulerer selv⁴⁶ i levnedbeskrivelsen sin indsats således: "*Gennem Kvindesamfundet fik jeg den Opgave at undersøge Københavns kvindelige Arbejders Forhold, og udgav med Understøttelse af Carlsbergfonden en Bog "Syersker" (1894) og to Småskrifter (Særtryk af Nationaløkonomisk Tidsskrift) om "De københavnske Syerskers Kostudgifter" og "De københavnske Syerskers Tilfredshed". Undersøgelsen påbegyndtes i 1888-89, som en generel undersøgelse af de arbejdende kvinders kår. Da hovedparten af de interviewede personer i midlertid var syersker, og disse samtidig havde de dårligste kår, begrænsede man undersøgelsen hertil. Han søgte i 1891 Carlsbergfondet om tilskud, og hovedparten af interviewene gennemførtes i 1891 af interesserede medlemmer af Dansk Kvindesamfund, således som det er gennemgået i kapitel 3.*"

Samtidig med, at han i 1893 meddelte familien, at han ikke fik den bureauchefstilling⁴⁷ i rigsdagen, som han havde søgt, fordi han gik ind for kvindernes valgret, fortalte han, at han skulle til at arbejde (mere) på syerskeundersøgelsen. Han skrev meget humoristisk - *det kan blive et interessant Arbejde, som forhåbentlig vil gøre mig og mine Medarbejdere verdensberømte (???)*.

⁴³ Gyrithe Lemche, Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar, Kbh 1939 p 124

⁴⁴ op cit p 130 f

⁴⁵ op cit p 144 f

⁴⁶ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

⁴⁷ Familiebrevbog nr 2, 4.april 1993, brev fra Poul Sveistrup.

Han var således selv klar over, at hans undersøgelse var unik, og i sin egen levnedbeskrivelse⁴⁸ skrev han: ”at det sidste Skrift om Syerskernes Tilfredshed formentlig er enestående på Statistik-kens Område i Europa”.

Indholdet i hovedrapporten fra 1894 er syerskernes ledighed, arbejds løn, arbejdstid og helbred fordelt efter uddannelse, fag, alder og ægteskabelig stilling⁴⁹.

Materialet på de 837 interviews er fordelt og krydstabuleret i vid udstrækning. Som analyse-redskab er herudover benyttet mange standardberegninger, for at eliminere virkningerne på de simple gennemsnit af variationer i fordelingerne sammensætning. Således er årsagerne til lønnens højde fordelt på fag undersøgt under hensyn til helbred, alder, fagalder (den tid man har arbejdet ved faget), ægteskabelig stilling og arbejdssted, dvs. om man arbejder i hjemmet eller på systue.

Arbejdsdagens længde er beskrevet på 53 sider, og af de 799 syersker, der har besvaret spørgsmålet herom, har de 113 over 12 timers arbejdsdag, dvs. ca. en syvendel eller 14 pct., medens den gennemsnitlige arbejdsdag var på 10,4 timer. Der er redegjort både for den sædvanlige arbejdsdag og for længden i den travle tid, dels i de enkelte fag og efter arbejdssted, hvor det viser sig, at den længste arbejdsdag har de syersker, der arbejder hjemme. Desuden er materialet fordelt efter ægteskabelig stilling, alder, helbredstilstand og efter lønnens højde. Ligeledes er der redegjort for spisetid og for søndagsarbejde.

Den ofte noget tørre fremstilling er særlig ved de ekstreme tilfælde krydret med individuelle beretninger om den enkelte syerskes vilkår, særlig i afsnittet om helbredet og om, hvorvidt syersken anser sit arbejde for sundhedsfarligt?

Denne tørre fremstilling må ses i sammenhæng med tidens videnskabelige ideal, som var stærkt præget af de naturvidenskabelige metoder. I den første artikel om undersøgelsen, som kom i Dansk Kvindesamfunds medlemsblad i 1890, er der da også mere "kød" på oplysningerne, og der lægges ikke skjul på, at formålet med undersøgelsen er at skaffe et statistisk grundlag for, at få et lovgivningsarbejde i gang, som kan forbedre forholdene for den arbejds befolkning, -særligt kvinderne.

I 1899 var spørgeskemaernes oplysninger om syerskernes kost og deres udgifter til mad færdigbearbejdet og offentliggjordes i Nationaløkonomisk Tidsskrift. Artiklen blev samtidig solgt som et særtryk eller småskrift, som det også kaldtes. Af de over 800 interviewede syersker besvarede de 340 det ret detaljerede spørgeskema om kosten og kostudgifterne. Hovedkonklusionen af undersøgelsen var, at kosten for hovedparten af disse familier i begyndelsen af 90'erne var af en næringsværdi, der lå langt under, hvad man fra det offentlige side ofrede på fanger i Christianshavns Kvindefængsel. Særlig var børnefamiliernes kost meget ringe - fortvylende ringe - må man sige. Mange familier fik kun varm mad een eller to gange om ugen. (Og vitaminer og proteiner var det så som så med. Det er ikke underligt, at sygeligheden både blandt børn og voksne var så stor, som embedslægens rapporter viser).

I 1901 kom artiklen om "Syerskernes Tilfredshed". Det øvrige spørgeskemamateriale nåede aldrig at blive færdigbearbejdet. Men selv om jeg har eftersøgt det i utallige arkiver, fordi det indeholder spørgsmål, det ville have stor interesse at få kendskab til - f.eks. om

⁴⁸ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

⁴⁹ Undersøgelsen er benyttet som kilde til arbejdernes arbejdsforhold og levevilkår, bl.a. henviser Ole Hyldtoft til den i Københavns Industrialisering 1840-1914, Systime Herning 1984.

forsikringsforhold, gæld, børnearbejde, boligindretning ol. jfr. kapitel 2 - må man nok erkende, at det ikke findes mere. Den seneste henvisning til de besvarede skemaer findes i et brev fra medarbejderen til Poul Sveistrup, da han i 1911 lå på sygehuset kort før sin død, hvor denne bemærkede, at han havde læst i skemaerne lige inden sin flytning. (Skemaerne er formentlig gået tabt ved denne flytning).

Som jeg har nævnt, var Poul Sveistrup selv klar over, at denne del af undersøgelsen var enestående. Resultatet var anderledes, end han på forhånd havde troet. idet hovedparten af syerskerne erklærede sig som "tilfredse" til trods for lav løn, lang arbejdsdag, dårlige arbejdsforhold osv.

Poul Sveistrup undrede sig, og jeg kan ikke lade være med at referere en nutidig undersøgelse, der formentlig uden at have kendskab til den gamle undersøgelse, tager et lignende spørgsmål op, om end i en anden sammenhæng - nemlig befolkningens tidsforbrug, særlig fritidsforbruget, - idet man spørger om, hvad folk kan lide at beskæftige sig med, incl. sport, hobby, husarbejde, børnepasning osv., og uden hensyn til om de får penge for det eller ej. Svarpersonerne skulle vurdere de enkelte gøremål på en skala fra 1 - 10. *Det noget omstændelige spørgsmål til de knap 4000 interviewede danske kvinder og mænd i aldersgrupperne fra 18 til 75 år lød: "Hvor godt kan De lide at udføre visse aktiviteter ... Hvis De er meget glad for at udføre en aktivitet, giver det 10 point. Hvis De modsætningsvis ikke kan fordrage det, giver det 0 point. Det vi godt vil vide er, hvor godt De kan lide at **udføre** aktiviteten selv, helt uanset om den er vigtig, om den er nødvendig eller hvor stort udbytte, den giver". Spørgeren nævnte 13 forskellige aktiviteterSom det kunne forventes var der forskelle mellem mænd og kvinder og unge og ældre, men **Fælles for alle grupper af erhvervsaktive var imidlertid, at de gav højest pointtal til at "udføre de aktiviteter, De skal på Deres Arbejde".***

Det viste sig at: *af over 4000 respondenter kunne de fleste bedst lide at udføre det, som de beskæftigede sig med på deres arbejdsplads med en gennemsnitsvurdering over 8.*⁵⁰ Også denne undersøgelses forfatter undrede sig. Erik Ib Schmidt, der var tidligere departementschef i finansministeriet, skrev med forundring i sit indledende kapitel i den populært anlagte beskrivelse af resultaterne af Rockwoolfondens forskningsprojekt "Tid og forbrug": *Voksne i Danmark vil meget gerne arbejde, og de fleste kan godt lide deres arbejdsplads! Det er et af de bemærkelsesværdige resultater af dette projekts store interviewundersøgelse fra 1988. Det rimer ikke helt med nogle ret udbredte politiske-ideologiske opfattelser, men det bekræftes af andre nyere undersøgelser både her i landet og i udlandet.*

⁵⁰ Erik Ib Schmidt, Behøver vi at nå det hele, Spektrum 1990, side 10 f, og Erik Ib Schmidt m.fl. 24 timer i døgnet, Tidsanvendelse og forbrugsmønstre siden 60'erne, Systime, Herning 1989. Og G.Viby Mogensen (red), Time and Consumption, København 1990.

Det højeste gennemsnit blev for alle de adspurgte grupper givet til at udføre arbejdet, og det lå på fra 8,02 for kvinder under 30 år til 9,13 points for kvinder over 60 år. Mændene havde gennemsnit derimellem, også her noget højere for de ældre end for de yngre. Næsthøjest kom sport, TV-kigning og bilreparation for yngre mænd, medens ældre mænd satte havearbejde og læsning højt. Kvinder vurderede læsning meget højt, medens børnepasning, syning, strikning og madlavning også fik høje karakterer. Forfatteren anfører dog, at sammenligninger mellem de forskellige gruppers point ikke kan tillægges nogen præcis værdi. Senere skriver han: *Der kan derfor overbøvedet ikke drages enkelte slutninger fra pointtallene til hvor lang tid de pågældende ville anvende til disse aktiviteter, hvis de kun valgte frit.*

Formålet med undersøgelsen var at undersøge tidsanvendelsen både til betalt og særlig til ubetalt arbejde, nemlig husholdningsarbejde og gør-det-selvarbejde (og herunder også specielt anvendelsen af ressourcer til fritidsforbruget).

En egentlig vurdering af Poul Sveistrups forskning på dette punkt får man også i en undersøgelse⁵¹ af arbejdsforhold i dansk håndværk og industri fra 1943. Georg Nørregaard skrev: *"En ganske ejendommelig Undersøgelse var det iøvrigt, som Poul Sveistrup foretog på et Tidspunkt, da Fagbevægelsen endnu ikke havde udrettet noget for Syerskerne. Han spurgte ikke blot om deres Løn og Kostudgifter, Alder og ægteskabelige Stilling, Arbejdssæson og Helbred, men også om deres Tilfredshed. Af 802 undersøgte personer var 426 tilfredse, 179 nogenlunde tilfredse, 197 utilfredse. Enker, forladte og fraskilte var særlig utilfredse. Ligeledes de, der led under et haardt økonomisk Tryk eller var i den ældre Alder. Mest nedbrydende for Tilfredsheden var et daarlig Helbred, ja selv et nogenlunde godt Helbred var ikke tilfredsstillende. Mindre betød Arbejdstiden; men der var dog mest Tilfredshed hos dem, som havde under 10 Timers Arbejdsdag. Der viste sig at være forholdsvis stor Tilfredshed hos dem, som læste "Socialdemokraten", men de var for det meste ogsaa unge eller gifte. Derimod stod det sløjt til med dem, som ikke læste Blade, og allerværst med dem, som kun læste "Adresseavisen". De, der ejede religiøse Bøger, var meget utilfredse; men de, der gik i Kirke, var tilfredse, idet Kirkegangen var Udtryk for en vis Velstand. Læsning af Bøger øgede Utilfredsheden; Bal, Teater og Spadsereture øgede Tilfredsheden, Besøg derimod ikke. Alle Syersker var stærkt optagede af Kampen for Tilværelsen.*

1.3.4 Fredssagen.

Fredssagen⁵² var en international, hovedsagelig angelsaksisk bevægelse, der ønskede at fremme neutralitetsbestræbelser og afgørelser af internationale konflikter ved voldgift.

Initiativet til dannelsen af Dansk Fredsforening kom fra Frederik Bajer, som Poul Sveistrup arbejdede nært sammen med i kvindesagen. Bajer deltog også i udarbejdelsen af tillægget til "forfatningerne".

1888-94 var Poul Sveistrup medlem af fredsforeningens hovedbestyrelse, var dens formand et år og deltog i fredskongressen i Paris, både 1889 og senere i år 1900. Fra 1892 begyndte han at udgive Dansk Fredsforenings medlemsblad og var selv redaktør.

Foreningens formål⁵³ var at virke for:

- a) at der tilsikres Danmark en af Europa anerkendt vedvarende Neutralitet i Lighed med Sveits og Belgien;
- b) at der afsluttes vedvarende Voldgiftstraktater mellem Danmark og andre uafhængige Stater, først og fremmest de to andre nordiske Riger; og,
- c) at det nordlesvigske Spørgsmaal løses ad fredelig vej, i Overensstemmelse med Grundsætningen om Folkenes Selvbestemmelsesret.

Den 2. november 1892⁵⁴ udsendtes et: "Opraab til det danske Folk", den såkaldte "adresse", som nævnes nedenfor. Og det var naturligvis kontroversielt for en embedsmand i rigsdagens sekretariat, at deltage i en sådan bevægelse.

⁵¹ Georg Nørregaard, Arbejdsforhold indenfor dansk Handel og Industri 1857 - 1899, Kbh . 1943.

⁵² Fredssagen er beskrevet af Holger Andersen, Den danske rigsdag og det interparlamentariske arbejde, i Den danske Rigsdag 1849 - 1949, bd 6.

⁵³ Dansk Fredsforenings medlemsblad, nr 1 1892.

⁵⁴ Dansk Fredsforenings medlemsblad , nr 5-6 1892: *Repræsentanter for Fredsforeninger fra næsten alle Europas Lande, forsamlede i Sommer i Bern, vedtog, at der skulle sættes en Verdensadressebevægelse i Gang til Fordel for Voldgift og Fred. Vi udsender hermed vor.*

Den 12. december 1892⁵⁵ havde han således skrevet til familien, at han havde ønsket at trække sig ud af Fredsforeningens bestyrelse, fordi det tog den del af hans tid, som helst skulle anvendes på arbejdet med "Syerskerne", men at det nok ikke blev til noget. Dersom han skulle blive formand, ville det blive nødvendigt med noget medhjælp⁵⁶ (til hans øvrige arbejder). Han nævnte i brevet tillige en Julebog fra Fredsvennerne, hvori han også havde skrevet lidt.

Fra den 2. februar 1893 stod R. P. Rasmussen således som udgiver og redaktør af medlemsbladet, idet Poul Sveistrup ved bestyrelsesvalget i december havde meddelt, at han: ”*ikke saa sig i Stand til i det ny Aar at vedblive at fungere som Formand*”.

Han søgte den ledige stilling som folketingets bureauchef i foråret 1893, og da skrev han den 4. marts 1893⁵⁷ om fredssagen til familien, *at om den taler han ikke offentligt i denne Tid* (hvor han jo søgte bureauchefstillingen), men den havde fået et stort opsving i denne tid på grund af "adressen", der havde fået 100 000 underskrifter, *og som har bragt en hidtil ukendt Velstand (6000 Kroner) i Kassen*. Den 2. april⁵⁸ skrev han så, at fredsadressen var blevet en stor begivenhed, men at han jo havde trukket sig ud for nærværende tid. ”*Der mangler nu blot, at andre europæiske Folk bliver ligesaa fredsvenlige som vort*”. Estrup havde således sagt til deputationen, at de skulle fortsætte agitationen, men ikke tale for meget om Sønderjylland. Regeringen havde megen vanskelighed af bladenes omtale af Sønderjylland.

Vi beder indtrængende enhver dansk Mand og Kvinde, som tror, at Freden er bedre end Krigen, enhver, der ved, hvilken Ulykke og Nød Krigen bringer over Folk, enhver, der føler de tunge Byrder saavel af personlig som af økonomisk art, Krigsvæsenet fører med sig, om at underskrive nedenstaaende Adresse.

...

Til Danmarks Konge, Regering og Rigsdag!

Europa sukker under vægten af Rustninger, der hammer de borgerlige Fremskridt, uden at betrygge Freden.

Et rædselsfuldt Menneskeslagteri vilde blive Følgen af, at Krigsluen tændtes i Europa.

Under Storstaternes Kamp vil de Smaa Stater trues med Undergang.

Ikke ved Rustninger, men ved Voldgift betrygges Freden.

Først naar Retten træde i Magtens Sted, kan vi danske haabe Lægedom for de Saar, Krigen har slaaet os.

Vi danske Mænd og Kvinder forener derfor vor Røst med alle Europas Fredsvenner, idet vi begerer:

Fred for Fædrelandets Bevarelse,

Fred for Hjemmets Lykke,

Fred for vort daglige Brød

Fred, for at vi kan komme dem til Hjælp, der lider Nød.

Vi retter den ærbødige og indtrængende Begjæring til Danmarks Konge, Regering og Rigsdag,

at de vil imødekomme Amerikas Tilbud om vedvarende Voldgiftstraktater og forsøge at faa lignende Traktater oprettede med Europæiske Stater,

at de vil støtte Arbejdet med Fredens Betyggelse ved Bevillinger til de europæiske Fredsmøder og Verdensfredsbyroet,

og

at de dernæst vil fritage vort Folk for en betydelig Del af de Byrder, som odelæggende og skadelige Rustninger paalægges, og anvende de besparede Midler til nyttige Samfundsreformer.

Vi vil Broderskabet gennem Freden

Vi vil det almene Vel gennem Arbejdet.

⁵⁵ Brevbog nr 2, brev 25.

⁵⁶ Indledningen til Tillægget til forfatningslovene nævner Valdemar Helsing, som også var medarbejder på syerskeundersøgelsen.

⁵⁷ Brevbog nr 2, brev nr 38

⁵⁸ Brevbog nr 2, brev nr 42

Den 21. maj⁵⁹ var han åbenbart stadig medlem af bestyrelsen, idet han skrev, at han muligvis skulle til Kolding til fredsforeningens bestyrelsesmøde den 25. juni, og at han håbede, han kunne få tid til at komme til Vejen og der besøge farbroderen, den grundtvigske præst Hans Sveistrup, der var syg.

Om efteråret fortalte han familien, at han ikke blev bureauchef, men heller ikke havde ventet det, og at han var blevet opfordret til, at tale om fredssagen i studenterforeningen. (Den 28. oktober 1893)⁶⁰.

Politiken skrev⁶¹ således herom i sin nekrolog: ”*det skal ikke glemmes, at Poul Sveistrup i Fredsbevægelsens første trange Aar var en af dens bedste og mest utrættelige Forkæmpere baade i Skrift og Tale. Fra 1888 til 1894 havde han Plads i Fredsforeningens Hovedbestyrelse (et Aar som dens Formand. .. men efterhaanden som Dansk Fredsforenings Politik og Striden om Militærspørgsmaalet blev brændende, drog han sig tilbage fra det hjemlige Fredsarbejde. Men Baandet mellem ham og Foreningen blev aldrig afbrudt. Han følte sig vedvarende knyttet til den og var f. Eks. en af dens Repræsentanter paa Verdensfredskongressen i Paris 1900*”.

1.3.5 Udenlandsrejserne og rejseskildringerne.

I levnedbeskrivelsen noterede Poul Sveistrup: ”*I denne Periode gjorde jeg adskillige Udenlandsrejser, idet jeg delvis tjente Udgifterne til dem ved at skrive Rejsébrevne til en Del Provinsblade*”.

Han skrev: ”*Jeg havde i Sommeren 1869 deltaget i et Møde i Kristiania, i Efteråret 1872 med teologisk Rejsestipendium besøgt Sveits, i Sommeren 1877 besøgt Vestnorge, og Kristiania med juridisk Rejsestipendium. I 1880 besøgte jeg London og Paris, i 1882 i syv Måneder Italien lige til Sicilien og i Sveits. Her studerede jeg Demokratiets Virkninger.*

Jeg mener endnu, at Sveits er det bedst styrede af de demokratiske Lande. I 1884 besøgte jeg Kairo, Athen, Korfu og Norditalien, i 1886 Berlin, Dresden og saksisk Sveits, i 1888 Thyringen, Tyrol og Sveits, i 1889 Mellemitalien (Rom, Civita d'Antino) og Verdensudstillingen i Paris, i 1890 Berlin”.

De rejseskildringer, som han skrev i provinspressen i 1882 fra Italien og fra Sveits er bevarede. Ligeledes skildringer fra Ægypten og Grækenland i 1884, samt fra rejsen i 1889 til Italien og til verdensudstillingen i Paris.

Det forekommer mig som om inspirationen til brevene til en vis grad stammer fra H.C. Andersens "*En digters Bazar*", idet de indeholder en skønsom blanding af direkte rejseoplevelser og personlige indtryk, samtaler med personer, han har mødt på rejsen og ikke mindst naturindtryk. Der er mange skildringer af folkeliv og folkesagn fra de steder, han besøgte. Men han undlod ikke at gøre rede for befolkningens daglige levevilkår og de politiske styreformere.

Det er måske denne form, som var tidens måde, hvorpå man skrev rejsebrevne. De er ganske underholdende og letskevne. Også selv om man ikke vil kalde dem "litteratur". De henvender sig spøgefuldt til "min kære læserinde", men det samfundsbeskrivende indhold er dybtgående, og han havde været på kommunekontorer og i ministerier for, at få de oplysninger, han gav videre.

⁵⁹ Brevbog nr 3, brev nr 50

⁶⁰ Brevbog nr 3, brev nr 66

⁶¹ Nekrolog, Politiken 19.apr.1911

Fra rejsen i 1889, hvor han jo besøgte verdensudstillingen i Paris, giver han en lang gennemgang, over 3 rejsebrev, af driften af en virksomhed, som ejeren har overdraget til sine ansatte, "Familiestéret i Guise". Ligeledes gjorde han omhyggeligt rede for uddannelsessystemet for unge, specielt unge piger, i Paris. Den treårige faguddannelsesskole, hvilke fag, der undervistes i, betalingsordningen, hvor Paris kommune selv betalte for sine unge, medens omegnskommunerne måtte erstatte Paris omkostningerne, ved at sende unge til disse skoler.

Disse oplysninger er blandet med beskrivelser af Eifeltårnet, dets symbolske betydning for det franske folk, om hvor flot det er illumineret. Der fortælles om besøg på udstillingens små kaféer og gives et levende referat af de problemer, det må have givet rent trafikmæssigt, at 350 000 mennesker besøgte udstillingen i anledningen af Shah'en af Persiens besøg, og at de samtidig skulle hjem efter afslutningsfyrværkeriet.

I rejsebrevene fra den første Italiensrejse skrev han naturligt nok om sin begejstring for folkeliv og natur. Han gav mange dejlige naturskildringer, og han skjulte ikke sin betagelse af de smukke unge italienske piger. Det undrede ham, at pigerne på Capri kunne være så smukke, når de stort set ikke spiste andet end kartofler (?).

Der er også læseværdige beskrivelser af byer og kunstsamlinger. Han var meget optaget af at formidle sine kunstindtryk, og i et brev tilbød han danske kunstinteresserede kredse, fortrinsvis lærere, for en billig penge, at formidle en samling af billeder, fotografier og stik af den kunst, der fandtes på de italienske museer. Det var en ganske omfattende samling, som jeg som barn har haft lejlighed til at se på et loft. Der var afbildninger af arbejder af alle de berømte malere og billedhuggere, ligesom der var billeder til en perspektivkasse (når man så ind i kassen, fik man indtryk af perspektiverne i både naturen og bygninger). Desværre er samlingen gået tabt.

I brevene fra Sveits gennemgik han bl.a. den sveitsiske forfatning, som han var meget begejstret for. Han giver også en betagende skildring af et besøg i bjergene i fuldmåneskin.

I brevene fra Orienten tog han naturligt nok mange af de klassiske oplysninger, sagn og historier med ind i brevene. Han undlod heller ikke at gøre opmærksom på, at demokratiet i Athen havde sine mangler, idet "hverken kvinder eller slaver" havde haft valgret. Han var hele tiden aktuel og sammenlignede forholdene med Danmark. Helt typisk var, at han i indledningen til rejsebrevene fra Italien fortalte om en emigrantfamilie, han mødte i toget på vej til USA. Han spurgte dem ud og skrev om deres kår og liv i øvrigt.

Kort før sin død i 1911 havde han planlagt en ny rejse til Italien, som han på grund af sin sygdom måtte aflyse.

1.3.6 Afslutningen på folketingssekretariatsarbejdet.

Kilderne til dette afsnit er dels private familiebreve (her kaldet brevbøger), dels nekrologer.

Som nævnt var Poul Sveistrup avanceret til protokolsekretær ved folketinget, og i januar 1893⁶² skrev han så til familien, at han: "*søger Bureauchefembedet, men uden Forventning*". Han havde dog som nævnt ovenfor frabedt sig genvalg til formand for fredsföreningen af den

⁶² Brevbog 3, brev nr 50

grund. Syerskerne gav ham meget at bestille, og han: ”*maa nøjes med en kort Arbejdsdag, ellers kører jeg træt*”. (Tillægget til) ”*Forfatningslovene, som jeg ogsaa skulle have fat paa, har jeg foreløbig sat en anden i Arbejde med*”.

Familien var naturligt nok interesserede, og søsteren Magdalena skrev i familiebrevbogen⁶³, at hun syntes, at det nok var ønskeligt, om Poul kunne få embedet efter de mange års tjeneste. Men som broderen Immanuel skrev i familiebrevbogen: ”*det kan man jo nok ønske, selv om du ikke venter at få den*”.

I brevet af den 2. april om fredssagen skrev han tillige selv⁶⁴ til familien: *at Liebe*⁶⁵ (der var formand for landstinget) *havde fortalt ham, at han ikke kunne blive bureauchef på grund af sine radikale meninger, han ville jo give kvinderne valget - både politisk og kommunalt. Derimod, skrev han videre, at han havde faaet bevilget Penge på Finansloven til at forberede Tillægget til Forfatningslovene*”. Samtidig skrev han: ”*at han skal til at arbejde (mere) på Syerskeundersøgelsen*”.

Nationaltidende formulerede hændelsesforløbet således i sin nekrolog: ”*Han*⁶⁶ *aspirerede til at blive Dessaus eftermand som bureauchef. En konkurrent med omtrent jævnbyrdige kvalifikationer stod ham imidlertid i vejen. Den ene protegeredes vistnok af folketingets formand, den anden af landstingets, og resultatet blev, at man tog en trediemand, bureauchef Krets fra skattedepartementet. Så forlod Sveistrup rigsdagen*”.

Bladet København⁶⁷ nævnte hændelsesforløbet på denne måde: ”*I 1877 blev han Protokolsekretær i Folketinget, men Avancementet til Bureauchef, som han havde kunnet gøre sig berettiget Haab om, glippede af Grunde, der ikke i nogen Maade hidrørte fra manglende Forudsætninger hos ham personlig*”.

I juni 1895 blev han så udnævnt til birkedommer på Samsø. Han havde gennem de sidste somre forberedt sig til en sådan stilling, som det fremgår af familiens brevbøger.

Den 22. August 1893 skrev han⁶⁸: ”*at han søger et Byfogedembede, men uden at vente at få det, og det er tvivlsomt, om jeg ønsker det*”.

Den 25 december samme år skrev han⁶⁹ så: ”*at han i sommeren tænkte på at gå en månedstid i kriminalretten som tilhører, og derefter, hvis jeg ikke bliver afskrækket, at tilbringe et Par Maaneder hos en By- eller Herredsfoged, for at lære Forretningerne at kende tillige med Forholdene i en lille By. Maaske søger jeg da Embede, maaske ikke*”. Han fortsatte: ”*For Tiden har jeg gode Indtægter her, men nogle af dem er uvisse*”.

Den 17. marts 1994⁷⁰ nævnte Poul Sveistrup, at der for tiden var travlt på rigsdagen, men at: ”*de i det hele i Vinter har havt det mageligt*”. Men ellers er der ikke mange private kommentarer til

⁶³ Den 16. jan. 1893. Brevbog 2, brev nr 31.

⁶⁴ Brevbog nr 2, 4. apr. 1993,

⁶⁵ C. Liebe, Højre, formand for landstinget, 1869 - 94.

⁶⁶ Nekrolog, *Nationaltidende* 18. apr. 1911.

⁶⁷ Nekrolog, København 19. apr. 1911

⁶⁸ Brevbog nr 4, brev nr 81

⁶⁹ Brevbog nr 4, brev nr 93

⁷⁰ Brevbog nr 4, brev nr 96

arbejdet på rigsdagen. Den 11. april⁷¹ havde han så været i kriminalretten og høre på forhør og bemærkede, at det var ganske interessant. Han skrev, at han ville ud på et herredskontor til sommer.

Den 16. juni 1895⁷² går han i Lære hos Borgmester, By- og Herredsfoged Krarup på Langeland. Der hentydedes i brevet til en nyhed, og det var da hans udnævnelse til birkedommer på Samsø.

1.4 Poul Sveistrups offentlige liv 1895 - 1911.

1.4.1 Birkedommertiden

"Fra 1885 til 1902 var jeg birkedommer på Samsø, fra 1902 til 1906 herredsfoged for Fjends og Nørlyng herreder med bopæl i Viborg, og siden 1906 er jeg birkedommer i Kronborg vestre birk med bopæl i Helsinge", skrev han til ordenskapitlet i 1908, da han blev ridder af Dannebrog.

Birkedommer- og herredsfogedembederne var kombinerede dommer- og politimester embeder.

Politiken siger om ham i sin nekrolog⁷³, at han *...dygtigt og samvittighedsfuldt varetog sine Dommerhverv.*

Om hans dommerindsats⁷⁴ skrev Socialdemokraten, at han *"på Samsø havde gjort sig bekendt ved at fritage en mand for straf mod at den pågældende, der havde udført en voldshandling under påvirkning af spiritus, i et vist antal år afholdt sig fra de stærke drikke"*. – Det var en meget moderne indstilling til straf og behandling!

Han synes selv at: *"Jeg har befundet⁷⁵ mig vel i alle mine Embedsstillinger, måske allermest på Samsø, hvor mit Embede lemnede mig Tid til at være Formand for en Arbejderforening og et par andre Selskaber, ligesom jeg var med til at stifte og være Formand for en Folkebogsamling, en folkelig Universitetsforening, en Tyendespareforening, samt to Selskaber for Indkøb af Bakketoppen"*.

Ved afsløringen af en mindesten⁷⁶ på Samsø på bakketoppen "Dyret" sagde gårdejer Egede: *"Vi har ikke rejst dette Minde for Sveistrup, fordi han har været vor Birkedommer, skønt han var en god, mild Mand, men for alt det åndelige Liv, han bragte med sig til Øen. Han var en Ven af al Ophysning. Han tog således fat i Foredragsforeningen, både som Bestyrelsesmedlem og som Taler... Han holdt Foredrag om Lov og Ret, så vi kunne lære det at kende. Når en god Sag skulle frem, behøvede man kun at kalde på ham. Han var en stor Ven af Husmandsforeningen og gjorde et stort Arbejde, for at skaffe Hjelpekasserne større Tilskud"*.

Han gør desuden i sin levnedbeskrivelse opmærksom på, at han udover embedsforretningerne på

⁷¹ Brevbog nr 4, brev nr 99

⁷² Brevbog nr 5, brev nr 105

⁷³ Nekrolog, Politiken 19. apr. 1911

⁷⁴ Nekrolog, Socialdemokraten

⁷⁵ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt. 1908.

⁷⁶ Referat af mindehøjtideligheden, Kalundborg Folkeblad 22. sept. 1913.

Samsø ... *beskæftigede sig med Afslutningen af de tidligere nævnte litterære Arbejder...* nemlig tillægget til forfatningslovene og artiklerne om syerskeundersøgelsen.

I 1902 blev han udnævnt til herredsfoged (dvs. dommer i Fjends Nørlyng herreder) og flyttede til Viborg. Også her var han aktiv i det folkeoplysende arbejde. Og her blev han valgt til folketinget i 1903.

1906 flyttede familien til birkedommerembedet i Helsingø, nærmere København, og hans bolig Kongensgade er nylig blevet indrettet til et lille egnsmuseum.

Et eksempel på typen af de sager, embedet som birkedommer førte med sig, fås af fuldmægtig i Helsingø Fabricius Hansens brev til ham på sygehuset lige inden hans død: ”*Idag passeret lidt. Kl. 3 fik Kontoret Meddelelse om, at der var brændt en Del af Plantagerne ved Raageleje. Jeg cyklede derop Ilden skyldtes en Malersvend, der... havde tændt sin Pibe og kastet Tændstikken uden at sikre sig, at den var slukket. Han var meget angergiven og ængstelig for Følgerne og til at begynde med lidt utilbøjelig til at paatage sig Skylden. Imens ...var Bygningsudvalget paa Eftersyn ... Jeg havde bedt ... om at søge opnaaet elektriske Ringeapparater til Arrestanterne istedet for de primitive nuværende Allarmeringsapparater, men det var der nok ikke stor Begejstring for ... - Madam Hansen og hendes Søn Niels Jensen korresponderer aabenbart godt nok. I hvert Fald ændrede Sønnen sin Forklaring til Overensstemmelse med hende... Imorgen skal Mads Peter i Forbør. Ogsaa Ole Nielsen skal for og 4 Vidner, hvoraf et maaske kan være ubehageligt nok i selve Brandsagen og de 2 andre i hans Snyderi med Korn. Fodermesteren fra Søborggaard har nu faaet sin Dom. Forsvareren sagde, at han skulde have V. og B. (Vand og Brød), og han fik saa 5 Dage”.*

1.4.2 Den politiske karriere og valg til folketinget.

1.4.2.1 Det politiske ståsted.

Poul Sveistrup anfører selv i sin levnedbeskrivelse, at han *i Studieårene*⁷⁷ *blev Venstremand med den Begrundelse, at han anså det for at være stridende mod Grundloven at føre Regering uden Hjemmel i en af Rigsdagen vedtagne Finanslov.* Imidlertid får man et stærkt indtryk af, at det er hans sociale engagement, der fører ham ind i den politiske karriere.

Han skriver videre i sin levnedbeskrivelse fra 1908: *Allerede mens jeg var ansat ved Folketinget, søgte jeg to Gange Valg til Folketinget i Odense i 1890 og i 1892 uden Fare for at blive valgt, hvad der også ville have været uforeneligt med min daværende Bestilling under Folketinget. Som Birkedommer på Samsø tog jeg mod Opfordring til at stille mig i Viborg 1898 og i Kerteminde i 1901. Jeg manglede denne Gang ca. 100 Stemmer i at blive valgt. I 1903 valgtes jeg i Viborg med meget stort Flertal, i 1905 med kun 10 Stemmers Overvægt*⁷⁸.

Ved valget til folketinget i Viborg 1903 var han opstillet for Venstrereformpartiet, I.C. Christensens parti, og han forblev i dette parti, indtil han i 1909 gik ud heraf sammen med 14 andre venstremænd og tilsluttede sig Neergaard i anledning af forsvarssagen.

⁷⁷ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

⁷⁸ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

R.K.Bertelsen⁷⁹ giver i 1918 en fremstilling af de forhold, der rådede ved opstillingerne af folketingsmænd i Viborgkredsen. Denne giver et levende indtryk af de personlige stridigheder, der fulgte i hælene på de politiske uenigheder på rigsdagen. Han skriver⁸⁰ om valget i 1898, at Ravn, der var opstillet for det forhandlende venstre blev valgt med 729 stemmer, højres kandidat fik 723 og venstrepartiets kandidat, birkedommer Poul Sveistrup, 657. Han føjede til *Sveistrup fik formentlig et Par Hundrede socialdemokratiske Stemmer. Nogle Maaneder efter dannedes Viborgkredsens Venstreforening, og ... der kom til skarpe Sammenstød, der forløb paa en ret dramatisk Maade.* Sveistrup blev således ikke opstillet i 1901, og offentligt og underhaanden førtes der en bitter Kamp mellem Venstrepartiets og det forhandlende Venstres Mænd i Aarene omkring Aarhundredeskiftet. Da Sveistrup blev opstillet i 1903 var han blevet herredsfoged i Fjends-Nørlyng herreder og boede selv i Viborg. Han blev valgt med 1125 stemmer, højre fik 631 og socialdemokraternes kandidat 340. Om den senere kamp mellem venstrepartierne skriver Bertelsen, at mange af det forhandlende venstres medlemmer, der havde taget del i kampen mod venstrepartiet, fortsatte nu denne kamp på "*Radikalismen*"s Side. ... Det var i disse Dage ikke sjældent at træffe Folk, der kaldte sig radikale, men som var Modstandere af enhver Valgretsudvidelse. Bertelsen fortsætter *Sveistrup var en ualmindelig kundskabsrig Mand og i det hele taget en Mand med mange gode Egenskaber. Men det lykkedes aldrig for ham at faa nogen stærk Stilling hverken paa Rigsdagen eller i Viborgkredsen. Da de radikale i 1905 skilte sig ud af Venstrepartiet, gik hans personlige Venner i Viborg med de radikale. Dette berørte ham selvfølgelig ilde, og dertil kom, at han, skønt han selv var Medlem af Venstrepartiet, havde stærke Tilkenytningspunkter til det forhandlende Venstre. Stillingen var i det hele meget besværlig for ham, og han var langt fra nogen Kampnatur.* Som nævnt blev han dog valgt igen i 1905 også efter at de radikale havde skilt sig ud, men kun med 10 stemmers overvægt, og han lod sig ikke stille til Genvalg.

Selve det politiske arbejde på rigsdagen skriver Bertelsen ikke noget om.

Ved valget i 1909 lod han sig således ikke genopstille, men anbefalede sin politiske modstander Lüttichau, der i forsvarssagen, der var valgets hovedpunkt, havde samme opfattelse som han selv, en fremgangsmåde, der ikke var usædvanlig på den tid. Han lod sig derefter opstille på en fællesliste i Næstved i 1910, men blev ikke valgt, jfr. de nedenfor citerede nekrologer.

Nationaltidende formulerede det således, at⁸¹ *da Ministeriet Neergaard forelagde Forsvarslovene, var Sveistrup blandt de fjorten Folketingsmænd, der brød ud af Reformpartiet og fulgte Neergaard. Den umiddelbare Følge heraf blev, at han ikke turde stille sig til Genvalg i Viborgkredsen i 1909, men anbefalede Hoffjærgemester Lüttichau som sin Afløser.* Riget skriver herom, at *det ikke vil blive glemt, at han i 1909 var blandt de Folketingsmænd af Reformpartiet, der lod sit Standpunkt bestemme af Sagen da han fulgte Neergaard i Forsvarsspørgsmålet.* Nekrologens vurdering var, at da han derefter nærede tvivl om at kunne holde sin kreds, stillede han sig ikke til valg, men anbefalede højremanden Lüttichau, der stod hans opfattelse af den sag, hvorom valget drejede sig, nærmest.

Derefter skriver Rigets nekrolog, at *ved det sidste Valg om Forsvarsordningen, stillede Sveistrup sig i Næstved som Fælleskandidat for de forsvarsvenlige Partier,* og at han ikke blev valgt, men *samlede et særdeles smukt Stemmetal.* Nationaltidende skriver, at han ved⁸² valget i maj 1910 var

⁷⁹ R.K.Bertelsen, Viborgkredsens Folketingsmænd, En lokalhistorisk Fremstilling, trykt i Viborg 1918 på Viborg Stifts Folkeblads Bogtrykkeri.

⁸⁰ opp cit p 51 ff.

⁸¹ Nekrolog, Nationaltidende 18.4.1911.

⁸² Nekrolog, Nationaltidende 18.4.1911.

fælleskandidat for højre og venstre mod socialdemokraten⁸³ Andreasen i Næstved, men *nåede*⁸⁴ ikke Valg, som Riget skriver, *takket være det radikale Venstres Frafald*.

1.4.2.2 Rigsdagsvirksomheden

Jeg har et gammelt manuskript liggende efter al sandsynlighed skrevet af Poul Sveistrup selv. Heraf fremgår heraf, at han i 1903-04 var ordfører for den midlertidige straffelov dvs. ordfører for forslagsstillerne, som var daværende justitsminister Alberti. Loven foreslog, at bøller og voldsmænd skulle have "læsterlige prygl"- og at der intet udvalg var. Det er denne lov, der kaldtes "pryggleloven", og som der refereres til i mange af de nedenfor citerede nekrologer. Den foreslog en indførelse af pryglestraf for mænd mellem 15 og 55 år for voldtægt, grov legemlig vold og uterlighed overfor småpiger. Den danske Rigsdag⁸⁵ nævner at Poul Sveistrup fremsatte et selvstændigt forslag, som Alberti gik ind på, og som kædede en del humane reformer af straffelovene hertil, således afskaffelse af legemlig straf for mindreårige, indførelse af betingede straffedomme, afholdstilhold, internering o.s.v. Hans tidligere foresatte ved udarbejdelsen af "forfatningslovene", Christoffer Krabbe⁸⁶, var en stærk modstander af straffelovens indførelse af legemsstraffe. Loven blev gennemført i samlingen 1904-5, *væsentlig i Sveistrups skikkelse, men pryglene bortfaldt ved revisionen 1911*⁸⁷. Ifølge familietraditionen var hans argumenter for at gå ind for pryglestraffen, *at det var bedre for bollerne familier, at bollerne fik nogen prygl og så kunne komme hjem og forsørge dem, end at de skulle sidde i fængsel*. Der er nok ingen tvivl om, at han har været for loyal overfor I.C.Christensen og - som Socialdemokraten skriver (se nedenfor) - er blevet misbrugt af partiet, idet han som nævnt var meget human i sin indstilling til straf, herunder som birkedommer.

Poul Sveistrup var desuden ordfører for forslagsstillerne til forslag til lov om undervisning i sundhedslære.

I 1904-05 var han medlem af udvalget om børnelovene. Han var ikke ordfører, men han anfører selv, at han havde meget indflydelse på ændringerne. Tillige var han ordfører for P.G.C. Jensens⁸⁸ lovforslag om adgang til erhvervelse af mortifikation på servitutter. Han skriver selv, at han kæmpede i tinget mod Alberti for at det offentliges interesse i en servitut skulle varetages. Alberti sejrede imidlertid. Desuden var han forslagsstiller til forslag til lov om løfteed udenfor retten. Denne gennemførtes som regeringsforslag i 1908-09.

I 1905-06 var han ordfører for forslag til lov om forandring i grundlovens § 32. Han bemærker, at det lykkedes at samle alle parter uden for Højre om en formel affattelse af lovforslaget.

⁸³ Nekrolog Berlingske Tidende 18.4.1911

⁸⁴ Nekrolog Riget 19. april 1911.

⁸⁵ Poul Engelstoft, Under grundloven af 1866, Den danske Rigsdag, bd 2 p 204. Her er bl.a. opgjort, hvilke forslag der blev vedtaget og hvilke ikke.

⁸⁶ Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XIV p 573, og Poul Engelstoft, Under grundloven af 1866, Den danske Rigsdag, bd 2 p 204.

⁸⁷ Poul Engelstoft, Under grundloven af 1866, Den danske Rigsdag, bd 2 p 209.

⁸⁸ P.G.C. Jensen (1840-1911), sagfører, dir for Østifternes Kreditforening, I landstinget 1891 til sin død. Tog vigtig del i retsreformens behandling. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XII p 886

Desuden var han ordfører for forslag til lov om ministeransvarlighed og nævner, at også her samledes de demokratiske partier. Tillige var han ordfører for (den skandinaviske) lov om køb, der gennemførtes uden ændringer.

Han førte desuden ordet på flertallets vegne for forslag til rigsdagsbeslutning om voldgiftstraktat med Nederlandene, og derefter førte han i denne og følgende samlinger ordet for en hel række voldgiftstraktater. Der nedsattes ikke udvalg herom.

I 1906-07 var han i denne og følgende samling ordfører for forslag til lov om forældre, der ikke har indgået ægteskab og disses børn. Han fik afskaffet navnet "*uægte børn*", der i lovforslaget ændredes til "*børn udenfor ægteskab*". Derudover var han ordfører for udvalg til valglovens prøvelse og gennemførte godkendelse af valget i Skjoldaldalen og i Vinderup.

I 1907-08 var han ordfører for lovforslaget om butikslukning klokken 8 og ordfører for lov om forandringer i kvindens retsstilling.⁸⁹ Sven Clausen anfører i sin artikel om rigsdagstalernes præg i forbindelse med debatten ved 1ste behandling af det forslag, der blev til loven af 27. maj 1908 no 133 om nogle forandringer i kvindens retsstilling, at en række folketingsmænd havde slået sig løs ved i vilde citater at nævne Holberg etc : *Nu kommer ind imellem to jurister, som i tavshed forbigår denne lidet indbringende debat, nemlig Sveistrup og Deuntzer.*

Tillige var han ordfører for lov om nogle ændringer i den militære retspleje. (Regeringsforslaget ændredes bl.a. ved, at den militære højesteret fik en jurist mere og en militær mindre). Herudover var han ordfører for lovforslag om rettens pleje⁹⁰, og han fremførte to private lovforslag om regerings lov om forældelse, der gennemførtes 1908-09⁹¹, og om salg på afbetaling.

I 1908-09 var han ordfører for Høgsbros lovforslag om rettens pleje og ordfører for udvalget til at undersøge Albertis embedførelse, hvor han dog ligesom den daværende justitsminister (Sven Høgsbro) ikke mente at der på dette område var noget at bebrejde Alberti⁹². Denne var en mærkelig skikkelse i dansk historie⁹³. Søren Mørch⁹⁴ nævner i et referat af nogle erindringer om I.C. Christensen umiddelbart efter at han havde fået nyheden, at denne havde stået ved vinduet... brandgul i ansigtet... Poul Sveistrup havde jo som eneste menige jurist måttet være ordfører i justitsministerens Albertis sager i lang tid og havde af loyalitet overfor I.C. Christensen holdt sig tilbage fra at deltage i det Radikale partis brud med Venstre. Man kan forestille sig hans personlige følelser ved denne lejlighed.

Det fremgår af denne liste, at de love, hvor han var aktiv, også omhandlede de sager, han som nævnt ovenfor havde beskæftiget sig med i de foregående 25 år. De samtidige

⁸⁹ Sven Clausen nævner ham i sin artikel om "Talernes præg" i Den danske Rigsdag 1849 - 1949, bd 4 side 487. Dette må da vist forstås som en kompliment.

⁹⁰ Opp cit Bind 5 p 503 Poul Andersen citerer hans indlæg i folketinget om administrativ udnævnelse af dommere i artiklen om Rigsdagen og Domstolene. I afsnittet om afskedigelse af dommere, nævnes at han fremhævede at dommerne var i et afhængighedsforhold til regeringen på grund af, at det er regeringen, der bestemmer, om en dommer skal forfremmes.

⁹¹ Jfr opp cit bd 2 p 226.

⁹² Opp cit bd 5 p 490. Poul Andersen, Rigsdagen og domstolene.

⁹³ Opp cit bd 2 p 226.

⁹⁴ Søren Mørch, Den sidste Danmarkshistorie, p 237 i "Den 21. fortælling En gehejmekonferensråd", Kbh 1997.

nekrologer blev skrevet så kort tid efter hans rigsdagsvirksomhed, at man kan tage dem for samtidens vurdering af hans indsats. Jeg har ikke gået hans indsats efter i referaterne af Rigsdagens forhandlinger.

1.4.2 Vurderinger af Poul Sveistrups politiske ståsted og indsats.

1.4.3.1 Hans egen vurdering.

I sin levnedbeskrivelse skriver han selv som sin egen vurdering af sin politikerindsats: *Til mit Arbejde i Rigsdagen medbragte jeg et stort Kendskab til vor politiske Historie og de ledende Politikere i Aarene 1871 til 1895, der gjorde, at jeg let fandt mig til Rette, men tillod en Vision til at se (mig) som tilskuere på politik, der måske nok gjorde mig det noget vanskeligt for mig til enhver tid at se sagerne (er det uklart) med de "rette" øjne.*

Levnedbeskrivelsen formulerer derudover hans politiske standpunkt på følgende måde: *Jeg var i firserne moderat venstre, stillede mig i 1898 og ved de følgende valg som tilhørende venstrereformpartiet og forblev i dette ved bruddet i januar 1905. Jeg kom allerede i min første rigsdagssamling i heftig ild som ordfører for den såkaldte pryglelov. Efter bruddet i 1905 var der stor knaphed på jurister i partiet, og jeg er derfor brugt til adskillige ordførerhverv, og har haft den tilfredsbed at øve rimelig indflydelse på affattelsen af flere love, såsom midlertidig straffelov, børneloven (hvor jeg dog ikke var ordfører), lov om børn udenfor ægteskab, lov om militær retspleje. Jeg har taget initiativet til et par forbedringer. Fredssagens fremme og har indbragt nogle små lovforslag, deriblandt om løfsted, der hidtil kun er vedtaget af folketinget. Alt i alt har jeg haft ikke ringe tilfredsstillelse af mit rigsdags virkeområde, der nu nærmer sig sin afslutning, idet jeg ikke mere vil blive opstillet i Viborgkredsen (skrevet i 1908). Nogen del i partiets politiske ledelse har jeg ikke haft, og jeg er - hvad nu end grunden var - ikke kommet frem i første række.*

1.4.3.2 Nekrologernes vurdering

Nekrologernes vurdering af hans politiske ståsted var vel samtidens vurdering afhængig af avisens politiske farve:

Politiken⁹⁵ skrev, at det *som til Stadighed holdt ham i Aande var Politiken og Fredssagen. Hans politiske Sans var tidligt vaagen, men først sent kom han ind i aktiv Politik og kun faa Aar (1903 - 1909) havde han Sæde i Folketinget.*

Derefter skrev den radikale avis, at han måske havde haft sin bedste tid i den årrække, hvor han - uden selv at deltage i *Rigsdagsgæringen* - så og fulgte den parlamentariske virksomhed på nært hold som protokolsekretær i Folketinget. *Han satte sig ivrigt ind i alle Spørgsmaal vedrørende vor hjemlige Politik og samtidig stræbte han at skaffe sig nøje Indblik som mulig i fremmede Landes parlamentariske og statsretlige Forhold.*

Berlingske Tidende havde den opfattelse, at *Sveistrup*⁹⁶ *var en stærkt idealistisk Personlighed, hvad der til Gengæld medførte, at hans Indlæg i de Spørgsmål, der optog ham, blev noget ukritiske.* Socialdemokraten⁹⁷ mener derimod, at *hans noget idealistiske Syn på Sagerne forhindrede, at han*

⁹⁵ Nekrolog, Politiken 19.4.1911

⁹⁶ Nekrolog Berlingske Tidende 18.4.1911

⁹⁷ Nekrolog Socialdemokraten

blev nogen egentlig Partimand., og mente, at den Radikalisme⁹⁸, der prægede ham i hans yngre Aar, gav, efterhånden som Aarene gik, Plads for en mere konservativ Samfundsopfattelse.

Nekrologen i Politiken⁹⁹ vurderer ham som politiker på følgende måde: *Som Folketingsmand opnaaede Sveistrup ikke at øve nogen større indflydelse. Han var af Natur og Tilbøjelighed anlagt for at gaa paa Akkord. Teoretisk hyltede han snarere radikale end moderate Synsmaader. Nye Tanker og Reformbevægelser fandt hyppig en varm Talsmand i ham. .. Men naar den politiske Kamp blev haard og Strømmene delte sig, fandt man ham regelmæssig ovre i Moderationen, opfyldt af Lyst eller Trang til at lave Kompromis'er. Hans Ønske om at "komme til Forstaaelse" hang vistnok sammen med den Tolerance, der havde fæstnet sig i hans Tankegang og gav hans personlige Færd og Optræden et smukt og hensynsfuldt Præg. Men som Politiker manglede han - som Følge af Kompromis-Attraaen - Evnen til at vise fast Holdning og indtage klare Standpunkter.*

Nationaltidende skrev derimod i sin nekrolog om ham, at han¹⁰⁰ som politiker i begyndelsen stod blandt I.C. Cristenssens og Albertis trofaste mænd, medens Socialdemokraten¹⁰¹ skrev, at han hørte til reformpartiets mest moderate elementer.

Man kan måske opfatte Salmonsens vurdering af hans politiske indsats som den umiddelbare eftertids (udgivet 1923) vurdering, og biografen mag art Hans Jensen skriver her, at han *uden at spille en større rolle som Politiker, gjorde ... en offentlig Indsats ved sit Arbejde for Kvindesagen og Fredssagen*, og herefter nævnes hans syerskeundersøgelse.¹⁰²

Om hans politiske farve og om Dansk Kvindesamfunds holdning til de politiske partier, skrev Gyrithe Lemche i Dansk Kvindesamfunds Historie¹⁰³, at navne som : *Herman Trier, N. Neergaard, Zeuthen, Høgsbro, Sveistrup og Rubin borger allesammen for, at det ikke var konservative Sympatier, der afholdt Dansk Kvindesamfund fra at slutte sig til det politiske Fremskridts Rækker ... det var en Livsbetingelse for Kvindebevægelsen den Gang ... at holde sig udenfor Partistriden. Ingen forstod dette bedre end aktive Politikere som Høgsbro og Sveistrup, der med paaskønnelsesværdig Omhu for Dansk Kvindesamfunds Tarv vogtede (sig) for at præge det med deres eget politiske Syn.*

Hans indsats for den midlertidige straffelov, prygleloven påkalder sig ganske særligt nekrologernes interesse. Tilsyneladende har forhandlingerne om denne lov været godt pressestof.

Nationaltidende kalder ham *specielt virksom for den Alberti'ske Pryglelov - men rigtignok kun med Tilføjelse af de forskellige humane Bestemmelser, for hvis Gennemførelse han var stærkt interesseret.* Socialdemokraten skriver, at han blev misbrugt som ordfører for prygleloven.

Nekrologen¹⁰⁴ i bladet København skrev, at han *som Venstres eneste menige Jurist trådte stærkt i Forgrunden under Kampene om den såkaldte Pryglelov, og at han fik sin rundelige Part af Angrebene fra radikal og socialistisk Side. Man lagde ikke megen Vægt på, at de humane Fremskridt, som Loven bragte, skyldtes ham fremfor nogen.* Han blev betegnet som en human natur, men det skrives, at hans

⁹⁸ Nekrolog Berlingske Tidende 18.4.1911

⁹⁹ Nekrolog, Politiken 19.4.1911

¹⁰⁰ Nekrolog, Nationaltidende 18.4.1911.

¹⁰¹ Nekrolog Socialdemokraten

¹⁰² Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XXII p 659

¹⁰³ Gyrithe Lemche, Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar, Kbh 1939 p 84

¹⁰⁴ Nekrolog, København 19.4.1911

Angribere først og fremmest tog deres Udgangspunkt i hans formentlig alt for store Følgagtighed over for det Parti, han tilhørte, og over for dets Førere.

En folketingskollega, sysselmand Effersøe fra Trangisvaag på Færøerne skriver¹⁰⁵, at han vil mindes den kloge, almeninteresserede og varmtfølede mand, der kom mig i møde med venlighed straks ved min indtræden i folketinget, og som stedse viste mig venlighed også efter, at han var udtrådt af Rigsdagen..

Folketingsmand P. Bjerre skriver¹⁰⁶ om ham som menneske og politiker: Han var noget for sig som rigsdagsmand. For det første var han langt mere kundskabsrig end de fleste, men dernæst - og det var det mærkeligste - var han ikke optaget af sin egen person eller sin egen ære, men kun af sagen. Jeg nævner er eksempel, der tydelig viser ham som han var. Han havde indbragt et forslag om løfteederne (de eder, folk da skulle aflægge, når de overtog et offentligt hverv). Hans forslag gik ud på, at det skulle stå vedkommende frit for, om han ville aflægge ed eller blot et løfte på ære og samvittighed. I det udvalg, der behandlede sagen, foreslog jeg, at vi helt skulle afskaffe disse eder; dette vandt flertal, og som følge deraf blev jeg valgt til ordfører for forslaget. men medens de fleste ville være blevet fornærmet over at være sat fra ordførerskabet på deres eget forslag, så var det modsatte tilfældet med Sveistrup: efter mødet kom han hen til mig og sagde, at han var i besiddelse af nogle oplysninger om, hvorledes denne sag var ordnet i andre lande, om jeg ikke ville have disse, da jeg nu skulle være ordfører. Se, den slags hænder ikke tit i verdens rigsdage.

Bjerre fortsætter: Men dernæst var han af dem, der virkelig hørte på, hvad modstanderne sagde, og var villig til at overveje, om der var noget deri, som der burde tages hensyn til. Men det kunne jo slet ikke gå an; en "rigtig" politiker skal optræde ene og alene som advokat for sit parti, berømme det og alle dets gerninger og rukke de andre partier til. Og da nu Sveistrup ingenlunde optrådte på den måde, men virkelig drøftede sagen rent saglig og af og til gjorde andre en indrømmelse, så mente man, for at tale H.C. Andersensk, at han "duede ikke".

Poul Sveistrup skriver selv¹⁰⁷, at han som folketingsmand har deltaget i de interparlamentariske konferencer i Bryssel og Berlin og de interessante Udflugter til Paris og Island.

1.5 Poul Sveistrups familie- og privatliv

1.5.1 Familie

Fremstillingen bygger i høj grad på Poul Sveistrups egen levnedbeskrivelse¹⁰⁸ og får derved en på nogen områder ret ejendommelig og privat karakter.

Den 2den Juni 1848 blev jeg født i en vestjysk Præstegård. Mine Forældre var Balthazarine født Krarup - tilhørende den bekendte Præstefamilie Krarup - og Peter Sveistrup, da Sognepræst til Rind og Hørning i Ringkøbing Amt, Broder til den bekendte grundtvigske Præst, Hans Sveistrup. Min Farfader, ligeledes Præst, var Bondesøn fra Landsbyen Sveistrup ved Skanderborg. Min Fader tilhørte den Indre Mission. Han forflyttedes 1852 til Jerlev ved Vejle, og i den Egn voksede jeg op.

¹⁰⁵ Brev af 26. 4. 1911.

¹⁰⁶ Sorø Folketidende, 19. april 1911.

¹⁰⁷ Egen levnedbeskrivelse

¹⁰⁸ Manuskript til egen levnedbeskrivelse til brug for ordenskapitlet ved udnævnelsen til Ridder af Dannebrog.

Dansk biografisk leksikon anfører, at faderen (1810-72) sidst var sognepræst i Hvedstrup og Fløng, og at moderen (1820-92) hed Balthasarine Nielsine Bolvig Krarup. Ifølge oplysninger fra den Krarupske slægtstavle var forældrene fætter og kusine. Poul Sveistrup var ældste søn. Der var 10 søskende og en del af hans søskende enten døde som små eller tidligt.

Der var i 1892, hvorfra jeg har oplysninger, 5 søskende i live, Poul Sveistrup selv, den ældste af søstrene, Dorothea, søsteren Magdalene, en broder Hans og den yngste broder Immanuel.

1.5.2. Uddannelse og religiøs holdning.

Poul Sveistrup blev *Student fra Horsens Lærde Skole med Udmærkelse i 1865.*

Efter at have taget den filosofiske prøve i 1866 studerede han teologi. I foråret 1869 fik han *Universitetets Guldmedaille for en Afhandling om Kristendomsforsvareren Pascal.* Han var *næstefter Pascal påvirket af Søren Kierkegaard* og han *prædikede flere Gange som Student i min Faders Kirke. Men mod Slutningen af det teologiske Studium - måske til Dels under Påvirkning af en ugengældt Ungdomskærlighed - løsnedes hans Forhold til Kristendommen.*

Ved et selvstændigt Studium af det ny Testaments Teologi fik han den Overbevisning, at kristen Treenighedslære stred imod Testamentets Vidnedsbyrd om Faderen, den eneste sande Gud.

b Efter at han i januar 1871 havde bestået en teologisk embedseksamen *med karakteren laudabilis i alle fag* brød han *med mirakeltroen.* Riget formulerede det således i sin nekrolog: Hans sympati for den af A.C. Larsen og flere i 60'erne og 70'erne forfægtede nyrationalisme drev ham bort fra teologien¹⁰⁹.

Men dette¹¹⁰ rationalistiske standpunkt har han så atter fraveget, skriver han, men med fastholdelse af en religiøs livsbetragtning i udpræget modsætning til naturalismen. I Protestantisk Tidende skrives¹¹¹ i en nekrolog, at det var bemærkelsesværdigt at han, skønt han var udtrådt af folkekirken og bekendt som unitar, blev begravet på folkekirkelig vis.

Han fortsætter levnedbeskrivelsen: *Iøvrigt studerede jeg i 1871-72 Kulturhistorie og underviste. Da det stod ham klart, at han ikke kunde være Præst, studerede han fra Oktober 1872 Jura og bestod i Januar 1875 den fuldstændige juridiske Eksamen med Karakteren laudabilis i alle Fag.*

1.5.3 Ægteskab og dagligliv

Den 21. Juli 1891 ægtede han Almuelærerinde i København Alma Julie Dorthea Jensen f. i Rønne på Bornholm den 28. Marts 1861 (død 1951), Datter af afdøde (kammerassessor) Amtsforvalter (sidst) i København Niels Laurits Jensen og Agnetine Sophie Frederikke Petersen (1826-94), og med hende havde (han) to Børn, en Søn, Poul Peter f. 1892 og en Datter, Agnethe f. 1894.

¹⁰⁹ Nekrolog, Riget 19. april 1911.

¹¹⁰ Manuskript til egen levnedbeskrivelse, 21. okt 1908.

¹¹¹ Protestantisk Tidende, april 1911.

I min families gamle brevbøger¹¹², som er opbevarede fra 1892 til 1895, og som derfor giver et tidsbillede af familiens liv, har jeg fundet disse beretninger om familiens daglige liv. Da hans kone og to ugifte søstre alle var lærerinder kendte han betingelserne for kvinders erhvervsarbejde fra sit daglige liv. Deres dagligdag var en forudsætning for Poul Sveistrups offentlige indsats, både indenfor kvindesagen og i det politiske liv.

Her er, hvad brevene og et par andre optegnelser fortæller om deres skæbne, deres daglige liv og deres arbejdsvilkår. Hustruen Alma og søsteren Magdalene var begge uddannede lærerinder og havde "embeder", Alma var kommunelærerinde i København, almuelærerinde, som det hed, Magdalene var pøgeskolelærerinde i Alsønderup. Den anden søster Dorothea havde selv "opfundet" og oprettet en "lilleskole" på Østerbro, hvor hun underviste børn, der skulle begynde skolen, og børn, der havde været syge, eller som af anden grund skulle have undervisning privat.

Alma var som nævnt almuelærerinde i København, som det kaldtes, og havde fortsat sit erhvervsarbejde efter sit giftermål, hvad der var ganske usædvanligt dengang. Desværre melder brevene ikke noget om, at der har været nogen reaktion fra skoleledelsens side herpå, hverken af positiv eller negativ art.

Hun havde den 31. maj 1892, inden brevbøgerne påbegyndes, født en søn (hvis liv og udvikling naturligt nok fylder meget i brevene fra faderen til dennes familie), og fra et landophold skrev han¹¹³ seks uger efter fødslen, *at Alma havde god hjælp af sin moder og af Dorothea, men at man ville få en barnepige allerede den sidste del af sommerferien, for at Alma kunne benytte lejligheden til at samle kræfter, til skolen skulle begynde*. Dengang var barnet altså 6 uger gammelt. Det var nok meget usædvanligt for en lærerinde at fortsætte sit arbejde efter en barnefødsel, men man havde da også arrangeret sig med en barnepige. Flere gange skrives der da også om, at disse barnepiger ikke "*var så pålidelige*".

Alma fortsatte dog sit erhvervsarbejde. Den 24 januar 1893¹¹⁴, hvor barnet var 8 måneder, skrev Poul således, at de gerne vil holde Immanuels og Carolines bryllup, men *helst ikke i Almas Sommerferie, hvis det ligeså godt kan være på en anden Tid*. Man hægede åbenbart om den tid, man kunne have sammen. Af et brev fra søsteren Dorothea¹¹⁵ den 24. maj 1893, hvor barnet var 1 år gammelt, fremgår det, at *Alma var på Skolen, som var begyndt den Dag*.

I januar 93¹¹⁶ skrev Poul om et helt moderne eksperiment, ifølge hvilken familien skulle *føre Hus* med den familie, de boede i hus med, et kollektiv altså. I marts¹¹⁷ skrev han dog, at det

¹¹² Der er opbevaret 5 brevbøger ialt, de er nummererede, og brevene er både nummererede og daterede. De citerede oplysninger er derfor dokumenterede med brevbognummer og brevnummer. (1.3) er således brev nr 3 i brevbog nr 1 og (3.58) er brev nr 58, der findes i brevbog nr 3.

Kort tid efter, at moderen, der havde været enke efter præsten Poul Sveistrup i mange år, var død, foreslog Poul, den ældste broder, at alle søskende skulle skrive til hinanden i en lille brevbog, som så blev sendt rundt fra den ene til den anden for at holde sammen på familien, idet moderen, som havde været det samlende midtpunkt, nu var borte.

¹¹³ Brevbog nr 1, brev nr 3

¹¹⁴ Brevbog nr 2, brev nr 33

¹¹⁵ Brevbog nr 3, brev nr 51

¹¹⁶ Brevbog nr 2, brev nr 33

¹¹⁷ Brevbog nr 2, brev nr 38

var gået meget godt, og at både Stübes og han selv ville gerne have fortsat, men at Alma foretrak selv at føre Hus. Han mente, at det var fordi den megen Selskabelighed ikke tiltalte hende så meget, medens hun selv angav flere forskellige Grunde.

Han deltog også i barnets pasning og skrev¹¹⁸, at han *skal ned med Barnet og kan sende Bogen af Sted samtidig*. Og i maj 93¹¹⁹ skrev han, at *han kørte med Drengen en Times Tid*. Han har altså været en moderne far. I brevene er der også mange beretninger om drengen og hans udvikling og fremskridt i det hele taget. I maj 1894¹²⁰ har han igen skrevet, at han *har spadseret med Drengen i Barnevognen, men at han måtte gå Hjem med ham, fordi han var "utilfreds"*.

Der skrives i næsten alle brevene fra denne tid om den lille søns trivsel og udvikling. Sønnen var temmelig syg af diarré¹²¹ det meste af sommeren 1893. Dette *plagede Moderen, der nødig ville være fra ham medens han var syg. Hun var blevet mager i den Tid*. Faderen arbejdede på *Syerskebogen og på Forfatningslovene*¹²². I september 93 skriver han så¹²³, at barnet *stadig har Diarre og at man har konsulteret en Specialist efter at der har været medicineret på Barnet det meste af Sommeren. Han havde nærmest ligget slapt hen, men var nu begyndt at komme sig*. Hans diæt havde tilsyneladende været uheldig, og han kunne ikke gå, selv om han var mere end et år gammel, men nu begyndte han at *gaa frem i flere Henseender*.

I. februar 1894¹²⁴ skriver Poul, at de har lejet *1ste Sal i en Villa på Frederiksberg med egen Have, som er lidt nærmere ved Almas Skole*. Han beklager, at *det er så langt til Vandet, men han vil så bade i Hellerup*, men skrev, at *det er navnlig for at skaffe Drengen egen Have, da han ikke trives så godt som ønskeligt*.

Den 21. oktober 1894¹²⁵ fik Alma og Poul en datter. Fødselen var ikke uden vanskeligheder, men det gik godt. I brevet¹²⁶ fra Poul om fødslen er der klippet et par sider ud efter Almas ønske. Hun var begyndt at give bryst, men det var ikke lykkedes, selv om der var rigeligt med mælk, idet *Vorterne var blevet daarlige*, og hun fik brystbetændelse. De ansatte så en amme, idet *de har haft så daarlige Erfaringer med at give Flaske til det første Barn*. Men som han skrev, den første vi ansatte havde ingen mælk, den anden igen lidt nok *men nu er det bedre, og vi haaber det skal gaa godt*. Ammen skulle have 22 kr om måneden.

Den 18. november¹²⁷ skrev broderen Immanuel, der var præst, at *det glæder mig at høre, at Alma nu har det bedre, men alligevel var det jo rart for hende, om hun en Tid endnu kunde være fri for at gaa paa Skolen - synes jeg, men maaske Alma synes anderledes*. Den 4. december meddeler Poul¹²⁸, at Alma

¹¹⁸ Brevbog nr 2, brev nr 33

¹¹⁹ Brevbog nr 3, brev nr 50

¹²⁰ Brevbog nr 4, brev nr 75

¹²¹ Brevbog nr 3, brev nr 58

¹²² Bl.a. brevbog nr 3, brev nr 54 og brevbog nr 3, brev nr 58

¹²³ Brevbog nr 3, brev nr 62

¹²⁴ Brevbog nr 3, brev nr 69

¹²⁵ Brevbog nr 4, brev nr 85

¹²⁶ Brevbog nr 4, brev nr 87

¹²⁷ Brevbog nr 4, brev nr 89

¹²⁸ Brevbog nr 4, brev nr 90

begyndte skolen i lørdags, *men maatte lægge sig igaar af Forkølelse, er i Dag oven Senge*. Da var barnet 6 uger gammelt.

Efter flytningen til Samsø i 1895, da Poul var blevet birkedommer, opgav Alma tilsyneladende sin lærerindevirksomhed. Hun gennemgik en stor underlivsoperation og har åbenbart ikke haft de nødvendige kræfter til at fortsætte erhvervsarbejdet.

1.5.4 Familieliv i øvrigt

Der skrives i næsten alle brevene fra Poul fra denne tid om de lange fodture han foretog i forbindelse med sine foredragsrejser. I september 1892¹²⁹ skrev han, at *han skal til Jylland* og holde nogen foredrag (formentlig i fredssagen) i Thy, på Mors og måske nogen flere steder. I. oktober¹³⁰ har han så været der og andre steder i Jylland (Ålborg, Viborg og Hobro) og holdt foredrag. Han skriver: *Der havde mod Sadvane været Fredsvener med et stort Hartkorn*.

Han dyrkede også stadig sine kunstinteresser. Den 19. oktober 1892¹³¹ havde han haft maleren Zahrtmann, som han havde lært at kende på Capri på den første Italiensrejse i 1882, til middag. Den 19. februar 1894¹³² havde han Selma Lagerlöf til frokost. Hun var midtpunkt, skrev han og anbefalede "Gøsta Berlings saga". Og den 16. maj 1894¹³³ havde han haft Alma med til fællesspisning i Dansk Kvindesamfund og høre Selma Lagerlöf læse op.

I sommeren 94 tilbragte han nogle dage i Aasted hos broderen, der nylig var blevet præst deroppe i Vendsyssel, var i Skagen, gik lange ture, badede i Vesterhavet, og var sammen med malervenner, der lavede skitser deroppe. Og i et brev fra hans dødsleje på rigshospitalet den 9. april beder han¹³⁴ om at få kunstbilledbøger med ind på sygehuset.

Familien havde abonnement¹³⁵ til det kongelige teater, man havde foræret Thea billetten, der var til "Elverhøi". I. april 1895¹³⁶ (4.99) havde Poul og Alma været på kunstudstilling.

Også de politiske bekendte var en del af hans dagligdag. I 93¹³⁷ skrev han, at han nytårsdag havde været på visit for at hilse på Høgsbro, men ikke havde truffet ham hjemme. I august 1893¹³⁸ besøgte han under en sommerferie i Sverige Frederik Bajers

Poul Sveistrups sociale interesse viste sig på mange andre måder end gennem politik. Han var således voldgiftsdommer i en faglig strid skriver Rubin i et brev. Birkedommer

¹²⁹ Brevbog nr 1, brev nr 11

¹³⁰ Brevbog nr 1, brev nr 16

¹³¹ Brevbog nr 1, brev nr 16

¹³² Brevbog nr 3, brev nr 69

¹³³ Brevbog nr 4, brev nr 75

¹³⁴ Brev til hans søn fra rigshospitalet den 9. april 1911.

¹³⁵ Brevbog nr 2, brev nr 30

¹³⁶ Brevbog nr 4, brev nr 99

¹³⁷ Brevbog nr 2, brev nr 29

¹³⁸ Brevbog nr 3, brev nr 58

Esmann¹³⁹ skrev til hans kone efter begravelsen *De ved måske, at jeg i den Tid, deres Mand var Herredsfoged i Fjends Nørlyng efter Overenskomst indbetalte på en Kontrabog 800 kr årlig, der blev anvendt i forskellige velgørende Ojemed efter nærmere Aftale mellem ham og mig.*

Der skrives ikke meget om politik i brevbøgerne. Den 4. marts 1893¹⁴⁰ skrev han imidlertid, at *der brygges åbenbart på Forlig, men hvad det bliver til, er meget usikkert.* Og så anfører han *At domme fra Magdalene er Bondestyrelse jo lidet heldig - Dette citat hentyder til, at søsteren Magdalene, der var pøgeskolelærerinde i Alsønderup, dels ikke kunne få sin løn uden besvær, dels blev flyttet hid og did med sine skolebørn uden at kunne få brændsel. Sognerådet ønskede skolen nedlagt, og indenrigsministeriet gik til højesteret for at få skolen opretholdt.*

1.5.5 Udtalelser om ham som menneske og privatmand.

Nekrologen i København skriver *Som Politiker efterlader Sveistrup sig Mindet om en Mand af ærlig Stræben, og som Menneske besad han meget sympatiske Egenskaber.*

Politikeren skrev i sin nekrolog *og hos alle, som havde haft Lejlighed til at lære ham at kende, vil Efterretningen om hans tidlige Død blive modtaget med oprigtig Beklagelse. ... Poul Sveistrup fortjener at mindes som en Mand, hvis Evner i mange Retninger naaede ud over det sædvanlige, hvis Indsatser i vort offentlige Liv paa flere Omraader har været betydelige, og hvis Personlighed indgød større Sympati, jo nærmere man lærte ham at kende.*

Kvinden og Samfundet¹⁴¹ skriver, at han *fra sin Ungdom været en Ven af al retfærdig Fremskridt i Verden; og som Jurist nøjedes han ikke med platonisk Kærlighed til vor Sag, men han stillede sine Kundskaber og sin Arbejdsevne til Rådighed derfor. Og det i de Tider, da det ikke var "moderne" at være Kvindesagsven, da der endnu kunde trækkes paa Smilebaandet af de Mænd og Kvinder, der aabent og ærligt var med i Kampen. .. Han var en brav og retlinet Karakter, en af de Mænd, som danske Kvinder skylder stor Tak, fordi de - i vanskelige Tider - gik mod Strømmen ..*

Nekrologen i Riget skriver: *Endnu for ganske faa Dage siden færdedes han berinde i Byen, livlig og opromt og stærkest interesseret i dagens politiske Nyheder. .. Han var afholdt i alle Lejre, og fra sin flittige Deltagelse i Diskussionsmøder o. lign. en Mand, der var kendt i mange Kredse.*

Forfatteren Aage Meyer Benedictsen udtalte om ham¹⁴² *... skulle jeg nævne en rigtig dansk mand .. Det ualmindelig store var hans sinds utrættelighed. Han forstod, at selv det mindste har sin betydning, thi selv det mindste er led i samfundsmaskineriet. Hvem har mærket , at Sveistrup var træt og led og ked af en sag. Han hørte altid opmærksomt efter andre menneskers tale, bagved lå altid en begyndende overbevisning.*

Folketingsmand K.Bjerre skriver¹⁴³ om ham i sin nekrolog: *Som privatmand var han noget af det herligste, man kan tænke sig: hyggelig og interesseret, vel at mærke interesseret for andres ve og vel... Han var i de onde dage den mest trofaste og opofrende ven, altid utrættelig til at hjælpe og opmuntre. Og så er det*

¹³⁹ Brev fra Esmann, birkedommer i Wedellsborg birk, Kærtingbjerg pr. Ejby, den 3. maj 1911. Esmann var i 80'erne medlem af Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelse.

¹⁴⁰ Brevbog nr 2, brev nr 38

¹⁴¹ Nekrolog, Kvinden og Samfundet, nr 8, 1911.

¹⁴² Referat af mindehøjtideligheden, Kalundborg folkeblad 22. sept 1913

¹⁴³ Sorø Folketidende, 19. april 1911.

betegnende for ham, at da jeg engang takkede ham for det, slog han det hen ved at sige: "Det skal du såmænd ikke takke for, for ser du, når man er optaget af andres besværligheder, så er man fri for at tænke på sine egne".

Om hans kærlighed til naturen skriver Fyns Tidende¹⁴⁴ ved en afsløring af en mindesten i Højbjerg hegn, at der ... på hans initiativ blev rejst bænke af naturgrene rundt om i skoven til hvilke han knyttede navne.

Ret¹⁴⁵ uventet kom budskabet om Poul Sveistrups død efter en operation, han få dage før var blevet underkastet på kommunehospitalet for en mavesygdom. Endnu få dage før færdedes han i byen, livlig og oprømt og stærkt interesseret i dagens politiske nyheder....Sveistrup¹⁴⁶ var en mand med alsidige interesser og i besiddelse af stor belæsthed på forskellige områder. Han var afholdt i alle lejre, og fra sin flittige deltagelse i diskussionsmøder o. lign. en mand, der var kendt i mange kredse.

Ved afsløringen af mindestenen¹⁴⁷ på bakketoppen "Dyret" på Samsø sagde gårdejer Egede: *Hans kærlighed til Danmark var drivfjederen. Han havde et åbent øje for naturens skønhed og har lært mange ar se, at det er en smuk plet, en smuk ø vi bor på.*

1.5.6 Privat afsluttende holdning til livet

Birkedommer Esmann skriver i et kondolencebrev¹⁴⁸ *skønt jeg ikke havde nogen anelse om, at Deres mand fejlede noget, står det dog nu for mig, at der, da vi sidst var sammen (ved underdommermødet i september 1910), var noget af det, vi i almindelighed kalder "mærket" over ham, selv om han under mødet talte livligt og interesseret om alle de foreliggende spørgsmål.*

Folketingsmand K. Bjerre skriver¹⁴⁹ om ham i et brev¹⁵⁰: *Jeg har jo så tit mærket, hvorledes det (tte hjem, hvor jeg så tit har set ham så glad og hyggelig), levede i hans tanker, når han var borte.*

S. Sørensen¹⁵¹ skrev om ham: *Sveistrup rettede sig kun efter sit hjertes tilskyndelse - og ikke efter, hvordan vinden blæste - og den slags mænd bliver ofte miskendt. Men det er velgørende at være sammen med mænd og kvinder, der ikke synes, men er.*

¹⁴⁴ Fyns Tidende 3. august 1911

¹⁴⁵ Nekrolog Riget 19. april 1911.2

¹⁴⁶ Nekrolog Riget 19. april 1911.

¹⁴⁷ Referat af mindehøjtideligheden, Kalundborg folkeblad 22. sept 1913

¹⁴⁸ Brev fra Esmann, birkedommer i Wedellsborg birk, Kæringsbjerg pr. Ejby, den 3. maj 1911.

¹⁴⁹ Sorø Folketidende, 19. april 1911.

¹⁵⁰ Brev til hans søn, dateret 20. april 1911

¹⁵¹ Brev til hans kone, dateret Nørre Nebel, 5. juni 1911.

KAPITEL 2

Metoder i socialstatistiske og sociologiske undersøgelser for 100 år siden i Danmark

Jeg har søgt at indkredse væsentlige miljøer og institutioner i Danmark, der for 100 år siden diskuterede sociale problemer og tog initiativer til at fremskaffe de nye oplysninger gennem socialstatistiske undersøgelser.

Herefter har jeg søgt at identificere de personer, som har været de førende socialstatistiske forskere i Danmark på det pågældende tidspunkt, de emner, der har været behandlet, de problemformuleringer, man kan konstatere enten i de udførte arbejder eller i den bevarede korrespondance o. lign. Herunder disse aktørers holdning til og anvendelse af de videnskabelige metoder, der benyttedes ved undersøgelser af den art, der er tale om her.

Jeg vil her koncentrere mig om de af forskerne angivne formål med deres undersøgelser og deres benyttede metoder til problemidentifikation, indsamling, beskrivelse og bearbejdelse af nyt statistisk materiale vedrørende sociale og befolkningsmæssige forhold.

Dette har jeg gjort ved hjælp af citater og uddrag af bøger, breve og artikler o.l. Det er således den videnskabsteoretiske holdning, man har anlagt, jeg har prøvet at finde frem til.

Derpå har jeg koncentreret mig om at analysere de metoder, der blev benyttet ved indsamling af data, og de metoder, man benyttede ved bearbejdningen af de fundne oplysninger. De krav, man stillede til beskrivelsen af materialet, finder jeg også vigtige.

2.2 Behovet for forskning og identifikation af initiativtagere til socialstatistisk forskning

Dagsordenen for de sociale problemer, der var til debat, var naturligt stillede af de dårligere og dårligere livsbetingelser for den arbejdende befolkning, som den industrielle udvikling og erhvervskriserne medførte, samtidig med den voksende urbanisering.

Det er da også arbejdsforhold, løn, arbejdstid og arbejdsløshed, der er i forgrunden af den første behandling af Poul Sveistrups undersøgelse af københavnske syerskers arbejds- og levevilkår, som han satte i gang for at fremskaffe materiale til en forbedret lovgivning af den arbejdende befolknings, specielt kvindernes, kår. Hans undersøgelser, der påbegyndtes i slutningen af 80'erne må ses i sammenhæng med de arbejder, som Marcus Rubin og Westergaard udførte tidligere i 80'erne for at skaffe statistisk materiale, der gjorde det muligt at beregne omkostninger ved de forskellige tænkelige aldersforsørgelsesordninger på grundlag af befolkningsstatistik og dødelighed. Et nødvendigt bidrag til undersøgelserne af dødelighed og dødsårsager blev givet af Th. Sørensen, der var læge. Sørensen havde desuden allerede omkring 1880 gennemført de første undersøgelser af byarbejderes og af markarbejderes levevilkår. Der er nedenfor givet en kort præsentation af disse forskere.

Man skulle egentlig på forhånd tro, at Københavns Universitet ville være et naturligt forum for forskningsinitiativer, også af denne socialstatistiske art, men, som Marcus Rubin harcellerer over i sine erindringer^{152 153}, *det danske Universitets Professore fulgte ikke med i de Strømninger, der var i Europa*, hvor bl.a. *den tyske Professor- eller Katedersocialisme krævede Statens Indgriben til Fordel for Arbejderne*. Professor Warming var i øvrigt konservativ og blev senere minister.

Det etablerede politiske system, regeringen, rigsdagen og - i et vist omfang - de politiske partier fungerede til en vis grad som igangsættere for forskning, idet det var regeringen, der, kraftigt tilskyndet af venstremanden Thomas Nielsen, nedsatte den arbejderkommission¹⁵⁴ i 1875, der afgav sin betænkning i 1878¹⁵⁵, og som spillede en rolle for den lovgivning, der blev gennemført i den følgende tid. Harald Westergaard var her som student statistisk medarbejder. Kommissionens betænkning nævnes som Th. Sørensens inspirator til hans senere forskning. Betænkningen omhandlede mange forskellige spørgsmål, således "arbejdssystemerne", kontraktforholdet mellem arbejdsgivere og arbejdere, lærlingeforholdet, organisationen af mester- og svendeforeninger, afgørelse af retsstridigheder mellem arbejdsgivere og arbejdere, tilskud til opdyrkning af husmandslokker, syge- og begravelseskasser, forbrugsforeninger, søndagsarbejde, arbejdsgivernes erstatningspligt, aktievæsenet osv.

I 80'erne var der adskillige personer indenfor venstre¹⁵⁶, der havde den sociale nød i tankerne. Særligt må nævnes Niels Neergaard, der i mange år havde været "undersøger", som det hed, af familier, der søgte hjælp i de private hjælpeforeninger. Ligeledes var det en væsentlig del af Boisens tilskyndelser til forhandlinger med regeringen under provisorierne at få gennemført en lovgivning, der bedrede kårene for den socialt meget dårligt stillede del af befolkningen. Som et led i forhandlingerne nedsatte indenrigsministeriet i 1885 en kommission¹⁵⁷ til overvejelse af spørgsmålene "Om Sygekassers Ordning og om Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejdet", der skulle indsamle oplysninger til forberedelse af en ulykkesforsikrings- og en sygeforsikringslovgivning. Dennes arbejde sygnede dog hen som et led i Hørups og Bergs visnepolitik, der var rettet mod regeringens antiparlamentariske provisorier.

¹⁵² Alle citater og uddrag er trykt med kursiv.

¹⁵³ Marcus Rubin, *Nogle Erindringer*, Kbh 1914 side 81 f

¹⁵⁴ *Salmonsens Konversationsleksikon*, Kbh 1923, bd II p 3

¹⁵⁵ Betænkning afgivet af den i følge kgl. resolution af 20. september 1875 til undersøgelse af arbejderforholdene i Danmark nedsatte kommission (1878).

¹⁵⁶ De forskellige venstrepartier var i 1870 gået sammen i det forenede venstre, hvor C.Berg (1829-91, "de Berg'ske blade") var en af lederne. I 1878 spaltedes partiet under stridighederne om finansloven i en "moderat", (ledet af Frede Bojsen og en "radikal" gruppe under ledelse af Berg. Fra 1890 har Bojsen i spidsen af partigruppen "Det forhandlende Venstre", som dannede det relative flertal i folketinget sammen med højre ved overenskomst med landsting og regering, gennemført en række større reformer, af hvilken sukker- og ølbekæmpelseslovene, alderdomsunderstøttelsesloven og fattigloven er de vigtigste. Ved forhandlingerne i 1891 om alderdomsunderstøttelsesloven stod Neergaard, Bojsen og Klaus Berntsen sammen om at få forslaget gennemført. I 1894 lykkedes det Bojsen at gennemføre den første regelmæssige finanslov siden 1884, men partiet gik igen i stykker i Det forhandlende Venstre og Venstre-Reformpartiet, oprindeligt ledet af Berg, derefter ICChristensen. Dette blev fra 1898 det største parti. Berg døde i 1891, og Bojsen trak sig fra 1901 tilbage til sin højskolevirksomhed på Rødkilde ved Stege. Neergaard og Berntsen blev senere Konseilspræsidenter. Berntsen blev særligt hyldet for sin ledelse af grundlovsforhandlingerne. *Salmonsens Konversationsleksikon*, Kbh 1923.

¹⁵⁷ *Salmonsens Konversationsleksikon*, Kbh 1923, bd II p 3

Neergaard gjorde et stort fagligt og politisk arbejde for at få en alderdomsforsørgelseslovgivning vedtaget i venstres program ved at holde foredrag bl.a. i 1890 ved De Jyske Landboforeningers delegeretmøde, hvor han fik mødet til at behandle og vedtage et forslag gående ud på at alle over 65 år¹⁵⁸.. skulle kunne modtage et fast beløb, hvoraf kommunerne skulle udrede 1/3 og staten 2/3. På grund af de stærke stridigheder indenfor venstre forelagde Berg og Hørup et andet forslag, der var udarbejdet af Rubin, og som blev opfattet som et overbud i forhold til Neergaards¹⁵⁹. Dette gav anledning til en lang og forbitret politisk debat.

Der er ingen tvivl om, at Niels Neergaard var førende ved dannelsen af venstres sociale holdning og kan opfattes som en eksponent for den sociale forståelse i venstre, dels på grund af hans store viden på området, dels på grund af hans holdning (der i øvrigt var i modsætning til Grundtvigs).

Sygekassekommissionens indirekte resultat blev sygekasseloven af 1892 og i 1897 ulykkesforsikringsloven. Under kommissionsarbejdet blev Marcus Rubin, Westergaard og Sørensen bekendte med hinanden og arbejdede sammen. Poul Sveistrup var som embedsmand ved rigsdagen naturligt i kontakt med dette arbejde. Der var således et netværk af disse personer, der var initiativtagere til denne forskning.

Studentersamfundet spillede en stor rolle i 80'erne, både som initiativtager til diskussioner og debatter af både faglig, men vel især af politisk art. Her tog man også fat på at fremskaffe materiale til den folkeoplysning, som man følte var nødvendig i et nyt demokrati. Man igangsatte en aftenundervisning for arbejdere og udgav en lang række såkaldte småskrifter med oplysende og socialt indhold. Disse skrifter byggede i høj grad på forskning. I sine erindringer¹⁶⁰ skriver Neergaard, at han gennem Studentersamfundet knyttede nærmere forbindelse med en række jævnaldrende bl.a. Poul Sveistrup og Marcus Rubin etc. Neergaard samarbejdede i øvrigt også med Poul Sveistrup om udarbejdelsen af oversigten over forfatningslovene¹⁶¹.

Et væsentligt forum for den egentlige sociale samfundsforskning i slutningen af forrige århundrede blev imidlertid Nationaløkonomisk Forening, der var dannet i 1872 af bl.a. nationalbankdirektør Levy, som en lang årrække var foreningens formand. Meget hurtigt fik man her etableret et organ, Nationaløkonomisk Tidsskrift, for offentliggørelse af artikler og diskussionsindlæg fra de i foreningen afholdte møder, for redegørelser for udenlandske undersøgelser, bøger etc. Disse artikler, indlæg og boganmeldelser er en vigtig kilde for kendskab til samfundsforskningens vilkår og resultater for 100 år siden.

¹⁵⁸ Jørn Henrik Petersen (f. 1944), professor ved Odense Universitet, Socialpolitisk teori, bd 2 Odense 1974. p 47 står *..alle over 65 år, der var uberygtede, og som i en vis periode ikke havde modtaget fattighjælp, skulle kunne ..* Det er uklart om der allerede her har været tale om et fast grundbeløb til alle, men det forekommer usandsynligt.

¹⁵⁹ Rubin skrev som nævnt selv i sine erindringer, at han i efteråret 1890 uopfordret sendte et udførligt motiveret forslag til Hørup om alderdomsunderstøttelse, betalt af afgifter på bajersk øl. Forberedelsen til forslaget havde været trykt som artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift i 1889. Dette blev gennemført i november 1891. Side 145 i Erindringerne skriver Marcus Rubin, at Hørup udtalte sig forjættende om fremtidens sociale lovgivning, men at, da han selv var optaget af sine historiske arbejder, som han havde taget fat på året i forvejen, gik han ikke videre med politiske forslag. Han har formentlig været skuffet over, at Hørup interesserede sig mere for det taktiske spil end for det saglige indhold i forslaget.

¹⁶⁰ N. Neergaard, Erindringer fra ungdomsårene og fra mit offentlige liv, 1854-94, Gyldendal 1935.

¹⁶¹ Poul Sveistrup, red, "Bestaaende Forfatningslove I-IV, 1880-86, med Noter om forskellige Landes Forfatninger, Valglove, og lovgivende Forsamlings Forretningsordner", Kbh 1880-1886.

Mine undersøgelser viser, at det var Marcus Rubin og Harald Westergaard samt læge Th. Sørensen, der ved siden af Poul Sveistrup var de førende forskere, der beskæftigede sig med indsamling af social- og befolkningsstatistik, både teoretisk og metodisk. Derfor har jeg fundet det hensigtsmæssigt at beskæftige mig mere indgående med deres holdninger og metoder, sådan som de fremtræder i deres arbejder og i den brevveksling, som er bevaret.

Det er karakteristisk, at disse fire førende forskere ikke var uddannede sociologer, selv om man nærmest må betegne deres arbejder som avantgarde-sociologiske undersøgelser. Rubin var uddannet cand polit med historie som hovedinteresse. Han blev ansat i Københavns kommunes statistiske kontor, blev senere leder heraf og i 1895 leder af finansministeriets statistiske departement. Han var således også professionel i sin interesse for socialstatistik. Westergaard var cand mag, skrev afhandling om dødelighedsstatistik, blev livsforsikringsmand og efter at have uddannet sig i statskundskab, professor ved Københavns universitet. Th. Sørensen var privatpraktiserende læge. Han blev i 1892 sygekasseinspektør, da sygekasseloven var blevet vedtaget. Poul Sveistrup varsomt nævnt i kapitel 1 jurist og teolog.

Disse forskere havde alle sammen mere eller mindre direkte kontakt med hinanden og dannede en slags netværk. Marcus Rubin sad i bestyrelse med Sveistrup i Dansk Kvindesamfund, og Westergaard gav anbefaling og støtte til Sveistrups undersøgelse af de københavnske syerskers levevilkår. Sørensens forskningsemner var af samme karakter som Poul Sveistrups arbejder, selv om jeg ikke har fundet direkte anført, at de har kendt hinanden. Det er dog helt usandsynligt, at de ikke skulle have haft kontakt, idet Poul Sveistrup var folketingssekretær (protokolfører) på den tid, hvor arbejderkommissionen sad, og her var Sørensen som nævnt medlem (se nedenfor).

2.3 Korte biografier af de socialstatistiske forskere

I det følgende gives ultrakorte biografier af de nævnte forskere og oversigter over de af deres hovedarbejder, som har haft størst betydning indenfor den sociologiske forskning, som samtiden kaldte socialstatistik.

2.3.1 Marcus Rubin. 1854 - 1923

Marcus Rubin blev født i København i en jødisk immigrantfamilie, som yngste barn af 7 søskende. I skolen var han stærkt historisk interesseret, men valgte at tage en statsvidenskabelig eksamen, som førte til en ansættelse i Københavns kommune i 1875.

Marcus Rubin blev som nyuddannet¹⁶² ansat i Københavns Kommune i 1875 af borgmester Fenger¹⁶³ med den opgave for første gang at forberede og udarbejde et hefte inde-

¹⁶²Han skriver i et brev (nr 22), at han indtil videre vil læse om økonomiens metode, men således som de matematiske forfattere (*Du husker Bing og Petersens Artikel*) vil have den. Han nævner den *græsselige Jevons*. Og i et senere brev (nr 24) at han er begyndt at beskæftige sig med statistikkens teori og er tillige begyndt at indse nødvendigheden af matematiske kundskaber. Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963

¹⁶³Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914 side 63 ff og p 69 f.

holdende Statistiske data om København¹⁶⁴. Han blev i 1883 kontorchef i kommunen og dermed chef for det nyoprettede statistiske kontor. I 1895 blev han udnævnt til chef for det daværende Danmarks Statistik. Senere i 1902 til skattedirektør og i 1913 blev han udnævnt til Nationalbankdirektør.

Rubin og Westergaard begyndte i 1883-84 inspireret af nationalbankdirektør Levy¹⁶⁵ et samarbejde om at søge at fremskaffe statistik, der kunde danne grundlag for en social lovgivning. Dette samarbejde resulterede bl.a. i den i 1886 udkomne "Landbefolkningens Dødelighed i Fyens Stift" og senere i ægteskabsstatistikken.

Der blev imidlertid som nævnt af Estrupregeringen i 1885 (måske i forbindelse med erhvervskrisen samme år) nedsat den arbejderkommission, hvis arbejde lagde grunden til den senere sygekasse- og ulykkesforsikringslovgivning. Af Rubins brevsamling fremgår, at her stillede han som "*tilkaldt*"¹⁶⁶ .. *sit arbejde til rådighed*. Og her arbejdede han bl.a. sammen med læge Th. Sørensen. Harald Westergaard var samtidig medlem af kommissionen. Af brevvekslingen¹⁶⁷ fremgår, at der udviklede sig et venskab mellem disse tre mænd.

I 1887 skrev Rubin en artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift om en alderdomsforsørgelsesordning finansieret ved en skat på øl. Han kobede herved sin og Westergaards interesse for befolkningsstatistik, fordelinger og dødelighedsstatistik med de oplysninger om forbrug og produktion af øl, han havde fået frem under arbejdet med den forsyningsstatistik, han i 1883 udarbejdede for krigsministeriet, således at han kunne forelægge et velunderbygget og gennemberegnet forslag. Da der i 1891 var politiske muligheder for at få en lov om alderdomsforsørgelse igennem, idet det var foreslået fra regeringsside efter aftale med det forhandlende venstre, gik han med sit forslag til Hørup¹⁶⁸, som var en af lederne af Bergs venstreparti, og Hørup fremsatte så Rubins forslag i folketinget. Forslaget blev imidlertid opfattet som en overbudspolitik af de øvrige venstrepartier, og et noget reduceret forslag blev vedtaget i 1891. Rubin lod sig aldrig opstille til folketinget og skriver senere i sine erindringer, at han ikke brød sig om reformvenstre, der efter Bergs død blev ledet af I.C.Christensen.

De følgende år trak han sig helt tilbage fra privat politisk indsats, men fik stor politisk indflydelse via sit venskab og nære forhold til Edvard Brandes. Rubin arbejdede derefter i sin fritid forskningsmæssigt med historieskrivning. Resultatet blev skildringen af dansk historie i første trediedel af det 19' århundrede¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Marcus Rubins stilling var oprindelig meget midlertidig og blev kun *lønnet med Bevillinger fra Aar til Aar på Budgettet*, til trods for borgmesterens ønske om at få oprettet et egentligt statistisk kontor. (Det blev af politiske grunde først oprettet i 1883, efter at borgmester Fenger var gået af!). Marcus Rubin, Erindringer.

¹⁶⁵ Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963 side (41).

¹⁶⁶ Marcus Rubin, Erindringer, side 150.

¹⁶⁷ Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963

¹⁶⁸ Viggo Hørup (1841-1902) jurist og journalist, i folketinget fra 1876-92 og igen til sin død i 1902. Udgiver sammen med Brandes af Morgenbladet og stiftede også sammen med Brandes i 1884 Politiken, sammen med I.C.Christensen leder af reformvenstre, meget bitter modstander af det moderate venstre. Salmonsens Konversationsleksikon, Kbh 1923, bd XII p 153 f

¹⁶⁹ Marcus Rubin, 1807-14: Studier til Københavns og Danmarks Historie, Kbh 1892, 627 sider, Marcus Rubin, Frederik VI's Tid, fra Kielerfreden til Kongens Død, Kbh 1895, 641 sider og i 1912 en bog om Tysklands Historie: fra 1848 til Nutiden, 343 sider

Han var som nævnt en årrække medlem af Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelse, skrev i 1886 en artikel om kvinders erhvervsforhold og var i det hele taget en flittig debattør og skribent i Nationaløkonomisk Tidsskrift, særligt i 80'erne.

2.3.2 Harald Westergaard (1853 - 1936)

Harald Westergaard, der var født i København, var søn af orientalforskeren professor N.L. Westergaard. Han blev i 1874 cand.mag. i matematik og supplerede sin universitetsuddannelse med den statsvidenskabelige embedseksamen i 1877. Under studietiden knyttedes han som statistiker til den store arbejderkommission af 1875 og i årene 1877 - 78 var han på studierejse til England og på Kontinentet.

Her blev han stærkt præget af den kristelig sociale bevægelse i England og af kateder-socialisterne i Tyskland. Efter sin hjemkomst var han aktiv i den københavnske indremission, hvor han gjorde et stort arbejde lige til sin død.

Han knyttedes til Statsanstalten for Livsforsikring 1880 - 82. 1881 skrev han en stor artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift om alderdomsforsørgelse og tillige en guldmedailleafhandling om forskellige samfundsklassers dødelighed. Denne udkom i Jena i 1882 med titlen "Die Lehre von der Mortalität und Morbilität".

1883 udnævntes han til docent i statsvidenskab med pålæg om at forelæse i statistikkens teori, og i 1886 blev han professor i nationaløkonomi. Jens Toftegaard skriver om ham i dansk Biografisk Leksikon¹⁷⁰, at han *blev sin Samtids og Eftertids statistiske Lærer, gav den Midler i Hænde til at afgøre, hvilke Konklusioner et Materiale kan bære, og dermed til at afholde sig fra falske Slutninger.*

Hans indsats som universitetslærer på internationalt plan gav sig udtryk i bogen "Statistikens Theori i Grundrids", der udkom samtidigt i Tyskland og i Danmark i 1890 med ministerielt tilskud. Heri gav han¹⁷¹ en videnskabelig behandling ud fra sandsynlighedsregningens teori af *det i det praktiske Liv forekommende oftest mindre fuldkomne Materiale*, specielt fra befolkningsstatistikken. Han havde det udgangspunkt, at det også for en statistiker var *en Hovedopgave at søge at forstaa, hvilke Omstændigheder der i første Række og i væsentlig Grad over Indflydelse paa et givet Fænomen.*

Han indførte på universitetet en laboratorieundervisning i statistik¹⁷², som gav studenterne lejlighed til at gennemføre praktiske øvelser i beregninger af middeltal og middelfejl. Han underviste her også i stor udstrækning i det, vi i dag kalder standardberegninger, og som Toftegaard¹⁷³ kalder *de beregnede Tilfældes Metode*. Denne metode, som er simpel og logisk i sin opbygning, og som Svestrup også benyttede i sin bearbejdning af syerskematerialet, er tilsyneladende ikke så lettilgængelig at benytte for samfundsforskere, som man umiddelbart skulle tro.

¹⁷⁰ Dansk Biografisk Leksikon Kbh. 1943 p 403 ff.

¹⁷¹ Fra indledningen til Harald Westergaard, "Statistikens Theori i Grundrids" Kbh 1890.

¹⁷² Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963.

¹⁷³ Dansk Biografisk Leksikon Kbh. 1943 p 405.

I årene 1885 - 87 var han som nævnt tilknyttet Estrups Arbejderkommission som statistiker, ligesom han i de følgende mange år var selvskrevet medlem af de nedsatte sociale kommissioner.

Han gik ikke ind i politik, men han gjorde en indsats for sparesagen og var direktør for Bikuben fra 1886 til sin død i 1936. Som forsikringsmand var han internationalt kendt både på det praktiske og på det teoretiske plan. Han var direktør for Kbh.s Brandforsikring (1885 - 1935) og var medlem af Forsikringsrådet fra dets oprettelse 1904 til 1932.

Han var som nævnt stærkt kirkeligt interesseret og gjorde et stort arbejde indenfor Københavns indre mission og var med i hovedstadens kirkebyggeri. Han ansås således for at være af væsentlig betydning for dansk kirkeliv, og i Dansk Biografisk Leksikon findes en særlig artikel om hans betydning som kirkemand¹⁷⁴.

2.3.3 Th. Sørensen (1839 - 1914)

Theodor Sørensen var født i Hobro. Faderen var en velhavende forretningsmand¹⁷⁵. Han uddannede sig til læge, og efter nogle år som kandidat i København slog han sig ned som praktiserende læge i Hobro. I 1871 giftede han sig og flyttede til en fremvoksende arbejderforstad til Hobro, hvortil han også flyttede sin praksis. Han var aktiv ved oprettelsen af en sygehjælpsforening, en arbejderforening, en brugsforening, et folkebibliotek og et børneasyl. Han forblev dog i alle årene højre-mand, men hans sociale engagement fik ham til at påbegynde sit socialstatistiske forfatterskab.

Den udslagsgivende anledning hertil synes at være den "ældre fattigkommission"s betænkning¹⁷⁶ fra 1878, der angives at have været en væsentlig inspirator for Th. Sørensens arbejder.

1879 - 1880 indsamlede han på eget private initiativ materialet til de to levevilkårsundersøgelser, der grundlagde hans centrale placering i de næste 35 års danske socialpolitik. 22 byarbejderes forhold, indtægter og udgifter, dannede grundlag for "Et Bidrag til belysning af Kjøbstadsarbejderes Vilkaar"¹⁷⁷, Kjøbenhavn 1880, og 53 landarbejderes forhold blev beskrevet i "Markarbejderes Vilkaar i jyske Hedeamter"¹⁷⁸, Kjøbenhavn 1881.

¹⁷⁴ Dansk Biografisk Leksikon Kbh. 1943 p 403 ff

¹⁷⁵ Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

¹⁷⁶ Betænkning afgivet af den i følge kgl. resolution af 20. september 1875 til undersøgelse af arbejderforholdene i Danmark nedsatte kommission (1878). Nævnes som Sørensens inspiration i flere nekrologer. Note 18 i Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

¹⁷⁷ Genoptrykt i Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

¹⁷⁸ Genoptrykt i Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

I 1882 kom hans "Statistik over Ulykkestilfælde under Arbejde", og her havde han allerede øjnene oppe for Harald Westergaards statistiske teori, som peger på "De store tals lov", betydningen af materialets pålidelighed og betydningen af fejlen på middeltallet.

I 1883 udgav han "Børnedødeligheden i forskellige Samfundslag i Danmark", hvor han kraftigt understreger vigtigheden for sammenligninger af at arbejde med det, man i dag kalder vejede gennemsnit eller standardberegninger, i modsætning til summariske gennemsnit, der i høj grad er afhængige af fordelingen indenfor materialet. I 1884 og 1885 kom 1'ste og 2'den afdeling af "De økonomiske Forholds og Beskæftigelsens Indflydelse på Dødeligheden", som man anser for hans hovedværk.

Disse vægtige arbejder førte til, at han blev medlem af den af Estrup i 1885 nedsatte indenrigsministerielle "Kommission til Overvejelse af Spørgsmålene om Sygekassernes Ordning og om Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejdet". I 1887 udkom hans "Statistisk Fremstilling af Ulykkestilfælde under Arbejdet i Kongeriget Danmark for Femåret 1880 - 84. Paa Grundlag af de af Kommissionen ... indhentede Oplysninger"¹⁷⁹. Ved vedtagelsen af loven af 12. april 1892 om anerkendte sygekasser blev han kaldet til det nyoprettede embede som sygekasseinspektør. Herefter sluttede hans egentlige videnskabelige produktion, medens han naturligt deltog aktivt i det kommissionsarbejde, der førte til loven om anerkendte arbejdsløshedskasser, og i Invaliditets- og Alderdomsforsikringskommissionen.

Det var som nævnt under kommissionsarbejdet i 1885-87, at Th. Sørensen blev personlig bekendt med Marcus Rubin og Harald Westergaard, og der foreligger mange breve fra ham i Marcus Rubins brevsamling.

2.4 Metodeproblemer i samtidens forskning

Jeg har i det følgende forsøgt at finde materiale, der kunne belyse en række metodiske problemer, som jeg mener har interesse for eftertiden.

Jeg har således undersøgt forskernes problemformuleringer for deres socialstatistiske og andre undersøgelser, deres metoder til dataindsamling, databearbejdning, deres måde at beskrive det statistiske materiale.

2.4.1 Om problemformuleringerne for de socialstatistiske undersøgelser, hypoteser og om indsamling af data

Man får mange oplysninger om samfundsforskningens stade og dens udvikling for 100 år siden fra Marcus Rubins erindringer¹⁸⁰ og breve¹⁸¹. Marcus Rubin blev som nævnt ansat i Københavns Kommune i 1875 med den opgave for første gang at forberede og udarbejde et hefte indeholdende statistiske data om København¹⁸². Det var meget nytænkende og initiativrigt af den konservative borgmester Fenger, for, som Marcus Rubin skriver om sin

¹⁷⁹ Genoptrykt i Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

¹⁸⁰ Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914

¹⁸¹ Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963

¹⁸² Marcus Rubins stilling var oprindeligt meget midlertidig. Se note 164

arbejdsopgave¹⁸³, der forelaa meget faa udenlandske Forbilleder og intetsombelst ordnet Materiale for København, alt maatte samles gennem allebaande trykte og utrykte Beretninger og direkte Henvendelser til Institutionerne... Denne arbejdsmetode kræver både initiativ og kreativitet, men dette vil nok altid være nødvendige egenskaber, når man skal indsamle statistisk materiale fra grunden indenfor et nyt område.

Rubin havde desuden (formentlig) allerede i slutningen af 70'erne hjulpet Westergaard med materiale til hans *banebrydende besvarelse af universitetets prisopgave om de forskellige samfundsklassers dødelighed*.¹⁸⁴

Marcus Rubin var i det hele nyskabende og kreativ som samfundsforsker, og dette fremgår også af¹⁸⁵, at han, da han skulle forberede folketællingen 1880 for København, påtog sig at udarbejde de spørgsmål ("*Rubriker*", som han kaldte dem) om boligforholdene og om ægteskabsforholdene, som senere blev grundlag for den første officielle boligstatistik og den i samarbejde med Harald Westergaard udarbejdede Ægteskabsstatistik¹⁸⁶.

Han fik offentlig kritik af de *upassende, nærgaaende og unyttige Spørgsmål*, men besvarede kritikken med, at *Besvarelserne, sammenholdt med Skemaernes øvrige Oplysninger, vilde saa ogsaa give os et enestaaende og fortrinligt Materiale til videnskabelig Behysning af vigtige Befolknings- og sociale Forhold*. Han fik sine skemaer ud i den form, som han havde formuleret dem, og der blev kritik og *Løjer i Pressen*, men befolkningen svarede faktisk på de udsendte spørgsmål, og tabelværkerne blev udarbejdede efter planen.

I forbindelse med arbejderkommissionens arbejde 1885 skrev Sørensen til Rubin¹⁸⁷ *Udsigterne til at tilvejebringe en brugelig Statistik over Ulykkestilfælde ere ubeldigvis kun daarlige, efter hvad jeg ... hørte om Materialets Beskaffenhed*.

Harald Westergaard skrev ligeledes flere breve til Rubin i forbindelse med arbejderkommissionens arbejde. I oktober 85¹⁸⁸ skriver han bl.a., at han mener *man ... skal undersøge hvad Resultater man er kommet til i andre Lande, og hvilke Erfaringer man der har høstet...* Senere i brevet omtaler han den debat, der har fundet sted og skriver *Jeg betragtede ligefrem Ulykkestilfælde(t) som et led af Produktionsomkostningerne, og maatte derfor ganske naturlig komme til at paalægge Arbejdsherren Udgifterne*.

Lorenz Rerup, der har udgivet Marcus Rubins Breve¹⁸⁹ og har givet en kortfattet indledende biografi i brevenes bind 1, skriver, at Rubin i slutningen af 80'erne deltog i den politiske kamp mod Estrup med *artikler (der) er veldokumenterede indlæg om økonomiske bevægelser i ind- og udland og om sociale spørgsmål m.v.*, og at Rubin reagerede stærkt mod Hørups visnepolitik fra 1887, idet *netop Rubins statistiske arbejder gav grundlaget for sociale reformer*.

¹⁸³ Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914 side 69.

¹⁸⁴ Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963 side (41).

¹⁸⁵ Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914 side 70

¹⁸⁶ Jfr også Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914 side 152 ff

¹⁸⁷ Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963 Brev nr 139, side 175.

¹⁸⁸ Opp cit Brev nr 137, side 173.

¹⁸⁹ Opp cit, side (38) f.

Den 19. marts 1880¹⁹⁰ skrev Westergaard til Rubin *...som du måske ved har (jeg) faaet en Assistentplads i Livrenteanstalten ...*, hvilket i høj grad motiverer hans fortsatte ihærdighed med at indsamle dødelighedsstatistik til brug for forsikringsberegninger. Efter denne meddelelse foreslog han i brevet en helt anden type undersøgelse. Denne er et ganske godt eksempel på en problemformulering med en angiven metode til behandling af problemet. Han nævnte, at i diskussionerne af hygiejniske forholdsregler i storbyer forekom der altid en række postulater om en formindsket dødelighed som følge af indførelse af gadefejning og latrintøndesystem. Han spørger *... Existerer der nogetsteds en samlet Fremstilling af Kbbavn.s hygiejniske Forholdsregler... Har man det, behøver man jo blot at interpolere sig til Folketallene, og saa se, hvorledes Dødelighedskvotienterne springer...* Dette er egentlig en ganske flot problemformulering og metodebeskrivelse for indhentning af data til et nyt forskningsprojekt.

Westergaard skrev 1883¹⁹¹ til Rubin, at det meste statistik¹⁹² fremskaffes ad privat vej, men *en udmærket engelsk Undersøgelse er kommen tilveje ved at sende Skrivelser til en Mængde Personer med Bøn om at udfylde Skemaer. Naar jeg nu tænker paa noget lignende, vilde saa ikke Kontorstempet og det mere officielle Præg gjøre Folk villigere til at svare, end naar det kom fra en Privatmand?* Dette sidste er unægtelig en noget anden opfattelse, end den han giver udtryk for i anbefalingen til Carlsbergfondet om Sveistrups undersøgelse 8 år senere, hvor han mener, at *Folk trykke sig mindre ved en privat Henvendelse ...* Han har formentlig i den forløbne tid gjort nogle erfaringer om folks besvarelse af spørgeskemaer.

Sørensen skriver i 1887 til Rubin¹⁹³ *Dersom der skal gennemgaas en Masse Kirkebøger fra Provinspræster, var det ikke muligt, at jeg kunde faa dette Hverv?* Dette viser noget om den metode, der er brugt ved indsamling af oplysninger til dødeligheds- og ægteskabsstatistikken.

Om sin arbejdsmetode, med henblik på de historiske arbejder, der fortsattes i 1891, og som i helt moderne forstand må siges at være tværfaglig, og som har interesse i dag, skriver Marcus Rubin i Erindringerne: *Jeg havde haft det Held...at jeg havde i dem kunnet lægge Frugten af historiske, økonomiske og statistiske Studier... Jeg kunne nytte de Erfaringer, som egen Virksomhed og offentligt Liv omkring mig havde fyldt mig med, og havde Plads og Lejlighed til at forme Stoffet, ikke efter udefra stillede Krav, men som jeg anså for rettest...*

Han fortsætter denne tankegang, efter at han er blevet leder af det statistiske departement i 1895, i et andet brev i 1897¹⁹⁴ og skriver med *alt det, her er at tage fat i, ikke mindst sociale Undersøgelser ... herunder en Strikestatistik. Det har jo længe ligget brak heroppe, saa det er taknemmeligt nu at komme til Arbejdet.*

2.4.2 Tidens idealer om bearbejdning af statistisk materiale

Af en række spredte breve til Rubin fremgår Westergaards opfattelse af gode databearbejdningsmetoder, og de vil derfor blive citeret i et vist omfang. I 1883¹⁹⁵ skrev han således om muligheden for at få en kvalificeret medhjælp, der kunne udføre hans

¹⁹⁰ Opp cit Brev nr 79, side 125.

¹⁹¹ Opp cit Brev nr 110, side 148.

¹⁹² Han tænker formentlig her på statistik om dødsårsager.

¹⁹³ Opp cit Brev nr 180, side 219.

¹⁹⁴ Opp cit Brev til Harald Høffding, nr 411, bd 2 side 79.

¹⁹⁵ Opp cit Brev nr 110, side 148.

beregninger, så han overvejer *at slå en Klo i en ung matematiker, som ikke vil have nogen skade af at lære noget nationaløkonomi og statistik. Og herefter skrev han* *Vilde du åbne Dine Døre for mig, hvis jeg oprettede et praktisk statistisk Kursus for de statsvidenskabelige Studerende, jeg tænker nemlig stærkt paa at indrette saadanne praktiske Øvelser, ikke for at skabe Videnskabsmand eller lave Bøger, men blot for at de kunne faa nogen reel Kundskab i de Dele. ...* Det lå ham åbenbart på sinde, at de statsvidenskabelige kandidater blev i stand til at bearbejde et datamateriale.

I 1885¹⁹⁶ skrev han om fordelinger i anledning af interpolationsproblemer i dødelighedstavler ... *Sagen er, at Fordelingen indenfor de 10-aarige Grupper er temmelig ulige...*, hvad der umuliggjorde lineær interpolation.

Senere i 1886¹⁹⁷ fortsætter han omkring interpolation og betingede fordelinger *jeg er forsaavidt færdig .. og kan gjøre de tilsvarende Beregninger for Kvinder ... at Gaardmandsklassen ikke stiller sig bedre i Sammenligning med Husmand med Jord, kunde ventes efter Sørensens Bog om det sociale Liv paa Landet...*

Westergaards bøger om statistisk behandling af data udkom både i Tyskland og i Danmark. Allerede i 1887¹⁹⁸ skrev han om *min tyske bog ... , og om min Statistikens Theori.* Denne udkom i år 1890, men fandtes som et forarbejde udgivet i Jena i 1885.

I 1887 skrev Sørensen således til Rubin¹⁹⁹ i anledning af at denne havde gennemset et artikeludkast: *Tak for Deres Kritik! ...men det forholdsvis ny i min Afhandling er: 1) Paavisningen af det nødvendige i at anstille en videnskabelig Prøve paa Regelmæssighedens Grad, og 2) et Forsøg paa at klare Forstaaelsen af Udtrykket "tilfældig Aarsag". For dem, der kjender Westergaards "Statistikens Theori" ere disse to Punkter nu ganske vist heller ikke noget Nyt, men ...* Han mener dog nok, at synspunkterne kan have nyhedens interesse for adskillige.

I 1893²⁰⁰ skrev Harald Westergaard et langt brev om standardberegninger, hvori han gør gældende *men naar man ikke kjender alle disse Forhold, saa er man nødt til at sige: Aldersfordelingen betinger den eller den Ændring i Dødelighedsforholdene, derved at hver Alder har sin Dødelighedsquotient, Familiernes Størrelse betinger en anden (os ubekjendt), Drikkevandet en 3die osv. Alle disse Aarsager, iberegnet de Udsving Tilfældighederne maa faa paa deres Regning, betinge under et en samlet Afvigelse fra det almindelige*

Standardberegningen kan aldrig blive andet end en første Prøve, man anstiller for at faa et Overblik over Tilstanden; men den fritager os ikke for at anstille en Mængde andre Analyser. ..

Dette er skrevet lige på det tidspunkt, hvor Poul Sveistrup arbejdede med sine beregninger af syerskerne indkomst- og arbejdsløshedsforhold, og man må ikke glemme, at Westergaard *ideligen har opfordret hr. Sveistrup til at splitte Materialet*, som han skriver i sin anbefaling. Det er da også karakteristisk for Poul Sveistrups behandling af sit materiale, at han i vid udstrækning krydstabulerer og både benytter vejede gennemsnit og standardberegninger ved analysen og beskrivelsen heraf.

¹⁹⁶ Opp cit Brev nr 134, side 169.

¹⁹⁷ Opp cit Brev nr 142, side 178.

¹⁹⁸ Opp cit Brev nr 184, side 224

¹⁹⁹ Opp cit Brev nr 180, side 219.

²⁰⁰ Opp cit Brev nr 326, bd. 2, side 14.

2.4.3 Beskrivelse af statistisk materiale

Den omhyggelige bearbejdning af data gjorde selvfølgelig, at der også blev stillet krav til de samfundsbeskrivelsesmetoder, der kunne godkendes, når man skulle bedømme, hvad der var god og mindre god beskrivelse.

Selv hvor hensigten egentlig blot var at formidle, stillede man kvalitetskrav til den videnskabelige fremstilling. Om disse krav til niveauet selv i et sådant medie som studentersamfundets småskrifter skrev Rubin i 1886 til Harald Høffding, der også var medredaktør, i en bedømmelse af et manuskript om forholdene i Rusland²⁰¹ følgende udtalelse, hvis principer man også kan benytte ved en vurdering i dag, at det er hans *Overberisning, at vi ikke bør udgive den Art af Kompilationer, som enhver flink Journalist kan sammensætte ud af et Par Værker, og som ovenikøbet bliver i høj Grad ensidig, naar disse Værker er af en og samme Farve..... (Vi vil kun udgive) Smaaskrifter, der ere Resuméer af Studier, korte Referater af Forhold, som vedkommende Forfatter Aar ud og Aar ind har beskæftiget sig med. Kun dette kan blive til sand populær Litteratur, kun sligt bør vi udgive.*

Lidt senere i brevet skrives *Forf. fortæller i de grelleste Udtryk om det ubeldige, ja rent ud uheldige Resultat, Livegenskabets Ophævelse i 1861 medførte. Han vil kun give resultater for en enkelt provins, Moskov, og hvordan ser dér ikke ud! "10% af Familierne paa Landet er jordløse --- 15% have Jord, men kunne ikke dyrke den --- mange ejer selv ikke Heste eller Jordbrugsredskaber, men maa laane sig frem --- For at faa Penge maa Bønderne søge Bierhverv ---*
Til Sammenligning hermed skal jeg for min Part anføre følgende Statistik for Danmark Altsaa: 13 (ikke 10) % jordløse Huse, 28% Huse med under 1/4 Td. Hartkorn.... under 1 Td land pr. Hus ... - Hvordan vilde denne statistik se ud for et russisk Publikum?
...- naar man ikke kan behyge sine Data ud fra et virkeligt Kendskab til Forholdene og kan jævnføre dem med andre Data ... og han fraråder igen antagelse af manuskriptet.

Jeg har gengivet så meget af udtalelsen for at vise, hvilke krav der blev stillet til god statistisk fremstilling i disse kredse. Man kunne også i dag lære noget om brug af statistik deraf.

Westergaard skriver i et brev²⁰² i 1887 om god og dårlig brug af statistik i verbale fremstillinger. *Det er det samme som at benytte summariske Dødelighedskvotienter i Stedet for Kvotienter for hver Alder..... NN er jo nærmest en Charlatan med journalistisk Evne til at servere Statistik for et ukyndigt Publikum ... Jeg foretrækker enhversombelst kjedelig men dog videnskabelig Tysker ...*

Marcus Rubin var meget kreativ ved andre udnyttelser af besvarelser af spørgsmålene i folketællingerne end de trykte tabelværker. Man kan ligesom m.h.t. beregningerne af finansieringen af alderdomsunderstøttelsesordningen ved hjælp af en ølskat, bl.a. henvise til den artikel Marcus Rubin skrev i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1886, om "Kvindens Erhvervsforhold". Måden, hvorpå man opstiller kvindestatistik, har holdt sig i 100 år.

²⁰¹ Opp cit Brev nr 148 side 186 f.

²⁰² Opp cit Brev nr 184, side 224.

KAPITEL 3

Syerskeundersøgelsens historie og metoder

Først redegøres her for undersøgelsens historie, dens motiver, dens gennemførelse og dens finansiering samt dens offentliggørelse, fortrinsvis ved citater. Derefter prøver jeg så vidt muligt at undersøge den betydning, den fik.

Herefter tages undersøgelsens formål og dens videnskabsteoretiske baggrund op. Derefter gøres undersøgelsens metodik til genstand for en gennemgang, og denne søges vurderet dels ud fra andre samtidige samfundsvidenskabelige undersøgelser, som jeg har haft adgang til, dels ud fra moderne sociologisk metodik.

3.2 Undersøgelsens historie

3.2.1 Dansk Kvindesamfunds initiativ i 1889.

For nogle Aar siden besluttede "Dansk Kvindesamfund"s Styrelse efter mit Forslag at foretage en Undersøgelse af Københavns arbejdende Kvinders Erhvervs- og Livsforhold.

skriver Poul Sveistrup, der på det pågældende tidspunkt var bestyrelsesmedlem, (jfr. kapitel 1) i sin forskningsrapports²⁰³ forord og fortsætter

En Begyndelse blev gjort, idet Oplysninger indsamledes ved et større Udvalg af Kvinder, blandt hvilke navnlig Frøknerne Anna Barfoed og Søhpolererske Petrea Holm udførte et betydeligt Arbejde. Det viste sig dog umuligt at gennemføre Undersøgelsen alene ved ulønnede Kræfter, som det oprindeligt var tilsigtet. En lille Understøttelse til Sagens Fremme var ydet af det Raben-Levetzauske Fond²⁰⁴, men først da Carlsbergfondens Bestyrelse havde tilstaaet mig, der havde overtaget Ledelsen af Arbejdet, en betydelig Understøttelse dertil, kunde Foretagendet fremmes med fuld Kraft.

I "Kvinden og Samfundet" 5'te Aargang 1889, redigeret af Protokolsekretær Poul Sveistrup, refereres et møde, hvori det vedtoges at danne en fagforening for Syersker²⁰⁵.

I 6'te Aargang af Kvinden og Samfundet, Dansk Kvindesamfunds medlemsblad redigeret af Elisabeth Grundtvig står²⁰⁶:

²⁰³ Poul Sveistrup, Syersker, Kbh 1894. Alle sidetal i dette kapitel refererer til den i 1894 trykte udgave. Ved indscanningen af Syersker her er formatet og derved sidetallene ændrede.

²⁰⁴ Den Raben-Levetzauske Fond anvendte sine renter til fremme af sociale formål og til støtte for kunst og videnskab. Salmonsens Konversationsleksikon 1923.

²⁰⁵ I Marcus Rubins breve nævnes, at Poul Sveistrup var voldgiftsmand ved en strejke.

Et Udvalg til at undersøge arbejdende Kvinders Kaar blev dannet i Foraaret. Som en Prøve udsendtes 80 Skemaer, hvoraf omtrent Halvdelen kom vel besvarede tilbage. Arbejdets indstilledes, til Dels paa Grund af Aarstiden, men blev gjenoptaget i Efteraaret under Hr. Sveistrups Forsæde. For Tiden arbejder i dette Udvalg følgende Kvinder: Véronique Falbe Hansen, Kirstine Frederiksen, Anna Frigast, Elisabeth Gad, Elisabeth Grundtvig, Rosine Heckscher, Hilda Høgsbro, Kristiane Iversen, Anna Jensen, Anna Knudsen, Louise Knudsen, Nelly Lagesen, Emilie Larsen, Anna Nielsen, Johanne Riise, Betty og Julie Raunsøe, Susanne Rubin, Mary Steen. Dersom flere venlig vil yde deres Hjælp bedes de melde dette paa Kontoret.

I beretningen²⁰⁷, anføres det, at Frk. Grundtvig atter har overtaget redaktionen (af "Kvinden og Samfundet") efter Poul Sveistrup, og det siges at *Styrelsen har Grund til at bringe ham Tak for det dygtige Arbejde, hvormed han har bragt Bladet ind i dets nuværende Gænge.*²⁰⁸ Og endvidere *..har vi paabegyndt en Arbejderundersøgelse, vedrørende Kvindearbejdet i forskellige Retninger. Vi har dertil modtaget Understøttelse af "Det Raben-Levetzkauske Fond", og Hr Protokolsekretær Sveistrup som leder dette Arbejde, vil senere give os mere detaljerede Oplysninger derom.* Han sagde hertil, at et Udvalg af Kvinder havde ved personlig Henvendelse til Arbejderskerne opnået at faa udfyldt imellem 3 og 400 Skemaer.

3.2.2 Gennemførelsen af 1. etape af undersøgelsen.

I samme årgang 1890 side 250 (formentlig december) er trykt en artikel af Poul Sveistrup, Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold. Heri skrives så om det, som man med et moderne udtryk ville kalde en pilotundersøgelse:

Det er nu omtrent 2 Aar siden, Danske Kvindesamfunds Styrelse besluttede at nedsætte et Udvalg til Undersøgelse af kjøbenhavnske Kvinders Erhvervsforhold. Udvalget blev nedsat, og der blev i dette udarbejdet et Skema med Spørgsmaal, som søgtes besvaret ved Personlig Henvendelse fra Udvalgets enkelte Medlemmer til erhvervende Kvinder.

Ifjor Vinter udfoldede Udvalgets kvindelige Medlemmer, navnlig enkelte af disse, en betydelig Virksomhed for at faa Oplysninger indsamlede, og der foreligger nu nogle hundrede Besvarelser. Med den fuldstændige Bearbejdelse af de saaledes tilvebragte Oplysninger har det endnu lange Udsigter, og jeg har derfor anset for hensigtsmæssigt at foretage en delvis Bearbejdelse af de modtagne Skemaer for en enkelt Klasse, nemlig Syerskerne. Dels er dette vel i det hele den daarlignst stillede Klasse af de erhvervende Kvinder, dels ere de Oplysninger, der hidtil foreligger for Offentligheden om disse Kvinders Erhvervsforhold, yderst ufuldstændige.

Der foreligger - med Undtagelse af nogle altfor ufuldstændige Besvarelser - 126 Redegjørelser for Københavnske Syerskers Erhvervsforhold. Efter disse ere foranstaaende Tabeller udarbejdede under Medvirkning af Assistent i Staden Københavns statistiske Bureau, Frøken S. Rubin. Disse fremstille kun enkelte Punkter, men ganske vist

²⁰⁶ P 26

²⁰⁷ P 139 og 145

²⁰⁸ Dette stemmer ikke helt med den nekrolog, der var i "Kvinden og Samfundet" ved hans død i 1911, hvor det slet ikke blev nævnt, at han havde været redaktør. (Men det var selvfølgelig også mere end 20 år senere denne blev skrevet).

Hovedpunkter, af Syerskerne's Erhvervsforhold, og hertil knytte sig efterfølgende Bemærkninger.

Som nævnt var det hovedsageligt syersker, der indgik i det oprindelige respondentmateriale der skulle omfatte *Københavns arbejdende Kvinder*, og derfor blev det besluttet at den fortsatte undersøgelse kun skulle behandle syerskers vilkår. Disse udgjorde da også den største gruppe arbejdersker²⁰⁹, og som Poul Sveistrup skriver i pilotartiklen : dette er vel *i det Hele den daarligst stillede Klasse*. Han fortsatte arbejdet, tilsyneladende på eget initiativ, men dog stadig i nært samarbejde med Susanne Rubin, der var medlem af Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelse.

Det er værd at bemærke, at man først havde forestillet sig, at man kunne sende det meget store spørgeskema, der fyldte 4 sider i (næsten) A3 format og få det besvaret tilbage.

Tilsyneladende blev man hurtigt klar over, at man, hvis man ville have spørgsmålene fuldstændigt besvarede, måtte man henvende sig personligt, stille spørgsmålene og skrive svarene ind i skemaet. Som man vil se af den i det følgende optrykte ansøgning, blev man også hurtigt klar over, at det ikke var alle interesserede kvinder, der egnede sig som interviewere, og at man måtte aflønne disse. Ligeledes kan man bemærke den "krympning" i antallet af besvarelser (der var brugbare) fra beretningens 3-400 skemaer til pilotartiklens angivelse af "nogle hundrede", hvoraf så de 126 var fra syersker.

Der blev derfor udarbejdet en ansøgning til Carlsbergfondet om økonomisk støtte, og det var Poul Sveistrup, der alene stod som ansøger.

Ved velvilje fra Carlsbergfondet har jeg fået kopier af ansøgninger og bilagsmateriale. Da ansøgningen og materialet på forbløffende vis minder meget om de ansøgninger der indsendes til forskningsrådene i dag, gengiver jeg så meget af originalmaterialet, som jeg mener kan have interesse i dag.

3.2.3 Den første ansøgning til Carlsbergfondet.

Den 17. september 1891 ansøgte²¹⁰ Poul Sveistrup Carlsbergfondets direktion om støtte til undersøgelsen med følgende ordlyd:

Undertegnede Poul Sveistrup cand.jur., Protokollsekretær ved Folketinget, tillader sig herved arbødigst at ansøge om Understøttelse af Carlsbergfonden til Udgivelse af et Bidrag til Belysning af de københavnske kvindelige Arbejders Erhvervs- og Lønsforhold. Ved foranstaltning af et af Danske Kvindesamfund efter mit Forslag nedsat Udvalg er der indsamlet Oplysninger fra omtrent 400 kvindelige Arbejdere, navnlig Syersker og Fabrikarbejdersker. Oplysningerne ere indbente ved personlig Henvendelse af Kvinder til Arbejderskerne, der udspørges om de i hoslagte Skema²¹¹ opførte Punkter.

²⁰⁹ Marcus Rubin, De københavnske Kvinders Erhvervsforhold, Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1887, side 298, Tabel 1 angiver i 1885, at der var 10335 dameskrædderinder og syersker, 461 tobaksrullersker og 2801 andre medhjælpersker ved håndværk og industri.

²¹⁰ Ansøgning Nr. C.F.D. 90/91 No 141

²¹¹ Skemaet kommenteres udførligt i afsnit 3.3.2.3

Beskaffenheden af de Oplysninger, der ad denne Vej kunne faas, fremgaar af ligeledes hoslagte Afhandling ²¹²i hvilken jeg har forsøgt at belyse de københavnske Syerskers Erhvervsforhold: Lønningsforhold (Dagløn, Løn for Overarbejde, Aarsindtægt), faglige Uddannelse, arbejdstid (Arbejdsdagens Længde, Spisetid, Søndagsarbejde, travl og ledig Tid) og Sundhedstilstand (Sygedage, Sygdommens Beskaffenhed, Arbejdets, Arbejdstidens og Lønnens Indflydelse paa Helbredet).

Blandt de Punkter, der iøvrigt i Overensstemmelse med Skemaerne ville blive belyste, kan nævnes Arbejdsforholdenes Stabilitet, Indvandring, Subsistensmidler i den arbejdsløse Tid, Gæld og Opsparing, Brand- og Sygeforsikring, - om den ugifte Arbejderske bor hos Andre, modtager Hjælp eller sørger for Andre, - om den gifte Arbejderske selv passer sit Hjem, Børnenes Pasning under Arbejdstiden, Størrelsen af Mandens og Hustruens Bidrag til Familiens Underhold, - Udgifterne til Bolig og Kost, Beskæftigelse i Fritiden. Det er Planen ad denne Vej at frembringe et samlet Billede af de københavnske Arbejderskers Erhvervs- og Kulturforhold.

De Oplysninger, der hidtil ere indsamlede, hidrøre alene fra Arbejderskerne selv, men det er Hensigten saa vidt muligt at søge disse supplerede ved Oplysninger fra Arbejdsgiverne og Andre.

Hvad Værd der kan tillægges en socialvidenskabelig Studie som den her planlagte og paabegyndte, maa Andre domme om, og jeg har i saa Henseende udbedt mig en Udtalelse fra Hr. Professor Westergaard, der ligeledes følger hoslagf ²¹³.

I min hoslagte Afhandling om Syerskerne ²¹⁴er der som praktisk Konklusion af de givne Oplysninger gjort nogle korte Bemærkninger om ønskelige Forbedringer af deres Forhold. Jeg finder derfor Anledning til udtrykkelig at udtale, at jeg vil betragte det som min eneste Opgave i det Værk, til hvilket jeg andrager om Carlsbergfondens Understøttelse, at give en Fremstilling af bestaaende Tilstande, holdt saa objektivt som muligt uden nogen forudfattet Mening eller Tendens.

Forsaa vidt den højtærede Bestyrelse af Carlsbergfonden maatte ville støtte mit Arbejde, tillader jeg mig at andrage om en Understøttelse af 3000 Kroner, at anvende saaledes: Til Indsamling af yderligere Oplysninger ved lønnede Undersøgere 1000 Kr, til den litterære Bearbejdelse 1500 Kr - deraf 1000 Kr til mig selv og 500 Kr til en Medhjælper - samt 500 kr til Trykningsudgifter.

Skulle dette Beløb ikke kunne erholdes i eet Aar, vil det ikke være umuligt at dele Arbejdet.

At der ønskes lønnede Undersøgere, er begrundet paa, at det har vist sig, at kun enkelte Kvinder ere særlig skikkede til dette Hverv, og det Arbejde, der lægges paa disse, bliver da saa stort, at det ikke af ubemidlede Personer kan udføres uden Vederlag.

Dato og Underskrift.

²¹² "Kvinden og Samfundet", 1890 side 250 (formentlig december), Poul Sveistrup, Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold.

²¹³ Udtalelsen er gengivet nedenfor in extenso.

²¹⁴ Nævnte artikel i "Kvinden og Samfundet".

Den 21. september skriver Poul Sveistrup til Fonden:

....maa det være mig tilladt at tilføje, at Hr Professor Westergaard velvilligst har tilsagt mig sin Bistand med Raad og Vejledning under Arbejdet, hvad der forhaabentlig vil være en Betryggelse ...

Westergaard giver den 19. september følgende udtalelse:

.... Efter min Overbevisning ville det være af stor Betydning at faa en fyldig og upartisk Undersøgelse af disse Forhold, og Spørgsmaalet bliver blot, hvorledes man faar et paalideligt Materiale. Naar et Spørgeskema som det foreliggende udsendes af et officielt statistisk Bureau, vil der vistnok kun være ringe Udsigt til at faa fyldige Besvarelser, og der foreligger heller ikke officielle Undersøgelser herhjemme af den paagældende Art. Derimod ville Arbejderskerne sikkert trykke sig meget mindre ved at give Svar paa en privat Henvendelse. Efter de Forsøg der allerede er gjorte, synes det nu ogsaa muligt at faa et omfattende og paalideligt Materiale samlet ved Hjælp af det udarbejdede Skema, hvad Afhandlingen om Syerskernes Erhvervsforhold ogsaa vidner om. Nogle af Spørgsmaalene kunne synes mindre vel skikkede til en statistisk Bearbejdelse, men den som tumler med Materialet, vil dog igennem Besvarelsen af saadanne Spørgsmaal faa et fyldigere Indblik i Tilstanden end han ellers vilde kunne faa, saa at han bedre vil kunne bedømme de øvrige Oplysninger.

Jeg kunde ønske, at man benyttede Lejligheden til at undersøge Arbejderskernes Dødelighedsforhold²¹⁵, hvad der iøvrigt vilde fordyre Undersøgelsen noget.

Ansøgningen blev bevilget, og undersøgelsen af syerskernes vilkår kunne fortsættes.

Bedømmere af ansøgningen for Carlsbergfondet var E.Warming²¹⁶, J.Stenstrup og L.Ussing

De løfter om objektiv behandling uden nogen forudfattet mening, som Poul Sveistrup åbenbart føler sig nødt til at skrive til Carlsbergfonden, henviser efter al sandsynlighed til de bemærkninger i artiklen i Kvinden og Samfundet, hvor han ved gennemgangen af undersøgelsens resultater lader sin mening om nødvendige lovinitiativer med hensyn til arbejdsforholdene komme frem.

At det er Poul Sveistrups ærinde at få dokumenteret at der er et behov for en bedre lovgivning, som kan *afhjælpe megen Nød*,²¹⁷ er der ingen tvivl om. Han gør da også opmærksom på, at de dårlige forhold har en indflydelse på sundhedstilstanden, og at en forbedring ville være til gavn, både for syerskerne selv, men også for *den kommende slægt*. Han har så på denne måde selvfølgelig bevæget sig ind på politiske områder, der i disse år var meget spændte (jfr. kapitel 1).

²¹⁵ Westergaard, der 1886 var blevet professor i statistik på Københavns Universitet, havde netop sammen med Marcus Rubin udgivet en bog om "Landbefolkningens Dødelighed paa Fyen", et arbejde, der i høj grad var bygget på oplysninger fra kirkebøgerne. Han markerer her, at oplysninger fra en interviewundersøgelse ville have kunnet supplere hans materiale.

²¹⁶ Professor Eugen Warming, far til professor (fra 1919) i statistik J C J Warming.

²¹⁷ "Kvinden og Samfundet", 1890 (formentlig december), Poul Sveistrup, Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold Side 261

Selvfølgelig har han vidst, at dette engagement efter al sandsynlighed ville svække hans ansøgning til Carlsbergfondet, som han må have anset for at være eksponent for en "naturvidenskabelig holdning" til undersøgelser.

I dag ville vi nok synes, at det ville være noget overdrevet i en ansøgning til Carlsberg-fondet at gøre så kraftigt opmærksom på sin objektivitet, men han må jo have opfattet det som en nødvendighed. Det viste sig da også senere, i 1895, at hans engagement i dagens politiske forhold fik en betydning for ham, idet han ikke fik stillingen som folketingets bureauchef, fordi han gik ind for både "kvindesagen og fredssagen", (jfr kapitel 1).

I 1894 udkom så den første redegørelse for undersøgelsen i en bog på Gjellerups forlag af Poul Sveistrup²¹⁸, Syersker, et Bidrag til Belysning af de københavnske Syerskers Livsvilkaar. Han var dog allerede i 1893 blevet klar over, at bearbejdelsen ville tage længere tid end forudsat, hvilket fremgår af bilaget til 2. ansøgning. Han blev (som man vel også gør det i dag), nødt til at få nogen resultater frem inden man kunne bevillige flere penge. I forordet anfører forfatteren, at det dog kun er en lille del af det foreliggende materiale, der er offentliggjort, idet det navnlig omfatter de fire hovedpunkter: Syerskers adgang til arbejde, lønningsforhold, arbejdstid og helbred.

3.2.3 Den anden ansøgning til Carlsbergfondet.

Den 8. maj 1894 ansøger Poul Sveistrup igen Carlsbergfondet om et beløb til en fortsættelse af undersøgelsen, efter at have gjort regnskab for den foregående bevilling og efter at have fremsendt den færdige rapport. Det er interessant i regnskabet for undersøgelsen at lægge mærke til, at

for hvert udfyldt Hovedskema .. er betalt 50 Øre, for hvert Madschema .. 25 Øre, at de to litterære Medarbejdere har faaet Timebetaling, 67 Øre pr. Time, men at ... har arbejdet 150 Timer uden Vederlag, samt at jeg paa dette Arbejde har anvendt den største Del af min Tid i to Sommerhalvaar og en mindre Del af Tiden i tre Vinterhalvaar.

... Bearbejdelsen og Udgivelsen af det øvrige Materiale, til hvilken en Del Arbejde allerede er udført, antager jeg vil koste 2000 Kroner...

Hoslagt følger en Erklæring fra Hr. Professor H.Westergaard, der hidrører fra September 1893, da jeg allerede på dette Tidspunkt henvendte mig til Hr Profes-sor E.Holm angaaende en yderligere Understøttelse, men blev henvist til at vente, indtil Resultatet af det udførte Arbejde forelaa. ..

Harald Westergaard skriver:

Der er ved disse Undersøgelser kommet meget Nyt frem, der sikkert vil faa Betydning i Fremtiden, og jeg vil ønske, at de maa kunne fortsættes efter samme Maalestok som hidtil. Det har ikke kunnet undgaaes at spalte det omfattende og brogede Materiale meget stærkt, hvad jeg ogsaa idelig har opfordret Herr Sveistrup til, idet det jo gjaldt at belyse Tilstanden saa klart som muligt og faa Aarsagssammenhængen til at træde frem; og dette har

²¹⁸ Indscannet her.

selvfølgelig medført ikke ringe Bekostning, men til Gjengæld har det i høj Grad forøget Resultaternes Værdi.

Det er værd at bemærke, at medarbejderne ved undersøgelsen var cand.polit. V. Helsing og Marcus Rubins søster Susanne Rubin, der var assistent i Københavns statistiske Bureau. Der var altså tale om uddannede og trænede medarbejdere. Men det har unægtelig også været et stort arbejde at krydstabulere det meget store materiale på over 800 besvarelser med i praksis over 100 spørgsmål ved håndkraft. Der er vi i dag unægtelig bedre stillede med EDB-redskaber som SPSS, SAS og andre statistiske bearbejdningsprogrammer til spørgeskemaundersøgelser.

Som støtte for sin ansøgning skriver Poul Sveistrup den 29. september 1894 til professor Holm, at:

min Bog "Syersker" er anmeldt i det norske: Statsøkonomisk Tidsskrift, II-III, af ... A.N.Kiær, Direktør for det statistiske Centralbureau. Anmelderen udtaler, at det vilde være nyttigt, om lignende Undersøgelser kunde komme i Gang for Kristiania....

Resultaterne af den resterende undersøgelse kom som to artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift i 1899 og i 1901 med titlerne "Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter"²¹⁹ og "De københavnske Syerskers Tilfredshed"²²⁰. Begge er scannede ind på hjemmesiden.

Det er som sammenligningsgrundlag til nutidens også ret så vanskelige kår for forskning værd at bemærke, at forfatteren i mellemtiden (i 1895) af politiske grunde var blevet vraget til en stilling som bureauchef i folketinget, han var naturligt kvalificeret til som jurist og gennem sit arbejde som protokolfører i folketinget. Samtidig med sit administrative arbejde i folketinget havde han redigeret en oversigt over andre landes forfatninger, hvoraf han selv havde skrevet over 600 sider om den amerikanske forfatning²²¹, et arbejde, han i 1896 færdiggjorde, og som han heller ikke fik støtte til at fortsætte.²²²

3.3 Beskrivelse og vurdering af undersøgelsens metodik

3.3.1 Undersøgelsens videnskabsteoretiske holdning

Poul Sveistrups videnskabsteoretiske holdning, sådan som den kommer til udtryk i de behandlede arbejder, vil herefter blive gjort til genstand for en undersøgelse og for kommentarer ud fra tidens forskningsarbejder af samme type som det foreliggende.

²¹⁹ Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1899, side 577, Poul Sveistrup, Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter.

²²⁰ Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1901, side 97, Poul Sveistrup, De københavnske Syerskers Tilfredshed.

²²¹ Poul Sveistrup, Udgiver, Bestaaende Forfatningslove, Valglove og Forretningsordner i forskjellige Lande. Første Del Kjøbenhavn 1880, Anden Del og Tredje Del 1881, Fjerde Del 1886 og Tillæg 1897.

²²² Jfr kapitel 1.

Poul Sveistrup²²³ var som nævnt af uddannelse først teolog, og derefter læste han til jurist, idet han ikke kunne tilslutte sig den daværende kirkes holdning på en række områder. Indenfor teologien var hans videnskabelige arbejde en guldmedalje-afhandling om Pascal. Indenfor juraen, hvor han arbejdede som protokolfører (folketingssekretær), gjorde Poul Sveistrup sig først og fremmest gældende ved sit store arbejde med at samle, udarbejde noter til og udgive en oversigt over de demokratiske landes forfatninger²²⁴. Fra 1895 var han birkedommer og fra 1903 tillige folketingsmand. I det arbejde, jeg her behandler var Poul Sveistrups funktion nærmest den *kvantitative sociologs*, men han havde ikke nogen uddannelse hertil.

Jeg vil i det følgende forsøge at finde frem til Poul Sveistrups videnskabsteoretiske holdning i almindelighed, hans holdning til hans egen undersøgelse, dens genstand og hvad den skulle og kunne bruges til. Jeg vil således prøve at bedømme hans arbejde ud fra en mere moderne videnskabsteoretisk opfattelse med den hensigt at påvise, hvorledes Poul Sveistrup arbejdede som sociolog. Herunder vil jeg gøre rede for hans udtalelser om ”Formålet med undersøgelsen, evt. dens problemformulering”, ”Dens teori og forbillede” og ”Dens metode”. Herunder vil jeg tage hans holdning til spørgeskemaer som metode op, således 1. Betydningen af antallet af og udvælgelsen af respondenter, 2. Spørgsmålenes indhold og udformning, 3. Respondenterne og deres forståelse af spørgsmålene og 4. Besvarelsernes pålidelighed og interviewernes egnethed til opgaven. Herefter vil jeg tage hans bearbejdelse af spørgeskemaerne op og tillige hans hypotesetestning, samt sidst hans kritik af egne arbejder og af andres oplysninger

Da jeg har valgt at scanne Poul Sveistrups arbejder om syerskeundersøgelsen ind efter at være blevet opfordret dertil fra flere sider, giver jeg ikke en egentlig gennemgang af hans resultater, undtagen hvor det er nødvendigt for forståelsen af mine kommentarer til de ovennævnte punkter.

3.3.1 Formålet med undersøgelsen, evt. dens problemformulering

Tilsyneladende var det Poul Sveistrups personlige initiativ²²⁵, at Dansk Kvindesamfund skulle påbegynde en undersøgelse af *Københavns arbejdende Kvinders Erhvervs- og Livsforhold*.

Det var naturligvis helt i Dansk Kvindesamfunds ånd at få undersøgt kvindernes erhvervsforhold, og mange medlemmer er da også gået helhjertet ind for opgaven, både i udvalget og som interviewere, således som det fremgår af de gamle mødereferater.

Det vil nok her være på sin plads at citere indledningen til spørgeskemaet, der jo oprindeligt var tænkt udsendt *Til de arbejdende Kvinder!*

Forholdene føre det med sig, at stedse flere Kvinder maa ernære sig selv og andre, men mangfoldige af disse have ondt ved at finde deres rette Livserhverv, enten fordi de mangle Uddannelse, eller fordi de savne Kjendskab til Forholdene. Saa ofte det Spørgsmaal

²²³ Bidrag til hans biografi findes i kapitel 1.

²²⁴ Se note 221.

²²⁵ Se hans udtalelse i ansøgningen til Carlsbergfondet

optages til Drøftelse, hvad der kan gøres for at forbedre de arbejdende Kvinders Kaar, viser det sig, at der kun haves en meget ufuldstændig Kundskab om de Forhold, hvorunder disse Kvinder tilbringe deres Liv. En Forøgelse af de for Haanden værende Oplysninger herom kunne vistnok baade være til Nytte for de erhvervsøgende og bidrage til at forøge Interessen for de arbejdende Kvinder hos den heldigere stillede Del af Samfundet. I det Haab, at dette paa forskjellig Maade kunne bane Vei for en Forbedring af disse Kvinders Kaar, beder Dansk Kvindesamfund Dem udfylde nedenstaaende Skema.

Formålet med undersøgelsen var således, som Poul Sveistrup skrev i sin ansøgning²²⁶, at belyse, og for at angive på hvilke områder, nævnedes han hovedindholdet af spørgsmålene²²⁷. Han skrev således *Det er Planen ad denne Vej at frembringe et samlet Billede af de københavnske Arbejderskers Erhvervs- og Kulturforhold*. Det fremgår af hans ansøgning, selv om det er neddæmpet²²⁸, at hans hensigt var at få *ønskelige Forbedringer af deres Forhold* gennemført.

Han skriver ikke noget sted direkte om spørgeskemateknikken som metode, men i sin ansøgning til Carlsbergfonden, henviser han til Westergaards anbefaling om værdien af en sådan undersøgelse. Der er dog helt klart en holdningsforskel mellem Poul Sveistrups ønske om at fremskaffe materiale, der kan begrunde en forbedring af lovgivningen af sociale grunde, og Westergaards beskæftigen sig med den "naturvidenskabelige" side af undersøgelsen i anbefalingen, nemlig måleresultaternes pålidelighed og bearbejdningsmetoderne.

De løfter om objektiv behandling uden nogen forudfattet mening, som Poul Sveistrup åbenbart føler sig nødt til at skrive til Carlsbergfonden, henviser efter al sandsynlighed til bemærkningerne i pilotartiklen i "Kvinden og Samfundet"²²⁹, hvor han ved gennemgangen af undersøgelsens resultater lader sin mening om nødvendige lovinitiativer med hensyn til arbejdsforholdene komme frem. Han anser sig åbenbart ikke for at være rigtig "objektiv" efter sin egen forståelse af det gældende naturvidenskabelige paradigmes opfattelse, når han påviser, at på en række områder ville en lovgivning være gavnlige.

Af eksempler på sådanne ønsker om en lovgivning kan nævnes, at han i pilotartiklen²³⁰ skriver efter at have påvist, at den urimeligt lange arbejdstid i størst udstrækning rammer hjemmesyersker særlig hårdt, at en lov, der *paabød en Længste-Arbejdsdag for Værksteder, desværre kun for en ringe Del vilde raade Bod paa Ondet*. Side 259 skriver han, at en Lov, der *fastsatte en tilstrækkelig Spisetid for Værkstederne* og side

²²⁶ Til Carlsbergfondet

²²⁷ Der nævnes *Lønningsforhold (Dagløn, Løn for Overarbejde, Aarsindtægt), faglige Uddannelse, arbejdstid (Arbejdsdagens Længde, Spisetid, Søndagsarbejde, travl og ledig Tid) og Sundhedstilstand (Sygedage, Sygdommens Beskaffenhed, Arbejdet, Arbejdstidens og Lønnens Indflydelse paa Helbredet)*. Tillige *Arbejdsforholdenes Stabilitet, Indvandring, Subsistensmidler i den arbejdsløse Tid, Gæld og Opsparing, Brand- og Sygeforsikring, - om den ugifte Arbejderske bor hos Andre, modtager Hjælp eller sørger for Andre, - om den gifte Arbejderske selv passer sit Hjem, Børnenes Pasning under Arbejdstiden, Størrelsen af Mandens og Hustruens Bidrag til Familiens Underhold, - Udgifterne til Bolig og Kost, Beskæftigelse i Fritiden*.

²²⁸ Se selve ansøgningen

²²⁹ Poul Sveistrup, Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold, "Kvinden og Samfundet", 1890 side 250 (formentlig december), her kaldet "Pilotundersøgelsen".

²³⁰ Opp cit p 258

260, at det *vil heraf ses, at en Lov, der forbød Søndagsarbejdet paa Værksteder, vilde faa en Del Betydning.*

Om sammenhængen mellem arbejdstid og helbred skriver han, at der er en klar sammenhæng mellem de to størrelser. De arbejdersker med den korteste arbejdstid har det bedste helbred, og han gør opmærksom på at en forbedring af sundhedstilstanden ... ville være til gavn ikke blot for syerskerne selv, men også for *den kommende Slægt*.²³¹

At det er Poul Sveistrups ærinde at få dokumenteret at der er et behov for en bedre lovgivning, som kan *afhjælpe megen Nød*,²³² er der ingen tvivl om.

3.3.1.2 Undersøgelsens hypoteser

Det er svært at se, hvad der er undersøgelsens oprindelige hypoteser, men allerede i pilotartiklen tegner der sig gennem behandlingen og krydstabuleringerne besvarelserne på en række antagelser, der må betragtes som hypoteser, undersøgelsens genstand opfattes således i indledningen til "Syersker" som fag, arbejdssted, alder og ægteskabelig stilling, der krydstabuleres. Den foretagne krydstabulering kan dels ses som en del af den nødvendige beskrivelse af materialet, men også som en del af undersøgelsen af de hypoteser om årsager til fundne forskelle, der har været latente.

Disse faktorer er de samme som indgår i tabelleringerne i pilotartiklen, bortset fra alder og ægteskabelig stilling, som er blevet inkluderet som væsentlige hypoteser om årsager til konstaterede forskelle. Hertil kommer så behandling af adgang til arbejde (beskæftigelsen), arbejds løn, arbejdstid og helbred, der krydstabuleres. Hvor der er grund til at antage flere årsager til forskelle, standardberegnes for at udelukke og/eller skelne mellem vigtigheden af de forskellige årsager.

Jeg mener dog, at det må være et korrekt billede af arbejdsprocessen med hypotesedannelserne at antage, at man ved spørgeskemaets udformning²³³ dels har ment, at det var "interessant" eller vigtigt at få belyst alle disse forhold, dels at der var tale om hypoteser om årsagssammenhænge af forskellig slags. Mange af disse har måske forekommet så selvfølgelig, at man ikke har tænkt på direkte at benævne dem hypoteser.

Således som materialet foreligger i pilotartiklen med den foreløbige bearbejdelse, må denne tages som udtryk for hovedhypoteserne, idet det senere skrives "*at den endelige Bearbejdelse stort set har bekræftet de foreløbige Resultater*".

I den endelige bearbejdelse kan man også konstatere, at der har eksisteret en række arbejdshypoteser, specielt lægger man mærke til det, når de undervejs er blevet

²³¹ Opp cit Side 265

²³² Opp cit Side 261

²³³ Hvor jeg som nævnt tror, at Marcus Rubin har deltaget, selv om det måske mest har været passivt og i sin egenskab af statistiker.

afkræftet. Eksempler er der mange af. Poul Sveistrup indleder sit kapitel i Syersker²³⁴ om "Adgang til Arbejde" med at skrive *Det gælder for de arbejdende Kvinder som for andre Arbejdere, at deres første og vigtigste Interesse er den at der er Arbejde nok til Aaret rundt at beskæftige hele Arbejdsstyrken.* Side 23 skrives *Vi saa, at med Hensyn til Vanskeligheden ved at faa Arbejde havde Arbejdsstedet en meget væsentlig Betydning. Dette gentager sig ikke her, (idet der ikke var korrelation til arbejdsstedet for de små fags vedkommende).* Herefter²³⁵ skrives, at *Man kunne vente, at Sæsonledigheden fortrinsvis ramte Syersker med daarligt Helbred, men dette er ikke Tilfældet.* Senere²³⁶ konkluderes, at heller ikke alderen har nogen væsentlig indflydelse.

Det har været et specielt ønske at få undersøgt en hypotese om, at arbejdsløsheden er steget. Han anfører²³⁷ han således, at *Det vilde være overmaade interessant at faa at vide, om Arbejdsløsheden er stegen de senere Aar.* Der foretages så nogen sammenligninger med den offentlige statistik, som dog er 20 år gammel, og det skrives *Nogen synderlig Vægt kan der iøvrigt ikke lægges paa denne Sammenligning i Betragtning af den forskellige Maade, hvorpaa Stoffet i 1872 og her er bragt til Veje.* Derefter skrives, at spørgsmålet om vanskeligheden ved at få arbejde de sidste 3 år blev stillet, fordi man ønskede at vide, om efterspørgselen efter syarbejde var tiltaget eller aftaget i de sidste år, men dette mener Poul Sveistrup ikke, at man har fået at vide af undersøgelsen.

Andre hypoteser om beskæftigelsen²³⁸ bliver også fremført. Der skrives *Den logiske Modsætning til travl Tid vilde være Tid med mindre Arbejde end sædvanligt. Og: Mulignis følger der ogsaa med den kortere travle Tid en længere Arbejdsdag i denne Tid...* Han skriver herefter *Afvigelsen er kun betydelig for de mindre Grupper og bekræfter for disse Formodningen om, at den ledige Tid her ikke blot skyldes Aarstiden.*

Om en hypotese²³⁹ skriver han og angiver samtidig en metode til en besvarelse.. *tvivlsomt er det, hvilken Indflydelse arbejdsdagens Længde har paa Lønnens Størrelse... I det nu vor Undersøgelse for hver enkelt person har oplyst en Række individuelle Forhold, saasom ægteskabelig Stilling, Alder Fagalder, Helbred, giver den, naar disse Oplysninger sammenholdes med den Vedkommendes Aarsindtægt, et middel til at belyse, hvilken Indflydelse disse individuelle Forhold øve paa Arbejdsløsheden.*

Der er også hypoteser af mere økonomisk art som f. eks ... *Uagtet det maa antages overvejende at bero paa de vedkommende Syerskers individuelle Dygtighed, om de have kunnet faa Arbejde nok, vise dog Besvarelserne, at der er visse almindelige Omstændigheder, der øve stor Indflydelse. I første Række kan her nævnes Arbejdsstedet samt modsætningen mellem Lønarbejde og selvstændigt Erhverv.*

Konjunkturerne nævner han ikke direkte nogen steder, men et par bemærkninger kan tydes, som om han opmærksom på strukturarbejdsløshed. I "Syersker" nævner

²³⁴ Poul Sveistrup, Syersker, Et Bidrag til Belysning af de københavnske Syerskers Livsvilkår, København 1894. p 15. Herefter benævnt "Syersker". I den indscannede udgave er i indholdsfortegnelsen anført de oprindelige sidetal fra udgaven i 1894.

²³⁵ Opp cit p 24 i udgaven 1894

²³⁶ Opp cit p 25 i udgaven 1894

²³⁷ Opp cit p 25 i udgaven 1894

²³⁸ Opp cit p 30 i udgaven 1894

²³⁹ Opp cit p 42 i udgaven 1894

han f.eks. at visse fag²⁴⁰ kan være overfyldt. Og ... *Det er jo meget sandsynligt, at smaa Næringsdrivende ogsaa paa dette Omraade fortrænges af Stordriften.*

En væsentlig ting ved mange sammenhænge er imidlertid, hvad der er årsag og hvad der er virkning. Dette er også et spørgsmål, som man i undersøgelser i dag med god grund kan tillade sig at spekulere over.

Han påviser f.eks. i pilotartiklen en forbindelse mellem lønnens størrelse og helbredet²⁴¹. Og i "Syersker"²⁴² skriver han igen, at *vore tal pege saaledes i den Retning, at der er en væsentlig Forbindelse mellem lav Løn og daarligt Helbred*, men han funderer her ligeledes over, hvad der er årsag og hvad der er virkning, og forsøger sig med en metode, der skulle kunne vise dette, nemlig standardberegninger.

Han tilføjer, at den *Sandsynlighed, der opnaas for Oplysningernes normative*²⁴³ *Beskaffenhed, er jo forskellig efter Æmnets Art og Tallenes Størrelse. Adskillige af de Slutninger, der drages af Tallene, ere Hypoteser, der trænge til at prøves, eventuelt stadfæstes ved senere Undersøgelser, men som dog forhaabentlig allerede som Hypoteser kunne gøre Krav paa nogen Interesse.* Denne bemærkning kunne stå i en helt moderne forskningsrapport, og den ville også der gøre sin forfatter ære.

I den sidste artikel²⁴⁴ som redegør for undersøgelsen begynder han artiklen med at skrive *En Statistik over menneskelig Tilfredshed turde formentlig være noget nyt. Den kan ikke vente paa Forbaand at blive mødt med Forventning eller Tillid. Hvad der ellers frembyder sig som Æmne for social Statistik, er noget objektivi, haanderibeligt. Men har man Føje til at vente en paalidelig Besvarelse af et Spørgsmaal, der vedrører noget saa flydende og omskifteligt som et Menneskes Tilfredshed ? ... Saa meget større Interesse turde det have, dersom Undersøgelsens Udfald dog godtgør Svarenes Paalidelighed, idet Resultaterne vise en Lovmæssighed, som ikke vilde indtræde, dersom Svarene i noget væsentligt Omfang beroede paa Tilfældigheder.*

Et sådant spørgsmål anser jeg for at være et af Poul Sveistrups egne personlige bidrag til undersøgelsen, og nedenfor er der da også redegjort for hans opfattelse af begrebet tilfredshed. Her er det en meget interessant detaille, at et spørgsmål med et lignende indhold for ganske nylig er stillet i Erik Ib Schmidts²⁴⁵ undersøgelse af den danske befolknings tidsanvendelse. Man spurgte nemlig, hvilke typer beskæftigelse folk brød sig om, uafhængig af om de fik penge herfor eller ej. Og det viste sig til undersøgernes forbavselse, at det var de ting, man beskæftigede sig med på sit arbejde, som kom ind som en flot nummer eet. Samme forbavselse lægger Poul Sveistrup for dagen, idet han, hvor han først har gjort rede for syerskernes livsvilkår²⁴⁶, som er en beskedent løn, betydelig arbejdsløshed, ensomhed eller dobbeltbeskæftigelse og utilstrækkelig føde, skriver : *har man draget den Slutning, ... at disse Mennesker nødvendigvis maa føle sig utilfredse med deres Lod i Livet, da maa Udfaldet af*

²⁴⁰ Opp cit p 17 i udgaven 1894

²⁴¹ Pilotartiklen Side 266

²⁴² Syersker p 44 i udgaven 1894

²⁴³ Med "normativ" menes formentlig rettesnor. Salmonsens Konversationsleksikon 1923 henviser normativ til "regulativ" dvs reglement, forskrift, anordning, rettesnor.

²⁴⁴ Poul Sveistrup, De københavnske Syerskers Tilfredshed. Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1901, p 97, Særtryk side 1. Her scannet ind. Herefter kaldet "Tilfredshed".

²⁴⁵ Jfr Kapitel 1 side 17.

²⁴⁶ Tilfredshed p 2 i udgaven fra 1901.

vor Undersøgelse være en stor og glædelig Overraskelse. Over Halvdelen tilfredse, næppe en Fjerdedel utilfredse - mon en Undersøgelse af Tilstanden højere oppe paa Samfundstigen vilde vise et gunstigere Udfald ? Det er næppe sandsynligt.

Mange af spørgsmålene egner sig da også bedst til at blive stillet og uddybet af en interviewer, som også har mulighed for at følge om, der er en sammenhæng mellem svarene, som er rimelig.

Da det er Dansk Kvindesamfund, der er den formelle initiativtager til undersøgelsen, er det af interesse at se, hvilke af spørgsmålene, som man kan kalde egentligt kvindesaglige. Det er ganske interessant at se, at en række af de spørgsmål, der er med, er aktuelle kvindesagsspørgsmål også i dag. Spørgsmål 45 og 46 vedrører barsel, og spørgsmål 48 vuggestue- og asylplads. Spørgsmål 12 b og c er : *Bliver det samme Arbejde, De har, udført af Mænd ? Faa disse den samme Løn ?* Spørgsmål 42 c er *det vanskeligt at forene Husgjerningen med Deres Erhverv ?* Spørgsmål 49 b og c hedder *Hvormeget bidrager han (Deres Mand) til Familiens Underhold ? Hvormeget bidrager De selv ?* hvilket nok må siges at være et aktuelt spørgsmål for mange samboende par også i dag. Disse spørgsmål er dog ikke i det materiale, jeg hidtil har haft adgang til, blevet statistisk behandlede.

Dansk Kvindesamfund har tillige altid været interesseret i uddannelsesspørgsmål og tog adskillige uddannelsesinitiativer, hvilket forklarer interessen for spørgsmålene om skoleuddannelse og læretid. Spørgsmål 19 a og b hedder *Er der nogen Uddannelse De har savnet ? Har De lært Dem selv Noget efter Deres Læretid ?* og spørgsmål 23 a og b er *Var der noget andet, De havde mere Lyst til ? Og hvad hindrede Dem i saa Fald fra at følge Deres Tilbøjelighed ?*

Disse spørgsmål er heller ikke bearbejdede. Spørgsmålene om læsning hørte også til Dansk Kvindesamfunds kærneproblemer. En del af disse er behandlede i artiklen om Tilfredshed.

Selv om sådanne spørgsmål ikke er behandlede i de trykte rapporter, kan de udmærket have givet anledning til feed-back til Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelse, hvor Susanne Rubin som nævnt var medlem.

Enkelte kvindesaglige spørgsmål er dog behandlede. I Syersker²⁴⁷ sammenholder Poul Sveistrup løn og ægteskabelig stilling og finder, at de gifte syersker har en væsentlig lavere årsløn end både de ugifte og enkerne. Han standardberegner herefter, om det skulle være alderen eller fagene, der er baggrunden herfor men finder at *det maa da antages, at de gifte Syerskers betydelig ringere Indtægt virkelig skyldes deres ægteskabelige Stilling. Denne fører med sig, at de ikke anvende deres hele Arbejdskraft i Fagets Tjeneste.* Argumentationen er også kendt i dag. En forklaring gives dog²⁴⁸, idet det oplyses, at de gifte næsten udelukkende arbejder i hjemmet, hvor man gennemgående finder de laveste indtægter, men i øvrigt også de højeste.

Da hjemmet også i dag er en vigtig erhvervsarbejdsplads for syersker, kan det have interesse, at han påpeger, at den vigtigste årsag til en overdrevent lang arbejdsdag er hjemmearbejdet, idet systuerne havde knap så lang arbejdstid. Desuden skriver

²⁴⁷ Syersker p 57 i udgaven fra 1894.

²⁴⁸ Syersker p 58 i udgaven fra 1894.

han²⁴⁹, at man udover den lange arbejdsdag, må tænke på *Husvæsenet*, når man vil bedømme, hvor overdreven og trykkende en Arbejdsdag paa over 12 Timer maa være. Efter at have krydstableret arbejdsdagen med helbredet skrives²⁵⁰ *Men selv med denne umenneskelige Arbejdsdag paa over 14 Timer er der dog endnu bestandig et ret betydeligt Antal, der bevare deres gode Helbred.* Han skriver dog ikke noget om hvor længe, man kan bevare det, hvad undersøgelsen jo heller ikke kan vise noget om.

3.3.1.3 Undersøgelsens teori og dens forbilleder

Man kan ikke sige, at oplægget til undersøgelsen er af teoretisk art. Det må som ovenfor nævnt betragtes som værende det samfundsmæssige engagement, der bærer denne, og vel også som ovenfor nævnt Poul Sveistrups ønske som jurist at fremskaffe et materiale, der viser nødvendigheden af en lovgivning.

En formentlig væsentlig inspirationskilde har nok været Fourth Annual Report of the Commission af Labour, 1888. Working Women in Large Cities. Washington 1889, der var blevet anmeldt i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1889 s. 9.

En undersøgelse af arbejdsloønnens højde ville i dag uden tvivl have haft en økonomisk teoretisk baggrund, men jeg kan ikke af teksterne se, at Poul Sveistrup i nogen særlig stor udstrækning har tænkt i sådanne baner. Lønnens højde har jo også den umiddelbare sociale side, som enhver kan forstå, idet den danner basis for levevilkårene. Det er imidlertid denne del af arbejdet, som senere tider har anset for at være interessant og har beskæftiget sig med.

Men om lønnens højde skriver han dog²⁵¹ *I Almindelighed kan det siges, at Lønnens Størrelse retter sig efter Mængden og Beskaffenheden af det ydede Arbejde.....ikke blot af den anvendte Tid, men fuldt saa meget af Individernes Arbejdsdygtighed ...og Arbejdets Kvalitet.* Dette er måske tilsyneladende ganske almindelige dagligdags bemærkninger, men det er samtidig parametre i en udbudsfunktion. Om efterspørgselen skriver han med hensyn til vanskelighederne med at få arbejde, dels at det er vigtigt at undersøge, om det er blevet sværere at få arbejde, og her må han som nævnt tilbage til 1872 for at få oplysninger til sammenligning, dels skriver han, at "markedet var overfyldt". Om en sådan teori om efterspørgsel og udbud og disses betydning var en del af Poul Sveistrups begrebsapparat, kan man måske tvivle om selv om han tilhørte kredsen omkring Nationaløkonomisk Forening. Det varede da også nogen år inden Mackeprang skrev om korrelation (1903) og påbegyndte sine undersøgelser af efterspørgselsfunktioner. Og Poul Sveistrup var ikke økonom af profession.

At Poul Sveistrup ikke var belastet af den form for "økonomisk" tænkning, der har udmøntet sig i begrebet *homo oeconomicus*, ifølge hvilket alle mennesker altid handler økonomisk rationelt, ses bl.a. af, at han i Syersker²⁵² skriver om de årsager, der holder lønnen oppe i de ældre aldersklasser, hvor han gør opmærksom på større faglig dygtighed, mange års arbejde i faget, og så tilføjer han *Muligt er det, at ogsaa Humanitetsbetsyn her gøre sig gældende. Disse kunne t. Eks. bevirke, at en Arbejdsgiver giver sine ældre Syersker det bedst lønnede Arbejde og fortrinsvis giver dem Arbejde Aaret rundt.* At

²⁴⁹ Opp cit p 87 i udgaven fra 1894.

²⁵⁰ Opp cit 96 i udgaven fra 1894.

²⁵¹ Opp cit p 41 i udgaven fra 1894.

²⁵² Opp cit p 51 i udgaven fra 1894.

dette også kunne tænkes at være rationelt fra arbejdsgiverens side, fordi disse ældre syersker, der her er de 30-39 årige, måske er mere stabile, nævnes dog ikke. I de senere redegørelser for lønnen til de ældre syersker menes syersker over 50 år.

Imidlertid er det også i dag væsentligt ved sådanne sammenhænge at overveje, hvad der er årsag og hvad der er virkning, og hvad det egentlig er, man iagttager i sin undersøgelse. Dette er ikke nogen selvfølge.

Poul Sveistrup nævner således²⁵³ som der igen redegøres for det, at *vore tal pege saaledes i den Retning, at der er en væsentlig Forbindelse mellem lav Løn og daarligt Helbred*, men han gør sig sine tanker over, hvad der er årsag og hvad der er virkning, og prøver ved opdelinger af materialet og som nedenfor nævnt ved standardberegninger²⁵⁴ at belyse sammenhængene nærmere.

3.3.2. Undersøgelsens metode

Metoden for undersøgelsen var som nævnt spørgeskemaer udfyldt ved interviews. Herefter blev resultaterne sammenlignet med den tilgængelige offentlige statistik og andet offentliggjort materiale, og endelig var de bearbejdede i stor udstrækning ved fordelingsbeskrivelse, krydstabuleringer og gennemsnitsberegninger samt mange steder ved standardberegninger.

3.3.2.1 Opfattelsen af spørgeskemaer som metode

Det fremgår ikke nogen steder, at undersøgelsens aktører skulle have tvivlet på, at spørgeskemaet var egnet som metode til at undersøge disse forhold. Poul Sveistrup skriver dog som nævnt om værdien (*en sådan undersøgelses værd maa andre domme om*) af en sådan spørgeskemaundersøgelse og henviser til Westergaards anbefaling Westergaard skrev .. *Efter min Overbevisning ville det være af stor Betydning at faa en fyldig og upartisk Undersøgelse af disse Forhold* og beskæftigede sig i øvrigt i anbefalingen med materialets pålidelighed og dets bearbejdning.

I en senere anbefaling skriver han *Der er ved disse Undersøgelser kommet meget Nyt frem, der sikkert vil faa Betydning i Fremtiden, og jeg vil ønske, at de maa kunne fortsættes efter samme Maalestok som hidtil*, hvorefter han igen i denne beskæftiger sig med undersøgelsens metode...

I artiklen om Tilfredshed, skriver Poul Sveistrup *Men har man Føje til at vente en paalidelig Besvarelse af et Spørgsmaal, der vedrører noget saa flydende og omskifteligt som et Menneskes Tilfredshed ? ... Saa meget større Interesse turde det have, dersom Undersøgelsens Udfald dog godtgør Svarenes Paalidelighed, idet Resultaterne vise en Lovmæssighed, som ikke vilde indtræde, dersom Svarene i noget væsentligt Omfang beroede paa Tilfældigheder.*

²⁵³ Opp cit p 44 i udgaven fra 1894.

²⁵⁴ Standardberegninger blev benyttet af Westergaard ved hans undersøgelser af dødelighedsforholdene under forskellige forhold. Dette havde gjort ham berømt i udlandet, men jeg er ikke bekendt med at man har benyttet standardberegninger i andre sammenhænge i datiden.

Og i artiklen om kostundersøgelsen²⁵⁵, som blev besvaret af 340 syersker skriver han, *faa vi derigennem et ret fyldigt Billede, ikke blot af selvstændigt arbejdende Kvinders, men ogsaa af Arbejderfamiliers Kostforbrug*. Han afslutter undersøgelsen²⁵⁶ ved at skrive, at det *Billede, vi i det foregaaende have givet af københavnske Syerskers og Smaakaarsfolks Kostudgifter og Ernæring, er ikke mørkere, snarest noget lysere end de virkelige Forhold*. Nedenfor i de følgende afsnit er kommenteret, hvorledes han har behandlet oplysningerne. I selve redegørelsen er med tørre tal og bemærkninger vist en ernæringsmæssig nød, som ikke kan undgå at gribe een om hjertet. Han viser, at gennemsnittet af denne befolkningsgruppe er dårligere ernæret end de fanger, som sad i Christianhavns Kvindefængsel, og at dette i overvejende grad gælder familier med børn. Iøvrigt giver artiklen et ret omfattende billede af, hvilken form for kost, de skematiske oplysninger dækker over.

3.3.2.2 Betydningen af antallet af og udvælgelsen af respondenter

I afsnittet om undersøgelsens genstand i "Syersker" diskuteres samplets størrelse i forhold til folketællingen 1890²⁵⁷, og Poul Sveistrup kommer frem til, at samplet omfatter 8 pct. af de københavnske syersker. Imidlertid mener han, at folketællingens opgørelse af antallet af syersker er for små, idet han har den opfattelse, at opgivelserne om erhvervsvirksomhed navnlig for de gifte kvinder er ufuldstændige, ligeledes at hjemmeboende døtre ofte ikke er påført skemaerne som arbejdersker (formentlig på grund af honette ambitioner).

I Syersker²⁵⁸ skriver Poul Sveistrup, at *de Syersker, der have været lettest at faa i Tale, ere de selvstændige og de, der arbejde umiddelbart for Forretning. Andenbaandsarbejderne, der hjælpe andre Syersker, ere da uden Trivl svagest repræsenterede, og det er naturlignis de ringest lønede*. Endvidere erindrer han om, at de ældre nok også er underrepræsenterede i hans undersøgelse, og at *de jo tillige ere de ringest stillede*.

Om de meget ringe stillede respondenter skrives²⁵⁹: *Det maa erkendes, at der er medtaget et Par, der passende kunde være udeladt. Fordi et Fattiglem tjener en Snes Kroner i Aarets Løb ved Reparationsarbejde, kan man vel strengt taget ikke kalde bende Syerske. og det Par, der det halve Aar har andet arbejde, er jo i alt Fald kun delvis Syersker. Men bortset fra saadanne enkelte Undtagelser og nogle flere, der endnu ere Lærlinger, ere ogsaa de, der tjene 100 Kr. og derunder, Syersker, som maa tages med, naar man vil give et fuldstændigt Billede af Fagets Lønningsforhold*.

Han antager dog, at *vor Undersøgelse omfatter mindst 6 Procent af de i København boende Syersker*, og slutter med at sige, at *det er den samme Procent, som man i officiel amerikansk Statistik²⁶⁰ ... har anset for tilstrækkeligt Grundlag for paalidelige Resultater*.

²⁵⁵Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1899, side 577, Poul Sveistrup, Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter. Særtryk side 3. Scannet ind her. Herefter kaldet "Kostundersøgelsen".

²⁵⁶ Opp cit p 53 i udgaven fra 1899

²⁵⁷ Tabelværk til Københavns Statistik, Nr. 10. s. 37

²⁵⁸Syersker p 74 i udgaven fra 1894.

²⁵⁹ Opp cit p 65 i udgaven fra 1894.

²⁶⁰ Her refereres til en formentlig væsentlig inspirationskilde Fourth Annual Report of the Commission af Labour, 1888. Working Women in Large Cities. Washington 1889. s. 9. Se

Han gør samtidig i en note opmærksom på, at hans undersøgelse kun dækker en enkelt erhvervsgræn i en enkelt by, og han mener formentlig dermed, at den må anses for mere pålidelig, fordi den har større dækning, end den amerikanske, som med sine 6 pct. dækker mange byer og mange erhverv og dermed har færre respondenter indenfor hver gruppe.

Han fortsætter, at denne Undersøgelse i alt væsentligt bekræfter de Resultater angaaende Syerskers Lønningsforhold m.m., som jeg for et Par Aar siden kom til paa Grundlag af en lille Del af det samme Materiale, 120 Syersker²⁶¹. (I beretningen til Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelse 1890 nævner han 126 besvarelser, hvoraf således de 6 må være blevet kasserede som utilfredsstillende). Dette er en meget interessant udtalelse, idet den jo vedrører et samples størrelse og betydningen af evt. at kunne nøjes med et mindre antal respondenter. Jeg kan dog ikke se, at han drager nogen slutninger herom. Men hans ideal var også den fuldstændige tælling

Der blev til den endelige undersøgelse indsamlet svar fra i alt 837 syersker. I "Kostundersøgelsen"²⁶² er oplyst, at denne omfatter 340 husstande med 965 personer.

Desværre har jeg ikke kunnet opspore, hvordan man gik frem for at vælge de syersker ud, som man ville interviewe. Det er ikke nævnt i rapporterne.

3.3.2.3 Spørgsmålenes indhold og udformning

Som nævnt har jeg ved velvilje fra Carlsbergfondet fået lov til at få en kopi af det spørgeskema, der blev brugt ved undersøgelsen. Dette var ikke gengivet i nogen af de trykte rapporter.

Spørgeskemaet består af 64 spørgsmål, hvoraf dog nr 15 mangler og nr 14 er helt åbent *Er der ellers noget...*, men mange af spørgsmålene er dobbelte, eller har endda flere forskellige underspørgsmål, som vedrører hver sit emne, og i tillæg er der et kostspørgeskema med 20 ekstra spørgsmål, så det må siges at være et særdeles fyldigt spørgeskema, der er udarbejdet. Der er ikke ændret på det i undersøgelsens løb.

Over halvdelen af spørgsmålene vedrører arbejderproblemer af forskellig art. Hertil kommer spørgsmål om arbejdsløshed og social sikring, og tillige om respondenternes opsparing og gæld. Der er stillet flere helbredsspørgsmål, og under disse er der tillige spørgsmål om arbejds-skader, som er helt moderne.

Man må nok sige, at det er arbejdsforholdene, som er hovedemnet for undersøgelsen, og at de civile og familiesociale spørgsmål nærmest ser ud til at være med, for at man kan undersøge, om der er årsagssammenhænge indenfor syerskernes arbejdsbetingelser, der ikke direkte beror på arbejdsmarkedets forhold, men som kan siges at skyldes individuelle private forhold. Dette er en ret vigtig pointe for en undersøger, der har en lovgivning i tankerne.

ovenfor i kapitel 1. Der foreligger ikke nogen oplysninger om hvorledes stikprøven er udtaget

²⁶¹ Kvinden og Samfundet 1890. S 248-66.

²⁶² Kostundersøgelsen p 3 i særtrykket fra 1899.

Nedenfor er givet en oversigt over spørgsmålene fordelt efter forskellige kriterier. Da mange af spørgsmålene vedrører flere af de opstillede kriterier, er de medtaget i alle de relevante grupper for læselighedens skyld.

Spørgeskemaoversigt 1. Arbejderspørgsmål i bred forstand

1a. Egentlige arbejderspørgsmål

1. Hvilket arbejde lever De af?
2. Har De i de sidste 3 Aar havt Vanskelighed ved at opnaa Arbejde?
- 3 a. Er Deres Arbejde i Hjemmet?
- b. Eller paa Arbejdssted?
4. Hvor lang er Deres Arbejdsdag?
5. Hvor meget deraf er Spisetid?
- 6 a. Har de undertiden Arbejde udenfor den sædvanlige Arbejdstid (Overarbejde)?
- b. Hvor ofte?
- 7 a. Hvilken er den travleste Tid af Aaret?
- b. Hvor længe arbejder De saa?
8. Arbejder De om Søndagen?
- b. Hvor meget?
- 9 a. Er De ledig nogen Tid af Aaret?
- b. I hvilke Maaneder?
- c. Hvor lang Tid?
- 10 a. Hvor meget tjener De daglig?
- b. Hvor meget tjener De for Overarbejde?
11. Hvor stor er Deres Aarsindtægt?
- 12 a. Er den løn, De faar, den sædvanlige i Deres Fag?
- b. Bliver det samme Arbejde, De har, udført af Mænd?
- c. Faa disse den samme Løn?
- 13 a. Er der i den Tid, De har havt det samme Arbejde, sket Forandring i Arbejdsforholdene?
- b. Er Lønnen blevet højere eller ringere?
- c. Er Arbejdstiden bleven længere eller kortere?
14. Er der ellers Noget, De ønsker at bemærke om de Forhold og Vilkaar, under hvilke De arbejder?

1b. Faglig uddannelse og ansættelsesforhold

- 17 a. Hvilken Uddannelse har De havt i Deres Fag?
b. Har De været i Lære og hvor længe?
18. Havde De et godt Udbytte af Deres Læretid?
- 19 a. Er der nogen Uddannelse, de har savnet?
b. Har De lært Dem selv Noget efter Deres Læretid?
20. Hvor længe har De arbejdet i det Fag, i hvilket De nu arbejder?
21. Maatte De betale en Mellemand for at faa Arbejde?
Hvor meget?
- 22 a. Har De havt andet Arbejde tidligere og hvilket?
b. Hvorfor forlod De dette?
- c. Hvorfor kom De til det Arbejde, De nu har?
- 23 a. Var der noget andet, De havde mere Lyst til?
b. Og hvad hindrede Dem i saa fald fra at følge Deres Tilbøjelighed?
24. Hvor længe har De været hos Deres nuværende Arbejdsgiver?
25. Hvor mange Arbejdsgivere har De tidligere været hos i Deres nuværende Fag?

1c. Helbred, arbejdsmiljø og barsel

- 27 a. Har De et godt Helbred?
b. Eller hvad feiler De?
c. Hvor mange Dage har De i det sidste Aar været forhindret ved Sygdom fra at arbejde?
- 28 a. Mener De, at Deres Helbred har lidt skade ved Deres Arbejde?
b. Hvori bestaar denne Skade?
c. Hvad mener De, er Grunden til den?
- 29 a. Er der Forhold i Deres Fag, som De mener give Dem særlig Grund til Klage?
b. Og antager De, at disse kunne forandres?
45. Hvor lang Tid pleier De at være fri for Arbejde, efter at De har født et Barn?
- 46 a. Hvor længe giver De Deres Børn Die?
b. Nøder Deres Arbejde Dem til at holde op med Diegivning?
- 48 a. Hvem passer Børnene, medens De er paa Arbejde?
b. Benytter De Vuggestue eller Asyl?
c. Er De tilfreds med disse?
d. Eller mangler De Adgang til dem
e. er De ked deraf?

1d. Social sikring og familieindkomst

30. Hvis De en Tid af Aaret gaar ledig, spørges:
a. Hvad lever De af i den arbejdsløse Tid?
b. Sparer De i den travle Tid saa meget, at De kan leve deraf, naar Arbejdsløsheden kommer?
c. Eller maa De i den arbejdsløse Tid gjøre Gjæld?
d. Hvor laaner De?
e. Hvor meget?
f. Til hvilken Rente?
g. Hvor lang Tid tager det Dem at tilbagebetale denne Gjæld?
- 31 a. Har De ellers været i Stand til at lægge Noget til Side af Deres Indtægt?
b. Eller har De Gjæld?
c. Hvad er Aarsagen dertil?
d. Hvilken Rente betaler De?
- 32 a. Er De i en Syge- og Begravelseskasse?
b. Hvor meget koster det?
c. Ere Deres Eiendele brandforsikrede?
33. Har De sikret Dem nogen Hjælp til Alderdommen?
49 a. Hvilket Erhverv har Deres Mand?
b. Hvormeget bidrager han til Familiens Underhold?
c. Hvormeget bidrager De selv?
d. Bidrage Børnene til Familiens Underhold? Hvormange af disse?
e. Hvori bestaar Børnenes Arbejde, og hvormeget tjener hver af dem?

Det havde været en stor styrke ved gennemlæsningen af bearbejdelserne af spørgsmålene, hvis der havde været redegjort for fordelinger af respondenterne efter de civile spørgsmål. Enkelte opgørelser findes i forbindelse med gennemgangen af krydstabuleringerne, særligt med henblik på civilstand, men ellers mangler denne form for registrering.

Spørgeskemaoversigt 2. Civile spørgsmål

2a. Civilstand og alder, samt husstandsstørrelse

34. Hvor gammel er De? **Hvis De er eller har været gift**, spørges:
35. Er De ugift eller gift? 41 a. Lever De sammen med Deres Mand?
Hvis De er ugift, spørges: b. Eller er De Enke, fraskilt eller forladt?
36 a. Bor De hos Andre, eller 50 a. Hvor gammel var De og
b. Har De egen Husstand? b. Deres mand, da De blev gifte?
37. Af hvormange bestaar Deres Husstand?

2b. Spørgsmål vedrørende børn, samt om bidrag til familiens underhold, herunder børnenes bidrag.

43. Har De Børn? 49 a. Hvilket Erhverv har Deres Mand?
Hvor mange? b. Hvormeget bidrager han til Familiens
I hvilken Alder? Underhold?
44. Har De mistet Børn? c. Hvormeget bidrager De selv?
Hvormange? d. Bidrage Børnene til Familiens Underhold?
I hvilken Alder? Hvormange af disse?
47 a. Ere Deres Børn raske eller e. Hvori bestaar Børnenes Arbejde, og
b. Hvad feiler dem? hvormeget tjener hver af dem?

2c. Spørgsmål vedrørende tilflytning fra landet

26. Hvis De er fra Landet, spørges: b. I hvilken Alder kom De her til Staden?
a. Hvilket var Deres tidligere Opholdssted? c. Hvorfor kom De hertil?
d. Er De tilfreds med Forandringen?

Når man i dag bruger relativt mange civile baggrundsspørgsmål, hænger det formentlig sammen med, at der er en bedre offentlig civilstatistik i dag, som man kan sammenholde sit sample med, og dermed har man bedre mulighed for at vurdere dets repræsentativitet. Der var jo ikke dengang en lignende sammenligningsmulighed. Imidlertid er det måske rimeligt at erindre om de mangler i den offentlige statistik i dag, der har givet besvær med at konsekvensberegne virkningerne af og udgifterne ved en række skatte- og sociallove, idet man ikke har registreret, hvor mange der fandtes i de relevante grupper. Dette arbejde, er nu taget op under betegnelsen, lovmodellen.

Der er en række spørgsmål om børneantal, som jeg kun kan se er benyttet og beskrevet under kostundersøgelsen, der har et væsentligt mindre antal besvarelser, i alt 340 husstande. Desuden er der et interessant spørgsmål om børnearbejde, som jeg ikke kan se, er behandlet i rapporterne.

Spørgeskemaoversigt 3. Sociale spørgsmål

30. Hvis De en Tid af Aaret gaar ledig, spørges:
- a. Hvad lever De af i den arbejdsløse Tid?
 - b. Sparer De i den travle Tid saa meget, at De kan leve deraf, naar Arbejdsløsheden kommer?
 - c. Eller maa De i den arbejdsløse Tid gjøre Gjæld?
 - d. Hvor laaner De?
 - e. Hvor meget?
 - f. Til hvilken Rente?
 - g. Hvor lang Tid tager det Dem at tilbagebetale denne Gjæld?
- 31 a. Har De ellers været i Stand til at lægge Noget til Side af Deres Indtægt?
- b. Eller har De Gjæld?
 - c. Hvad er Aarsagen dertil?
 - d. Hvilken Rente betaler De?
- 32 a. Er De i en Syge- og Begravelseskasse?
- b. Hvor meget koster det?
 - c. Ere Deres Eiendele brandforsikrede?
33. Har De sikret Dem nogen Hjælp til Alderdommen?
38. Modtager De Hjælp af Slægtninge eller Andre?
39. Har De Andre at sørge for eller hjælpe, og hvem?
- 51 a. Hvorledes var Udsigten ved Ægteskabets Indgaaelse?
- b. Eiede De Deres Indbo gjældfrit?
 - c. Eiede De mere?
 - d. Eller stiftede De Gjæld for at sætte Bo?
 - e. Naar er den betalt?
52. Hvis det er gaaet tilbage under Ægteskabet, hvad er da Aarsagen dertil?

Desværre er disse spørgsmål ikke behandlede, undtagen spørgsmålene om, hvorvidt syerskerne modtager hjælp fra andre eller om de har andre at sørge for. Men også denne behandling kommer nærmest ind som supplerende oplysninger forskellige steder i artiklerne.

Spørgsmålene om oprettelse af sparekasser og forsikringer var brændende i denne tid. Vi fik jo desuden den første aldersforsørgelse i 1891 jfr. redegørelsen i kapitel 1 og 2.

Spørgeskemaoversigt 4. Spørgsmål vedrørende helbred og arbejdsmilieu

- 27 a. Har De et godt Helbred?
- b. Eller hvad feiler De?
 - c. Hvor mange Dage har De i det sidste Aar været forhindret ved Sygdom fra at arbeide?
- 28 a. Mener De, at Deres Helbred har lidt skade ved Deres Arbeide?
- b. Hvori bestaar denne Skade?
 - c. Hvad mener De, er Grunden til den?
- 29 a. Er der Forhold i Deres Fag, som De mener give Dem særlig Grund til Klage?
- b. Og antager De, at disse kunne forandres?

Mest grundigt er sammenhængen mellem helbred og arbejdsskader behandlet i "Pilot-artiklen", hvor det anføres at *Over halvdelen - ogsaa et Par, der opgive godt Helbred - mene at have lidt Skade ved Arbejdet*. Der angives ogsaa en del eksempler. Men denne del af beskrivelsen er ikke fulgt op i de senere arbejder, som jo heller ikke af Poul Sveistrup selv blev anset for fuldført.

Spørgeskemaoversigt 5. Spørgsmål direkte vedrørende kvindesagsemner, herunder om barselsorlov og børnepasning.

- 12 b. Bliver det samme Arbejde, De har, udført af Mænd?
c. Faa disse den samme Løn?
42 a. Passer De selv Deres Hjem?
b. Laver De mad til Familien?
c. Er det vanskeligt at forene Husgerningen med Deres Erhverv?
45. Hvor lang Tid pleier De at være fri for Arbejde, efter at De har født et Barn?
- 46 a. Hvor længe giver De Deres Børn Die?
b. Nøder Deres Arbejde Dem til at holde op med Diegivningen?
48 a. Hvem passer Børnene, medens De er paa Arbejde?
b. Benytter De Vuggestue eller Asyl?
c. Er De tilfreds med disse?
d. Eller mangler De Adgang til dem
e. er De ked deraf?

Desværre er disse spørgsmål ikke behandlere. Det eneste af spørgsmålene, som har fået en kort omtale er at det nævnes²⁶³, at herreskrædderinder har en lang arbejdsdag. *Sandsynligvis er det de mandlige Skræddere, der bestemmer Arbejdsdagens Længde, og Kvinderne maa følge med. Det synes ret antageligt, at, hvor Kvinden trænger ind paa Mandens Arbejdsmarked, faar hun bedre Løn, men ogsaa haardere Arbejdsvilkaar.*

Spørgeskemaoversigt 6. Spørgsmål vedrørende boligforhold

- 53 a. Bebor De et eller flere Værelser?
b. Hvor stort er Deres Værelse eller Lejlighed (Længde, Brede, Højde)?
54. Hvor meget giver De i maanedlig Husleje?
- Hvis De er ugift, spørges:**
36 a. Bor De hos Andre, eller
b. Har De egen Husstand?
37. Af hvor mange bestaar Deres Husstand?

Der er spørgsmål om husleje og bolig, som jeg ikke kan se er behandlere, undtagen hvor de giver anledning til overvejelser over, om de beløb, der opgives i kostundersøgelsen, nu ogsaa kan betaales under hensyn til indtægt og husleje.

Spørgeskemaoversigt 7. Spørgsmål vedrørende undervisning

- 16 a. Har De havt Nytte af den Undervisning, De fik i Kommuneskolen?
b. Har De modtaget anden Undervisning?
c. Hvilken Del af Undervisningen har De havt mest Nytte eller Glæde af?
d. Er der noget, De senere har ønsket, at De havde lært i Skolen?
- 17 a. Hvilken Uddannelse har De havt i Deres Fag?
b. Har De været i Lære og hvor længe?
18. Havde De et godt Udbytte af Deres Læretid?
19 a. Er der nogen Uddannelse, de har savnet?
b. Har De lært Dem selv Noget efter Deres Læretid?

Skolespørgsmålene er tilsyneladende ikke behandlere, men den faglige uddannelse er blevet behandlet i "Syersker", ikke så meget m.h.t. fagligt indhold, men mere m.h.t. den betydning den har haft for lønnens højde, syerskernes forbliven i faget etc.

²⁶³ Syersker p 83 i udgaven fra 1894.

Hertil kommer så nogle spørgsmål af kulturel art og et sidste spørgsmål *Er De tilfreds med Deres Livsvilkaar ? Eller hvad trykker Dem mest ?* Disse spørgsmål er behandlede og i høj grad krydstabulerede med de øvrige oplysninger på skemaet i den sidste artikel, der blev offentliggjort i 1901.

Poul Sveistrup diskuterer i denne artikel mange problemer omkring dette spørgsmåls art og de vanskeligheder, man vel kan have ved at besvare det.

Spørgeskemaoversigt 8. Spørgsmål vedrørende kulturelle forhold og "tilfredshed"

57. Er der Sofa, Gardiner, Billeder paa Væggene, Blomster, Fugle eller andet, der pynter i Deres Hjem?	e. Besøger De Malerisamlinger eller Museer?
58 a. Eier De Bøger? Hvor mange? Hvilken Slags?	60. Laaner De Bøger fra Bogsamlinger? Hvorra?
b. Eier De musikalske Instrumenter?	61. Hvilke Bøger og Aviser læser De?
59 a. Hvorledes anvender De Deres Fritid?	62. Hvilken Paavirkning har havt mest Indflydelse paa Dem, siden De blev voksen?
b. Hvilke Fornojelser søger de?	63 a. Er De tilfreds med Deres Livsvilkaar?
c. Gaar De i Kirke?	b. Eller hvad trykker Dem mest?
d. Gaar De til oplysende Foredrag, til Møder?	

I artiklen "Tilfredshed" fra 1901 er der gjort nøje rede for spørgsmål 63, og det er krydstabuleret med en lang række af de øvrige variable, såsom alder, helbred, indkomst, civilstand etc.

Men flere andre af spørgsmålene er også relateret til tilfredshed, og der er således her en kilde til viden om kulturelle forhold i 1892, som jeg ikke har set benyttet andre steder.

Der redegøres således meget omhyggeligt for avislæsning, og også fritidsbeskæftigelser og -fornøjelser tabelleres. Bøger og læsning gøres der rede for i en stor note.

Spørgsmål 57 om hvorledes, der ser ud i hjemmet, ville også have været en uvurderlig kilde til viden herom, men det er ikke behandlet nogen steder.

Kostundersøgelsen er i det hele taget i sig selv en meget stor og grundig undersøgelse med 2 spørgsmål på hovedskemaet, og dersom de blev besvarede, og respondenterne var villige til at svare herpå, 20 spørgsmål på et ekstraskema. Den er grundigt behandlet i artiklen "Kostudgifter".

Spørgeskemaoversigt 9. Spørgsmål vedrørende kost mv.

9 a. Spørgsmål på det generelle skema.

40 a. Laver Der selv Deres Mad?	(c. Er det vanskeligt at forene Husgerningen med Deres Erhverv?)
b. Eller hvor spiser De?	55. Hvor ofte faar De varm mad?
(42 a. Passer De selv Deres Hjem?)	56. Hvor meget giver De ugentlig til Kosten?
b. Laver De Mad til Familien?	

9 b. *For Personer, der have egen Husholdning.*

Tillæg til Skema Nr... indeholdende Oversigt over ugenlige Udgifter til: (Tillægget fastklæbes ved en Gummirand til det Skema, hvortil det hører.)

1. Rugbrød	15. Øl (hvidt, bajersk o.s.v.).
2. Fint Brød (Sigtebrød, Surbrød, Franskbrød, Wienerbrød o.s.v.).	16. Andre Drikkevarer (hvilken Slags?).
3. Fedt, Margarine, Smør.	17. Brændsel (Kul, Brænde).
4. Kød (hvilken Slags?)	18. Petroleum og anden Belysning.
5. Flæsk.	19. Hvor mange Personer leve af de opgivne Udgifter
6. Fisk (tør, fersk, hvilken Slags?)	a. Mænd?
7. Kartofler	b. Kvinder?
8. Grøntsager (Kaal, Ærter o.s.v.).	c. Børn?
9. Mel og Gryn.	d. Børnenes Alder?
10. Andre Spisevarer (Paalæg).	20. Faar nogen af disse Personer nogen Del af sin Kost udenfor Hjemmet? og hvis saa er, da hvor stor Del?
11. Sukker.	
12. The.	
13. Kaffe og Cikorie.	
14. Mælk (skummet, sød, Fløde).	

Der er på skemaet rigelig plads til at fylde de ønskede oplysninger i, også når der er tale om væsentlige tilføjelser til selve spørgsmålet.

Andre steder i kapitlet her har jeg kommenteret flere af de fundne resultater, bearbejdningsmetoder og konklusioner. Jeg finder det ganske avanceret, at der f.eks. gøres rede for kostens næringsværdi, at det undersøges hvilke dele af kosten, der kan betragtes som "velstandsmålere", hvilke varer, der "vender den tunge ende nedad", og hvad man ud fra et ernæringssynspunkt må betragte som tomme kalorier.

Jeg kan endnu engang beklage, at de originale besvarede skemaer ikke mere findes.

3.3.2.3 Respondenterne og deres forståelse af spørgsmålene

I det oprindelige spørgeskema, der jo var beregnet til udsendelse, skriver man efter at have bedt modtageren om besvarelse (jfr. "Begrundelsen"), også hvis der var nogle spørgsmål, man ikke ønskede at besvare, da at besvare de øvrige, og efter at have lovet hemmeligholdelse etc.: *Hvis De ønsker nærmere Forklaring af de enkelte Spørgsmål eller anden Oplysning om denne Sag, bedes De benvende Dem....*

Der er ikke mange udtalelser i de skrevne rapporter, der vedrører syerskernes eventuelle manglende forståelse af spørgsmålenes indhold, men hele den vægt, der i undersøgelsens design er lagt på at få "egnede interviewere", viser, at man har været opmærksom på problemet. Nogle eksempler kan dog nævnes. I "Syersker" skrives således

For at belyse...have vi stillet dem (syerskerne) følgende Spørgsmaal: "Har De i de sidste 3 Aar haft Vanskelighed ved at opnå Arbejde?" "Er De ledig nogen Tid af Aaret? I hvilke Maaneder? Hvor lang Tid?" Og i Forbindelse hermed spørges tillige: "Hvilken er den travleste tid af Aaret?" Man kunne maaske mene, at af de to Spørgsmaal om Vanskeligheden ved at faa Arbejde og om den ledige Tid var det første overflødig Men dette er ikke Tilfaldet. Svarene paa de to Spørgsmaal dække ikke hinanden. Herefter redegøres der for, at det første spørgsmål forstås af respondenterne som hvorvidt de udenfor den døde tid har haft knapt med arbejde. Han skriver side 16 i Syersker I Reglen have Syerskerne sondret klart mellem de to Spørgsmaal, hvad der fremgaar af Svarenes Indhold

I "Pilotartiklen"²⁶⁴ skriver han, at der på skemaerne er spurgt om hvor mange dage syerskerne har været forhindret ved sygdom fra at arbejde, at *Besvarelserne ere temmelig ufuldstændige ... men at det hidrører vistnok tildels fra, at de, der have opgivet godt Helbred, have anset det for overflødig at opgive, at de ingen Sygedage have havt.*

I den endelige opgørelse, hvor han har haft bedre og færre interviewere, er der ikke gjort tilsvarende bemærkning.

Der²⁶⁵ gøres en del ud af at gøre rede for, hvad der forstås ved "godt helbred", "nogenlunde godt helbred" og "dårligt helbred", og der skrives om den sidste kategori *Men der vil da fra dem ordenligvis ogsaa foreligge nærmere Forklaring om den eller de Sygdomme, af hvilke de lide.*

Hvilket Værd der kan tillægges Oplysninger om Helbredstilstanden, der fremkomme paa denne Maade, er ganske vist paa Forhaand meget tvivlsomt, men det forekommer mig, at selve Undersøgelsens Resultater tyde paa, at de Besvarelser, Syerskerne have givet, ikke mangle objektiv Gyldighed.

De mest problematiske spørgsmål, er vel de spørgsmål, der knytter sig til begrebet tilfredshed. I redegørelsen herfor skrives²⁶⁶ *til Spørgsmaalet slutter sig ... det Spørgsmaal : eller hvad trykker Dem mest? ,* hvor der er 208 af de 802 besvarelser, der klager over økonomiske forhold, og 65, der kun føler sig trykkede af andre forhold, helbred, familiesorger eller andre forhold. Side 2 anfører han, at han, hvis dette spørgsmål er besvaret, henføres respondenterne til gruppen *nogenlunde tilfreds* selv om der er svaret bekræftende på spørgsmålet om tilfredshed.

I artiklen om "Tilfredshed"²⁶⁷ skrives, at et spørgsmål om, hvorvidt syersken gik til alters, ikke blev medtaget, fordi udvalget anså det for at være for nærgående, men at der spurgtes *"Gaar De i Kirke?"*. Dette spørgsmål er herefter krydstabuleret med både de øvrige kulturelle spørgsmål, men også med de sociale kriterier.

²⁶⁴ Pilotartiklen Side 262 f

²⁶⁵ Syersker p 129 i udgaven fra 1894.

²⁶⁶ Tilfredshed. Særtryk side 29 i særtrykket fra 1901.

²⁶⁷ Opp cit p 26 i særtrykket fra 1894.

I øvrigt kontrollerede interviewererne respondenternes svar for at se om svarene passede med de øvrige svar.

3.3.2.4 Besvarelsernes pålidelighed og interviewernes egnethed til opgaven

Af spørgeskemaets overskriftstekst fremgår det som nævnt, at det oprindeligt har været udsendt til skriftlig besvarelse. Af rapporterne fremgår imidlertid, at man på et tidligt tidspunkt blev klar over, at skulle man have besvarelser, der kunne bearbejdes, måtte man have egentlige interviewere. Det har så været udvalgets medlemmer og andre interesserede kvinder, der gik ud og interviewede til pilotundersøgelsen. Der er i forordet særligt nævnt to kvinder for deres indsats. De sad ikke engang i det oprindelige udvalg, en af dem var selv arbejderske, sølvpolererske.

Som nævnt i ansøgningen til Carlsbergfondet, er Poul Sveistrup og hans medhjælp ved udarbejdelsen af pilotartiklen²⁶⁸ Susanne Rubin, der var ansat på Københavns statistiske Bureau, og derfor må have været trænet i bearbejdelsen af spørgeskemaer, blevet klar over, at der har været forskel på kvaliteten af besvarelserne afhængigt af hvem, der har interviewet. Det er jo et almindeligt problem ved større spørgeskemaundersøgelser, at der er korrelation mellem besvarelserne og interviewererne. I ansøgningen til Carlsbergfondet skrives da også som nævnt, at der må gives et vederlag, da kun enkelte var egnede og derfor ikke kunne udføre det store arbejde på frivillig basis.

I forordet til "Syersker" benyttes udtrykket om de benyttede interviewere: *Dertil egnede kvinder - Frøknerne Philippa Petersen, Agnes Schmidt m.fl. - og om indsamlingsmetoden skrives have opsøgt Syerskerne i deres Hjem, udspurgt dem paa Grundlag af et udførligt Skema og straks paa Stedet indført Svarene i dette.*

Mange af spørgsmålene egner sig da også bedst til at blive stillet og uddybet af en interviewer, som også har mulighed for at følge om, der er en sammenhæng mellem svarene, som er rimelig. Det er formentlig det som menes med udtrykket "*dertil egnede Kvinder*".

Harald Westergaard skriver herom i sin anbefaling af undersøgelsen *Spørgsmaalet bliver blot, hvorledes man faar et paalideligt Materiale. Naar et Spørgeskema som det foreliggende udsendes af et officielt statistisk Bureau, vil der vistnok kun være ringe Udsigt til at faa fyldige Besvarelser, og der foreligger heller ikke officielle Undersøgelser herhjemme af den paagældende Art. Derimod ville Arbejderskerne sikkert trykke sig meget mindre ved at give Svar paa en privat Henvendelse. Efter de Forsøg der allerede er gjorte, synes det nu ogsaa muligt at faa et omfattende og paalideligt Materiale samlet ved Hjælp af det udarbejdede Skema, hvad Afhandlingen om Syerskernes Erhvervsforhold ogsaa vidner om. Nogle af Spørgsmaalene kunne synes mindre vel skikkede til en statistisk Bearbejdelse, men den som tumler med Materialet, vil dog igennem Besvarelsen af saadanne Spørgsmaal faa et fyldigere Indblik i Tilstanden end han ellers vilde kunne faa, saa at han bedre vil kunne bedømme de øvrige Oplysninger.*

²⁶⁸ Susanne Rubin var søster til Marcus Rubin, en af foregangsmændene m.h.t. spørgeskemaundersøgelser i Danmark, se kap 2, desuden var hun medlem af Dansk Kvindesamfunds Hovedbestyrelse.

Poul Sveistrup²⁶⁹ fortæller om en syerske, der har en overgennemsnitlig løn, at hun *paastaar*, at hun arbejder fra 6 morgen til 1 nat hver dag hele året med 1 times spisetid, da *"jeg er nødt dertil for at leve"*. Han tilføjer, hvad der vel må være interviewerens kommentar *"Hun saa, som rimeligt var, aldeles opslidt ud"*.

I "Kostudgifter"²⁷⁰, hvor der gøres et stort arbejde for at beregne, hvorvidt de opgivne udgifter til kosten virkelig også kan afholdes af syerskerne og deres familiers indtægter skrives om interviewerne, efter at de have beregnet, at der nok kan være råd til den oplyste kost *paa de Tider af Aaret, da de have fuldt Arbejde ... De Damer, der indbentede Oplysningerne, havde gennemgaaende den Opfattelse, at Syerskerne var tilbøjelige til at fremstille deres Forhold i noget for gunstigt Lys, idet navnlig de fattigste trykkede sig ved at røbe deres Elendighed.*

Interviewernes bemærkninger på spørgeskemaet har været vigtige, især når fordelingernes yderområder har skullet beskrives og forstås. Her har man da vist i virkeligheden været ganske langt i retning af det kvalitative interview, som kan opfattes som hypotesedannende.

Også her har interviewernes ført kontrol med om svarene passede med hinanden.

3.3.3 Den udførte bearbejdelse af spørgeskemaerne og den udførte hypotesetestning .

Tilsyneladende har det ikke umiddelbart været Poul Sveistrups hensigt at gå så stærkt op i kvaliteten af besvarelserne, som gennemgangen af interviewernes rolle viser, idet det oprindeligt var hensigten at sende skemaerne ud. Det var jo denne metode man benyttede ved den officielle statistik.

Man har heller ikke været opmærksom på, at det ville tage så lang tid at få besvarelserne indsamlede og dermed at få mulighed for at bearbejde dem. Der skrives således i pilotartiklen i 1890: *Med den fuldstændige Bearbejdelse af de saaledes tilvebragte Oplysninger har det endnu lange Udsigter, og jeg har derfor anset for hensigtsmæssigt at foretage en delvis Bearbejdelse af de modtagne Skemaer.* Disse bemærkninger må nok tolkes således, at det ikke oprindeligt var hensigten at behandle skemaerne i en foreløbig pilotartikels form. At dette alligevel er sket, har nok været af betydning for den støtte til fortsættelsen af undersøgelsen, som Carlsbergfondet gav.

Harald Westergaard, der var professor i statistik ved universitetet, og som havde lovet sin hjælp ved bearbejdelsen, udtaler om bearbejdelsesmetoden i en anbefaling: *Nogle af Spørgsmaalene kunne synes mindre vel skikkede til en statistisk Bearbejdelse, men den som tumler med Materialet, vil dog igennem Besvarelsen af saadanne Spørgsmaal faa et fyldigere Indblik i Tilstanden end han ellers vilde kunne faa, saa at han bedre vil kunne bedømme de øvrige Oplysninger.*

I en senere anbefaling skriver han om de udførte krydstabuleringer *Det har ikke kunnet undgaaes at spalte det omfattende og brogede Materiale meget stærkt, hvad jeg ogsaa idelig har opfordret Herr Sveistrup til, idet det jo gjaldt at belyse Tilstanden saa klart som muligt og faa*

²⁶⁹ Syersker p 66 i udgaven fra 1894.

²⁷⁰ Kostudgifter p 47 og 49 i særtrykket fra 1899.

Aarsagssammenhængen til at træde frem; og dette har selvfølgelig medført ikke ringe Bekostning, men til Gjengæld har det i høj Grad forøget Resultaternes Værdi.

Det arbejde, der er udført ved bearbejdelsen, er ikke så meget gået ud på at registrere, hvor mange, der har været i de enkelte kategorier (og i parentes bemærket kan man nok savne redegørelser for svarene på en række af spørgsmålene). Derimod er der ved krydstabuleringer og de betingede fordelingsbeskrivelser gået meget grundigt til værks. Standardberegninger er mange steder benyttet for at belyse materialet, og også rangordninger er anvendt som analysemetode. I det hele taget er de udførte beregninger omhyggeligt og forbilledligt beskrevet.

Der gøres²⁷¹ f.eks. meget nøjagtigt rede for, hvorledes årsindtægten for de enkelte respondenter er beregnet ud fra viden om ugeløn og ledig tid. Og der gøres på samme måde præcist rede for, hvorledes en række svar forstås, hvilket svarer ret nøjagtigt til en kodningsanvisning.

Det arbejde ved bearbejdelsen, der måtte gennemføres, har tilsyneladende været meget større end Poul Sveistrup oprindeligt har forestillet sig. Til gengæld er der så kommet en på mange områder helt moderne sociologisk undersøgelse ud af anstrengelserne.

Nedenfor gør jeg rede for en del af de benyttede metoder og overvejelser. Gennemgangen er ikke fuldstændig, men viser i hovedtræk, hvilke bearbejdesmetoder, der blev benyttet, idet jeg har delt mine bemærkninger op i en række underafsnit.

3.3.3.1 Om stikprøveusikkerheden

Det må egentlig anses for en mangel at der intet sted er redegjort for hvorledes man har fundet frem til de syersker, man har interviewet, og man kan således intet sige om stikprøveusikkerheden. Men man må dog erindre at der på den tid hverken fandtes CPR-registre eller civilstatistik, som man kunne trække på ved udvælgelsen af respondenterne.

Det er nævnt, at Poul Sveistrups ideal for en undersøgelse, er den fuldstændige tælling, et ideal, som Danmarks Statistik forøvrigt stadig har på en række områder. Ikke desto mindre gøres der mange steder rede for dele af materialet, som han selv anser for at være meget små.

I "Pilotartiklen" trækkes der således hårdt på det lille sample ved fordelingsbeskrivelsen, og Poul Sveistrup skriver først da man kommer ned på grupper på 1-2 *Skemaer i hvert Fag, maa Besvarelsen for de enkelte Fag jo anses for tilfældig.*

I artiklen om tilfredshed²⁷², der er skrevet en lille halv snes år senere, siger han om fordelinger af sammenhængen mellem alder helbred og tilfredshed, hvor han fordeler mellem 35 og 185 personer: *Vi ere med denne Tanke naaede til saa smaa Tal, at der er Plads for Tilfældigheder; men i det hele er Udslaget tydeligt nok.*

²⁷¹ Syersker p 35 og noten p 33 i udgaven fra 1894.

²⁷² Tilfredshed. Særtryk p 7 i udgaven fra 1901.

Ved en undersøgelse af herreskrædderindernes vanskelighed ved at få arbejde afhængig af, hvilken specialitet hun har, skrives *Forøvrigt ere Tallene for smaa til sikre Slutninger*. (Der er 145 herreskræddere, 5 specialiteter og 30, der har vanskelighed ved at få arbejde).

3.3.3.2 Om fordelinger

Der gøres i Syersker meget ud af at gøre rede for de fordelinger, der findes i materialet, specielt fordelingerne efter indtægt. Der sammenlignes naturligvis ikke med normalfordelinger, men de procentvise fordelinger er hele tiden vist. Ofte beskrives fordelingernes yderkanter meget omhyggeligt. I en tabel på side 61 redegør han for 10 årsager til en årsløn under 200 kroner og angiver, hvor mange af syerskerne med de pågældende karakteristika, der har under 200 kr årligt, både absolut og i procent. Mange af respondenterne bliver beskrevet ud fra særlige bemærkninger til spørgeskemaet, så man får et meget levende billede af syerskernes forhold.

Ligeledes gøres der meget omhyggeligt og ligeså levende, rede for de syersker, der har den højeste løn. Det ligger nær at opfatte disse særlige årsagsbeskrivelser som tilløb til hypotesedannelse på grundlag af kvalitativt udformede interviews.

Derefter defineres et begreb, som kan synes lidt ejendommeligt "de mangelfri syersker", men hermed menes de syersker, der danner fordelingen midte, og som ikke har nogen af de karakteristika, som medfører en lav løn, dvs. alder, dårligt helbred etc. Han mener som nævnt nedenfor, at det er denne kategori syersker, der danner basis for arbejdsgivernes oplysninger til den offentlige statistik²⁷³.

I Syersker²⁷⁴ giver han som ovenfor nævnt en beskrivelse af indtægtsfordelingens yderområder, medens han dog ikke gør rede for hele fordelings udseende ved en graf, men kun ved de i tabellerne opgivne procentfordelinger. Han er meget opmærksom på at respondenter i yderområderne i høj grad påvirker gennemsnitstallene.

Han udarbejder et begreb "*de mangelfri Syersker*"²⁷⁵, der er ugifte syersker i alderen 20-39 år med godt eller nogenlunde godt helbred (ugifte, fordi gifte syersker har en lavere gennemsnitsløn end ugifte syersker). Disse syersker har således ikke nogen af de karakteristika, som efter hans undersøgelse trykker lønnen, og han beregner herefter deres merløn, som er på 72 kr årligt af 343 kr som gennemsnitsløn, dvs omkring 20 pct merløn.

Der udregnes meget omhyggeligt gennemsnit med og uden (relevante og nøjagtigt beskrevne) udeladelser, og det vises, at de forskelle, der fremkommer, når der udelades respondenter, er ubetydelige. Han er altså meget bevidst om betydningen af fordelings udseende for gennemsnittets størrelse. Og selvfølgelig er han også klar over, at det er gennemsnittet som sådan, der vil blive brugt, når syerskernes løn skal omtales.

²⁷³ Syersker p 71 i udgaven fra 1894.

²⁷⁴ Opp cit p 59 "Den laveste Lønningsklasse" ff i udgaven fra 1894.

²⁷⁵ Opp cit p 70 i udgaven fra 1894.

Der gøres meget omhyggeligt rede for fordelingen²⁷⁶ både efter årsindtægt og efter andre kriterier, og på samme omhyggelige måde for fordelingen efter ledighed

Han tager således en ledighed på 0,6 pct. i den travle tid som en målestok²⁷⁷ for, hvor få af opgivelserne om ledig tid, der skyldes individuelle grunde, der er sæsonledigheden uvedkommende.

3.3.3.3 Om hypotesetestning

Det er tidligere skrevet, at undersøgelsens hypoteser gemmer sig noget i selve spørgsmålene og deres behandling. Der foreligger imidlertid i "Syersker" et udmærket eksempel på den måde, hvorpå Poul Sveistrup går frem ved hypotesetestning.

Der skrives²⁷⁸ *At der består en Aarsagsforbindelse mellem Løn og Helbred ... og efter en gennemgang af undersøgelsens resultater : Vil man udrede Forholdet mellem Løn og Helbred, kan man imidlertid ikke se bort fra, at Helbredet i høj Grad afhænger af Alderen... Herefter følger Vore Tal pege saaledes i den Retning, at der er en væsentlig Forbindelse mellem lav Løn og daarligt Helbred, men hermed er det ikke godtgjort, at det daarlige Helbred er Aarsag, den lave Løn Virkning.*

*Tallene oplyse kun, at der er en Aarsagsforbindelse, men om det overvejende er daarligt Helbred, der medfører daarlig Løn, eller omvendt daarlig Løn, der medfører daarligt Helbred, derom fortælle de intet. Men netop dette vilde være særdeles interessant at faa at vide. Nogen Vejledning kan maaske faas paa følgende maade. Og herefter deler han sit materiale op i en gruppe ikke gifte, der udelukkende lever af sin løn (uden at der samtidig er andre forsørgelsesforpligtelser). Lønnen bliver så et udtryk for levevilkårene, og i en gruppe gifte, der lever i en familie med andre indtægter, og hvor lønnen så ikke er et direkte udtryk for levevilkårenes størrelse. For at gøre helt præcist rede for tankegangen bag opdelingen citerer jeg igen *Hvis det nu viser sig, at forbindelsen mellem Løn og Helbred er lige stærk for gifte og ikke gifte, da kan man deraf slutte, at det er det daarlige Helbred, der er Aarsagen til den daarlige Løn. Findes der derimod ingen Forbindelse mellem Løn og Helbred hos de gifte, da er det kun lønnens Størrelse, der paavirker Helbredet.* Herefter gennemgås materialet meget omhyggeligt på de følgende sider*

I "Syersker" skriver Poul Sveistrup således, at *vore tal pege saaledes i den Retning, at der er en væsentlig Forbindelse mellem lav Løn og daarligt Helbred,* men han funderer over hvad der er årsag og hvad der er virkning, og over hvorledes han kan finde frem til det ved at dele materialet op i henholdsvis gifte og ikke gifte syersker.

Således skrives *.. tvivlsomt er det, hvilken Indflydelse arbejdsdagens Længde har paa Lønnens Størrelse.... I det nu vor Undersøgelse for hver enkelt person har oplyst en Række individuelle Forhold, saasom ægteskabelig Stilling, Alder Fagalder, Helbred, giver den, naar disse Oplysninger sammenholdes med den Vedkommendes Aarsindtægt, et middel til at belyse, hvilken Indflydelse disse individuelle Forhold øve paa arbejdslønnens Størrelse.*

²⁷⁶ Opp cit p 38 og 41 i udgaven fra 1894.

²⁷⁷ Opp cit p 29 i udgaven fra 1894.

²⁷⁸ Opp cit p 42, 43 og 45 i udgaven fra 1894.

Et andet interessant eksempel på hypotesetestning af årsagerne til "tilfredshed", er en forløber for en multibel regressionsanalyse, der er redegjort for i artiklen om "Tilfredshed". Der undersøges således sammenhængen mellem en række forhold og syerskernes erklæring sig henholdsvis tilfredse eller utilfredse med deres levevilkår, og han finder ved sammenlignende fordelingsbeskrivelser, at helbredet betyder 19,5 pct, årsindtægten har en indflydelse på 18 pct, alderen 11,5 pct og arbejdstiden 11,5 pct. *Men*, skriver han, *for Aarsindtægts Vedkommende maa der gøres et Tillæg af over en Trediedel, naar vi vil finde Resultatet for de enligstillede syersker. I Stedet for 18 maa vi da sætte 25.*

*Den største Hindring for menneskelig Tilfredshed bliver da Fattigdom, derefter kommer Sygdom, hvorimod høj Alder og lang Arbejdstid have mindre Betydning ... (altså) udmunder vor Undersøgelse i det glædelige Resultat, at Antallet af tilfredse kan forøges ... Dette giver så anledning til en ny undersøgelse, nemlig om Socialdemokratens læsere skulle være mindre tilfredse end andre etc. etc. Artiklen konkluderer²⁷⁹ : *Men det sikre Resultat er, at der ved en Forbedring af Syerskernes økonomiske Forhold vilde kunne skabes øget Tilfredshed.* (Også denne undersøgelse giver anledning til en gribende beskrivelse af de eksempler på menneskelig ulykke, der er i materialet).*

3.3.3.4 Om standardberegning

Det er nævnt, at Poul Sveistrup i høj grad bruger standardberegninger som bearbejdningsmetode, og der er mange eksempler i materialet.

I "Syersker"²⁸⁰ benytter han en standardberegning for at vise at den virkelige forskel mellem vellønnede og lavtlønnede fag ikke er så stor som den tilsyneladende, men at en del af forskellen skyldes, at ældre syersker er dårligere lønnede end de yngre (og dygtigere). Samtidig viser han, at lønningssammenhængen som følge af alder heller ikke er så stor som den i følge undersøgelsen tilsyneladende, men til en vis grad skyldes, at de ældre syersker er i de dårligere lønnede fag (hvor der ikke kræves så meget uddannelse). Senere²⁸¹ går han mere ind i problemet om flere samtidige årsager til lønforskellene, som han har konstateret. Han trækker civilstandens betydning ind og arbejdsstedet. Allerede dengang var det arbejde, der udførtes i hjemmet lavere lønnet.

Nedenfor er citeret et fint eksempel på anvendelse af en standardberegning. Der skrives *Heraf følger dels, at den virkelige Forskel mellem vellønnede og lavtlønnede Fag ikke er saa stor som den tilsyneladende, da en del af Forskellen maa skrives paa Alderens Regning. Men paa den anden Side følger ogsaa heraf, at den virkelige Nedgang, den stigende Alder medfører, er ringere end den tilsyneladende, da en Del af Nedgangen maa skrives paa Fagenes Regning. Og så skrives i noten hertil *Hvor meget der bør skrives paa Alderens Regning, kan i hvert Tilfælde udregnes. Her er et Eksempel. Af Linnedsyerskerne (der er et lavtlønnet fag) ere mange aldre. Der er 13 i Tyverne, 41 i Trediverne, 20 i Fyrreerne, og 19 er 50 Aar og derover. Udregnes der herefter en Aarsindtægt paa Grundlag af, hvad der er Gennemsnitsindtægt for Syersker i Almindelighed paa de forskellige Alderstrin, bliver den 332 Kr. eller 11 Kr. mindre end den virkelige Gennemsnitsindtægt. Men da Linnedsyerskerne kun have 268 Kr. i**

²⁷⁹ Tilfredshed p 32 i særtrykket fra 1901

²⁸⁰ Syersker p 50 i udgaven fra 1894.

²⁸¹ Opp cit p 55 ff i udgaven fra 1894.

gennemsnitlig Aarsindtægt, altsaa 75 Kr. under Gennemsnitssyersken, er det kun en Syvendedel - 11 af 75 Kr. - af Linnedsyerskernes ugunstige Stilling, der kan skrives paa Alderens Regning.

Det har traditionelt altid været vanskeligt for samfundsforskere at forklare en standardberegning, men jeg synes denne forklaring er meget instruktiv.

Andre eksempler er f.eks. sammenhængen mellem alderen og helbredet, relateret til helbredet i de enkelte fag. Der standardberegnes for de enkelte fag, og der konkluderes²⁸² *Disse Tal tyde ikke paa, at den ene Slags Syning er synderlig mere usund end den anden.*

3.3.3.5 Om rangordning

Metoden rangordning bruges bl.a. på sammenhængen mellem løn og arbejdstid²⁸³ Der skrives, *at der ikke er nogen bestemt Forbindelse mellem Arbejdsløn og Arbejdstid.* Efter at have rangordnet fagene på forskellig måde *ses det, at smaa Tal skjifte med store uden planmæssig Orden.* Og efter en gennemgang af resultaterne konkluderes *Vore Tal bekræfte saaledes ikke den Opfattelse, at lang Arbejdstid og daarlig Løn nødvendigvis følges ad.* Der gøres herefter igen omhyggeligt rede for de resultater, man ville nå ved udeladelser af forskellig slags, samtidig med at man får en beskrivelse af arbejdsdagens længde for forskellige grupper af syersker.

Rangordninger²⁸⁴ benyttes ligeledes for at undersøge ledigheden indenfor forskellige fag, idet fagene ordnes dels efter antal med ledig tid, dels efter den ledige tids gennemsnitlige længde.

3.3.4 Poul Sveistrups kritik af egne arbejder og af andres oplysninger

Der gøres et stort arbejde for at sammenligne sine resultater med oplysninger fra andre kilder. Dette var også en del af det oprindelige forskningsformål, jfr. at han skriver... Denne plan blev dog vist ikke fulgt helt til bunds...

Det bemærkes efter en sammenligning af de beregnede gennemsnitslønninger for syersker med den officielle statistik²⁸⁵ at så *er det dog rigtigt sluttelig at minde om, at den Opgivelse, der svarer til de virkelige Forhold, er den, der ikke blot tager Sigte paa de sunde Syersker i deres kraftige Alder, men medtager alle Syersker, de syge med de sunde, de gamle med de unge.*

Han fortsætter med at skrive, at *Naturligvis kan der opkastes Tvivl om, hvorvidt vore Tal nu ogsaa ere fuldt ud repræsentative. Det er jo dog, naar alt kommer til alt, kun en lille Brøkdelen af de københavnske Syersker, vi have faaet i Tale, og det er kun Arbejdersken - kun den ene Part - vi have spurgt.* Poul Sveistrups ideal er altså her stadig den fuldstændige tælling,

²⁸² Opp cit p 133 i udgaven fra 1894.

²⁸³ Opp cit p 80 i udgaven fra 1894.

²⁸⁴ Opp cit p 21 i udgaven fra 1894.

²⁸⁵ Statistik over Arbejdslønnen i København i Aaret 1892 og Syersker p 73 i udgaven fra 1894.. I et brev til Marcus Rubin gør han opmærksom på sin opfattelse. Brev nr 319 Bind 2 side 6.

men det er værd, at minde om, at undersøgelsen faktisk omfatter 6-8 pct af populationen²⁸⁶.

I forrige afsnit nævnte jeg hans begreb "de mangelfri syersker". I Syersker sammenligner han sine beregnede gennemsnitstal for indkomster med den officielle statistiks²⁸⁷ og anfører, at *Der er nogen Grund til at fremhæve dette, thi det er sandsynligvis de mangelfri Syersker, som der i de officielle Undersøgelser fortrinsvis tages Sigte paa, og det er vel dem, der regnes med i Arbejdsgivernes Opgivelser.*

På side 72 sammenligner han sin statistik med fagforeningernes²⁸⁸ opgivelser, hvor han finder, at hans gennemsnitstal for de kvindelige herreskræddere er noget højere end fagforeningens, *Dette bør fremhæves, thi det laa jo ellers nær at formode, at vor Undersøgelse var behæftet med en vis Ensidighed som kun bygget paa Arbejdernes egne opgivelser, men at vore Resultater pege hen mod den Midterlinie, som naas ved at sammenholde Fagforeningernes Opgivelser med Arbejdsgivernes, og endda lidt over denne.*

Der gøres en del bemærkninger til de oplysninger, der danner baggrund for den officielle lønstatistik i 1892, og af oplysningerne kan man forstå, at denne bygger på repræsentantoplysninger foreliggende fra tre forretninger (idet der dog gøres opmærksom på en note i den officielle statistik om flertallets lavere gruppering). Yderligere gør han opmærksom på, at for herreskrædderinder har den officielle statistik også fagforeninger som kilde, og at disses oplysninger ligger lavere end hans egne respondentsvar.

Om sammenhængen mellem helbred og alder²⁸⁹ anføres følgende hypotese : *Som det var at vente forringes Helbredstilstanden efterhaanden, som Aarene skride frem.* Han viser herefter, at det er 35,6 pct. der oplyser at de har et dårligt helbred. Men herefter sammenligner han med den oplysning, at ifølge den skolehygieiniske Kommissionsbetænkning af 1884 var 41 pct af pigerne syge. Det er rystende mange, set med vore øjne i dag selv med en baggrundsviden om børnedødelighed, tuberkulose, dårlige hygiejniske forhold m.h.t. vand og toiletter etc. etc.

De danske tal sammenlignes med den amerikanske undersøgelses oplysninger²⁹⁰, hvor der angives, at 5 pct havde et nogenlunde godt helbred og kun 1 pct et dårligt. Disse arbejdere var imidlertid alle unge, i gennemsnit godt 22 1/2 år. Han skriver herefter *Det vil ses, hvilken overordentlig stor Forskel, der er mellem disse Tal og vore, men hvor stor en Del af denne Forskel der hidrører fra de virkelige Forhold, og hvor stor en Del fra den Maalestok, der er anlagt, kan ikke oplyses.* (Med vore dages viden om immigrationsbetingelserne, hvor der kun blev givet indrejsetilladelse til de sunde, og de øvrige betingelsesløst sendt tilbage til Europa fra Ellis Island, kan man måske nok tro på disse oplysninger fra syerskerne selv, i hvert fald således som de ser sig selv og ønsker at se sig selv).

²⁸⁶ Syersker p 1 i udgaven fra 1894.

²⁸⁷ Statistik over Arbejdslønnen i København i Aaret 1892 og Syersker p 71 f i udgaven fra 1894.

²⁸⁸ Syersker p 72 i udgaven fra 1894.

²⁸⁹ Opp cit p 130 i udgaven fra 1894.

²⁹⁰ Opp cit 132 i udgaven fra 1894.

Om en anden hypotese skrives²⁹¹: *Det vilde være overmaade interessant at faa at vide, om Arbejdsløsheden er stegen de senere Aar.* Herefter foretages nogen sammenligninger med den offentlige statistik, som dog er 20 år gammel, og det skrives *Nogen synderlig Vægt kan der iøvrigt ikke lægges paa denne Sammenligning i Betragtning af den forskellige Maade, hvorpaa Stoffet i 1872 og her er bragt til Veje.* I "Kostudgifter" skrives meget barsk²⁹² om oplysningerne i "Meddelelser om Arbejdslønnen i København i Aaret 1992" ... *Ønsker man Oplysning om Aarsindtægten for en københavnsk Haandværker eller Arbejdsmand i 1892, da kan den i det anførte Skrift foretagne Beregning heraf næppe være vejledende, idet der ved denne er set bort fra den ledige Tid.*

Der gøres i "Kostudgifter" mange beregninger²⁹³ for at fastslå syerskernes mulighed for at betale den kost de opgiver ud af deres indtægter, og der sammenlignes med Adolf Jensen og M. Koefoeds "Meddelelser om danske Elitearbejderes Forbrug"²⁹⁴ for at undersøge sandsynligheden for den oplyste kost. I det hele taget gør han i "Kostudgifter" meget ud af at sammenholde syerskernes oplysninger om deres og familiernes kost, hvor det jo var udgiften de oplyste fordelt på de forskellige levnedsmidler, med hvad man i øvrigt vidste andre steder fra om kost. Der sammenlignes således med kosten og herunder næringsindholdet i kvindelige fangers kost, og der regnes om fra fængslets og hospitalers oplysninger om priser, tillagt detailavancen. Konklusionen fra denne del af undersøgelsen er som tidligere nævnt, at syerskerne og deres familier gennemgående får en væsentlig dårligere og mindre næringsrig kost end fangerne. Men som han gør opmærksom på, de får kaffe med sukker²⁹⁵ og fløde. Og han skriver ... *som Nydelsesmiddel betyder det sikkert overmaade meget, og det er rimeligt nok, at selv den daarligst stillede Klasse af Syersker, trods den utilstrækkelige Ernæring, i Reglen ikke vil bytte med den langt mere kraftige og værdifulde Fangekost, fordi de ikke vil give slip paa de faa tilvante Nydelsesmidler, de have forud for Fangerne, og næppe heller har nogen klar Følelse eller Erkendelse af, hvor utilstrækkelig deres Ernæring er.*

Han beregner på grundlag af de af læge Chr. Jürgensen udgivne tabeller også²⁹⁶, det indhold af kulhydrater, æggehvidestoffer og fedtstoffer, der er i kosten, og finder at det er utilstrækkeligt. Læser man tabellerne ser man, at kalorierne i nogen grad holdes oppe af fedtindholdet i kosten, hvad der jo ikke er et ukendt fænomen i fattige befolkningsgrupper.

Havde man dengang kendt til vitaminer etc. ville billedet have set endnu sortere ud. Der oplyses meget omhyggeligt hvor mange gange man kan få middagsmad ud af de opgivne beløb (og hvilken slags formad og/eller eftermad), og der tegner sig et billede af ernæring og kostvaner, som bestemt ikke er opmuntrende.

Disse eksempler viser, at Poul Sveistrup havde et meget moderne og kritisk vurderende syn på sin undersøgelses resultater. Han tog ikke uden videre de oplysninger,

²⁹¹ Opp cit 25 i udgaven fra 1894.

²⁹² Kostudgifter p 51 i særtrykket fra 1899.

²⁹³ Opp cit p 47 i særtrykket fra 1899.

²⁹⁴ Nationaløkonomisk Tidsskrift 1895

²⁹⁵ Sukker var dengang i høj grad diskuteret som beskatningsobjekt, og han viser, at det vender "den tunge ende nedad", Kostudgifter p 11 f og p 27 i særtrykket fra 1899.

²⁹⁶ Opp cit p 31 i særtrykket fra 1899

han fandt frem til for gode varer. Man skal dog ikke forstå ordet "kritisk" i en marxistisk forstand. Han var en socialt indstillet og socialt bevidst venstremand.

LITTERATUR

- Betænkning afgiven af den i følge kgl. resolution af 20. september 1875 til undersøgelse af arbejderforholdene i Danmark nedsatte kommission (1878).
- Fourth Annual Report of the Commission of Labour, 1888. Working Women in Large Cities. Washington 1889.
- Den Danske Rigsdag 1849 – 1949. Kbh 1949 – 1953.
- Dansk Biografisk Leksikon Kbh. 1943 samt 3. udgave Kbh. 1983.
- Dansk Biografisk Haandleksikon Kjbh 1920.
- Salmonsens Konversationsleksikon Kbh 1923.
- R.K.Bertelsen, Viborgkredsens Folketingsmænd, Viborg 1918.
- Sven Clausen, De vestlige statsteorier, Kbh 1952.
- Ole Hyldtoft, Københavns Industrialisering 1840 – 1914, Systime Herning 1984.
- Gyrithe Lemche, Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar. Kbh 1939.
- Hans Lund m.fl. Venstre i 100 År, Venstres Landsorganisation 1970.
- Søren Mørch, Den sidste Danmarkshistorie, Kbh 1997.
- N. Neergaard, Erindringer fra ungdomsårene og fra mit offentlige liv, 1854-94, Gyldendal 1935.
- Georg Nørregaard, Arbejdsforhold indenfor dansk Handel og Industri 1857 – 1899. Kbh 1943.
- Jørn Henrik Petersen, Socialpolitisk teori, bd 2 Odense 1974.
- Lorenz Rerup (udg), Marcus Rubins Brevveksling 1870-1922, Kbh 1963.
- Marcus Rubin og Harald Westergaard, Dødelighed i Fyens Stift, Kbh 1886.
- Marcus Rubin og Harald Westergaard, Ægteskabsstatistik, Kbh 1888.
- Marcus Rubin, 1807-14: Studier til Københavns og Danmarks Historie, Kbh 1892.
- Marcus Rubin, Frederik VI's Tid, fra Kielerfreden til Kongens Død, Kbh 1895.
- Marcus Rubin, Tysklands Historie: fra 1848 til Nutiden, Kbh 1912.
- Marcus Rubin, Nogle Erindringer, Kbh 1914.
- Scharling og Falbe-Hansen, "Danmarks Statistik" Kbh 1890.
- Erik Ib Schmidt, Behøver vi nå det hele ? Spektrum 1990.
- Poul Sveistrup. Om Brugsforeninger, Studentersamfundets Smaaskrifter nr. 45 – 46.
- Poul Sveistrup , Udgiver, Bestaaende Forfatningslove, Valglove og Forretningsordener i forskellige lande. Første Del, Kjbh 1880, Anden og Tredje Del 1881. Fjerde Del 1886 og Tillæg 1897.
- Poul Sveistrup, Ansøgning til Carlsbergfondet, 1891.
- Poul Sveistrup, Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold, "Kvinden og Samfundet", 1890 side 250 (formentlig december).
- Poul Sveistrup, Syersker, Et Bidrag til Belysning af de københavnske Syerskers Livsvilkaar, Gjellerup, København 1894.
- Poul Sveistrup, Københavnske Syerskers og Smaakaarsfamiliers Kostudgifter. Særtryk
Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1899.
- Poul Sveistrup, De københavnske Syerskers Tilfredshed. Særtryk
Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1901.
- Familien Sveistrups Brevbøger 1892 - 1895
- Th. Sørensen, Social-statistiske undersøgelser, indledt med en biografi ved Erik Strange Petersen, København 1984.

Tabelværk til Københavns Statistik, Nr. 10.
Harald Westergaard, "Statistikens Theori i Grundrids" Kbh 1890.
Diverse avisartikler og Nekrologer.

RESEARCH PAPERS from the Department of Social Science

To obtain a copy:

The papers can be downloaded free from the following address:

<http://www.ssc.ruc.dk/>

Paper-ready copies can also be obtained at a price of 40 DKK

Request and order for paper-ready copies can be made to the following address:

Secretary Janni Villadsen

Department of Social Sciences

Roskilde University

P.O box 260

4000 Roskilde

Phone +45 4674 2597

Fax + 45 4674 3080

Research Paper nr. 1/03

Lars Bohn & John Andersen
Det er de andre, der kører.
Beboernes holdninger til trafik og
levestandard i Kgs. Enghave

Research Paper nr. 2/03

Jesper Jespersen
Ny-keynesiansk og post-
keynesiansk teori - hvorfor to
adskilte verdener?

Research Paper nr. 3/03

John Andersen & Anne-Marie Tyroll
Beck
Lokalsamfundsempowerment - et
Københavnsk casestudie

Research Paper nr. 4/03

David Etherington
Welfare reforms local
government and the politics of social
inclusion: Lessons from Denmark's
labour market and area regeneration
programmes

Research Paper nr. 5/03

Assistant Professor Shahamak
Rezaei, Ph. D. & Consultant Lars
Høeberg Nielsen, M.Sc.
Study on national employment
strategies towards migrants and
ethnic minorities (NatEmp-project)
Country Study Denmark

Research Paper nr. 6/03

Lise Lotte Hansen
Kvinder som en ressource for
fagbevægelsen - UNISON's
ligestillingsstrategi og det britiske
arbejdsmarked

Research Paper nr. 7/03

Bent Greve
The open method of co-ordination -
focussing on EU employment
strategy

Research Paper nr. 8/03

John Andersen & Gestur Hovgaard
Welfare and Urban planning in
transition – A Copenhagen Case
Study

Research Paper nr. 9/03

John Andersen, Jørgen Elm Larsen,
Ida Schultz
Steder, fællesskaber og identiteter i
Kongens Enghave

Research Paper nr. 10/03

Bent Greve & Maj Rydbjerg
Cross-Border Commuting in the EU:
Obstacles and Barriers.
County Report: The Sønderjylland-
Schleswig Region

Research Paper nr. 11/03

Bent Greve & Maj Rydbjerg
Cross-Border Commuting in the EU:
Obstacles and Barriers
Country Report: The Øresund
Region

Research Paper nr. 1/04

Gerd Battrup
Senmoderne offentlig ret

Research Paper nr. 2/04

Catharina Juul Kristensen
Når gode ideer udfordres – om
aktivering i sidegaden

Research Paper nr. 3/04

John Andersen
Social exclusion and inclusion in the
Globalised City

Research Paper nr. 4/04

Jesper Jespersen
Macroeconomic Stability: Sustainable
Development and Full Employment

Research Paper nr. 5/04

Dr. Tomás J. López-Guzmán
Environmental taxes in Spain

Research Paper nr. 6/04

Gunnar Gjelstrup
Pragmatisk evaluering af
kommunesammenlægningsprocesser

Research Paper nr. 7/04

Bjørn Borre & Gunnar Gjelstrup
Nærdemokrati i metropolen
København

Research Paper nr. 8/04

Lars Bohn
Fremmedgørelse